

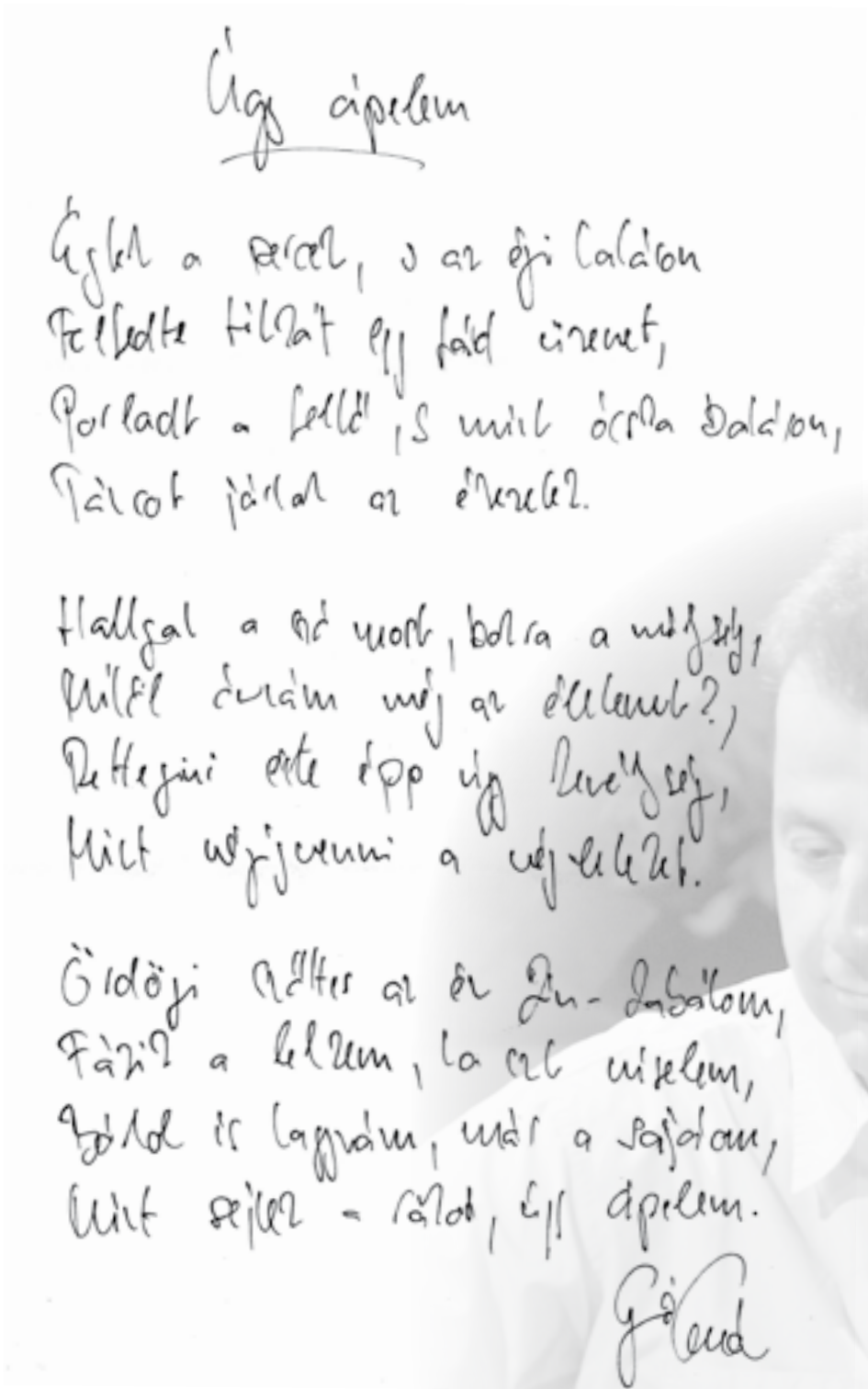
T A R T A L O M

▶ 3	GRECSÓ KRISZTIÁN	
	Úgy cipelem, Másik sors	(versek)
▶ 6	ZALÁN TIBOR	
	Repülés Kínába	(vers)
▶ 9	MARKÓ BÉLA	
	Diegóval a halál, Ismétlődő test, Vissza az életbe	(versek)
▶ 11	KONTRA FERENC	
	A két fogoly	(elbeszélés)
▶ 15	TÓBIÁS KRISZTIÁN	
	Blondel tükör – Lado Gudiasvili: Tavasz (Zöld nő), Dénes Valéria: Párizsi háztetők	(versek)
▶ 18	BECSY ANDRÁS	
	Egy napom otthon	(vers)
▶ 20	BÍRÓ JÓZSEF	
	Navigare necesse est, Testvérszív, A. M. D. G.	(versek)
▶ 22	EGRESSY ZOLTÁN	
	Hold on	(regényrészlet)
▶ 29	FARKAS ARNOLD LEVENTE	
	A néma kert	(vers)
▶ 31	KARACS ANDREA	
	Plusz egy, Extra black, Levegő	(versek)
▶ 33	PAPP GRÉTA	
	Grafitsalád, Felhőhasadás, Bújóciska	(versek)
▶ 35	HIDI TÜNDE	
	Örökség	(novella)
▶ 37	FEKETE VINCE	
	Profilkép	(vers)
▶ 40	GYŐREI ZSOLT	
	[Cinke], [Szerető szemei], [Kettes bel]	(versek)
▶ 42	JÓZSA PÉTER	
	Nicolo kapitány jól fizető útja	(elbeszélés)
▶ 46	KÜRTI LÁSZLÓ	
	az ebédről, zsákmányállat, szürke csődör: négy boros címkére	(versek)
▶ 48	ZSILLE GÁBOR	
	Szigliget, Szerkesztőbarát	(versek)
▶ 50	KISS JUDIT ÁGNES	
	Feketemagyar	(novella)
▶ 52	PEJIN LEA	
	Maradék, Maffia, Szálka	(versek)

		PAPÍRHAJÓ
▶ 55	JÁSZ ATTILA	
	Drága Hold, Erdőszél, Téli pályaudvar, Várorrom, Az ébresztőórás, Álomszedő (versek)	
▶ 58	PETŐ AMY	
	Nyuszi, a pótolhatatlan, Anya puszi, Nagymama illatai, Nagyapa, az örök barát, Vendégségben (mesék)	
▶ 61	SCHÜTZ GABRIELLA	
	„Nagyon modern, nagyon huszonegyedik századi” – Beszélgetés Berg Judittal	
▶ 64	MÉSZÖLY ÁGNES	
	#3(ió)könyv – Majoros Nóra: Pityke és prém, Szakács Eszter: Babilon, Zágoni Balázs: Fekete fény 1. A Gömb (kritika)	
		MŰHELY
▶ 67	ELEK TIBOR	
	A viláértelmező Székely János (tanulmány)	
▶ 73	SZAKOLCZAY LAJOS	
	Székely János, az író, az ember (tanulmány)	
▶ 77	FALUSI MÁRTON	
	„Ki vállalná, barátaim, / Hogy minden titkát elbeszélje”? Filozófia és irodalom viszonya Székely János költészetében (tanulmány)	
▶ 84	SZÁSZ LÁSZLÓ	
	Székely János, a konzervatív/”posztmodern” prózaíró (tanulmány)	
▶ 89	BERTHA ZOLTÁN	
	„Csakis ott van szükség mentségre, ahol nincs mentség”. Közelítések Székely János világához (tanulmány)	

▶ 94	PILINGER ERZSÉBET	
	Magánygyűjtemény mint a történelmi tapasztalat lehetséges helyszíne és mint a nyilvánosság sokrétű formája (tanulmány)	
▶ 99	SIMON ÉVA	
	„Olyan alkotásokat gyűjtök, amik nekem intellektuálisan fontosak...” – Interjú Hunya Gáborral az Emlékezés és elvagyódás című kiállítás kapcsán	
▶ 102	GAÁL JÓZSEF	
	Koromkárpit. Kohán Györgyről (esszé)	
		FIGYELŐ
▶ 105	VASS EDIT	
	Otthonosan a szövegben – Grecsó Krisztián: Harminc év napsütés (kritika)	
▶ 107	BEKE OTTÓ	
	Traumafeldolgozás az álom hídján – Kontra Ferenc: Az álom hídjá (kritika)	
▶ 110	MARCSÁK GERGELY	
	Gyermekkor a szögesdróton túl – Vári Fábián László: Vásártér (kritika)	
▶ 113	SMID RÓBERT	
	Hátrahagyottak – Papp-Zakor Ilka: Az utolsó állatkert (kritika)	
▶ 116	MÓRÉ TÜNDE	
	Hova tovább? – Pejín Lea: Nyugati csiga körfűrésszel álmodik (kritika)	

Lapunk a következő internetcímen érhető el: www.barkaonline.hu

Úgy cipelem

Égtek a percek, s az égi határon
Felfedte titkát egy fád üzenet,
Porladt a felhő, s mint ócska batáron,
Táncot jártak az ékezetek.

Hallgat a szó most, bokra a mélység,
Mitől óvnám még az életemet?,
Rettegni érte is éppúgy kevélység,
Mint végigvenni a végleteket.

Ördögi szöttes az én kín-kabátom,
Fázik a lelkem, ha azt viselem,
Bárhol is hagynám, már a sajátom,
Mint sejtek a rákot, úgy cipelem.

Másik sors

Mint sokat szolgált koffer,
A papa munkásszállós vulkánfibere
A padlás mozdulatlan sötétjében.
Mint egy könyvben felejtett
Gyűrött sarkú fotó a nyaralásról,
Az egyetlen és utolsó,
Amire majdnem mindenki
Azt mondta, előnyös.
A néma pince ravatalában
Gázpalackok és gumicsizmák között
Gyászoló családi ereklje,
Amit csak azért emelt el
A család feketebáránya,
Mert másnak is kellett.
Mint a nyáresték pacsuliillatában
Feltámadt zabolázhatatlan vágy,
Ami már örökre ott lebeg
Az évtized divatos mulatója előtt
(És ha manapság elhajt előtte,
Mára kiégett gazdája,
Lassít, mert tiszteli
Saját remegő ifjúsága hitét) –

Úgy bujkál valahol egy
Egészen apró darab, egy sóhajtás,
Vagy talán csak egy illat
Abból a félig élt életből,
Amit a saját szorongásommal
Törtem ketté.
És ami néhány évig még
Párhuzamos valóság volt,
Egy árnyék-élet
Pipiskedő lehetősége.
Pedig fájdalmasan repedt el,
És az újban mégis az adott erőt,
Összeforrrhat.
De mostanra már csak abban
Reménykedem, hogy maradt
Még abból az elkezdett életből
Egy szálkányi,
Ami a körmöm alá szaladhat,
Ami elég egy gyulladásra,
És egyszer még felismerhetem
Magam egy másik sors
Pulzáló fájdalmában.

Sorin Tara: RO-MANIA (2006; tus, marker, papír; 365×785mm)

Repülés Kínába

(vagy akárhová, út a semmi felé...)

Soha ne repülj másnaposan
Kínába A Charles de Gaulle felé
még bírod a gyűrődést Hús Ter
roir de Sainte Cecille vörösbort
iszol Cabernet-merlot-t ásvány
vízzel A kávét kihagyod Hol
ott három órát sem aludtál éj
jel Lázad a gyomor A felhők
re mégse kell kihányni Szomszéd

od balról egy matematikus
Jobbról egy fasz aki francia
könyvet olvas Az illusztráci
ók csupa szív Barátja éppen
egy Playboyt halászik elő a
csomagtartóból A francia
szőrös karja állandóan a
könyöködhöz ér Undor fog el
Mint minden férfi-érintéstől

Messze még a Charles de Gaulle És mi
lyen messze Peking A sok kína
i Biscuiten majszolódsz Száraz
Elég édes A borhoz épp kell
emetlen A szőrös kar a köny
öködön játszik Dobál a gép
A felhők magasan A csúcsok
sem látszanak Mögötted vala
ki az orosz gázvezetékek

hasznáról okoskodik Ha most
lezuhanátok nem maradna
utánad semmi Veled halna
feleséged is Árváid már
felnőttek Unokáid hamar
megszoknák hogy nem nyitod rájuk

az ajtót Kezd kiengedni a
fejed Fölér a bor A tágas

létezés közel Jót tett a mer
lot s a hideg ásványvíz A fel
hők lassan báránnyá szelíd
ülnek Eget legelnek Alant
megszólal szelíden a pásztor
i lant Idilli pillanatok
Vagy csak te hallasz hangokat Höld
erlin kószál csapzottan oda
lent Alattatok S te nem tudod

hol karistoljátok az eget
Ha meghalsz lesz ki antik strófák
ban zengi el hogy éltél Még ha
főlslegesen is Hiába
szeretted volna boldog lenni
És ezt is írja meg Hogy felhők
fölött szálltál Hiába hogy fér
gekről írtál Férges közt féreg
ként éltél És azt is kibírtad

A szobrok szíve megvasadt ma
reggel Hallottad az érc kemény
roppanásait A mindenség
vagy a semmi üzent Végső sor
on a kettő ugyanaz Elnyel
Megaláz Még az idő jöhet
ne szóba A lét és a semmi
heideggeri szellentés Nem is
a semmi A lét pusztít bennünk

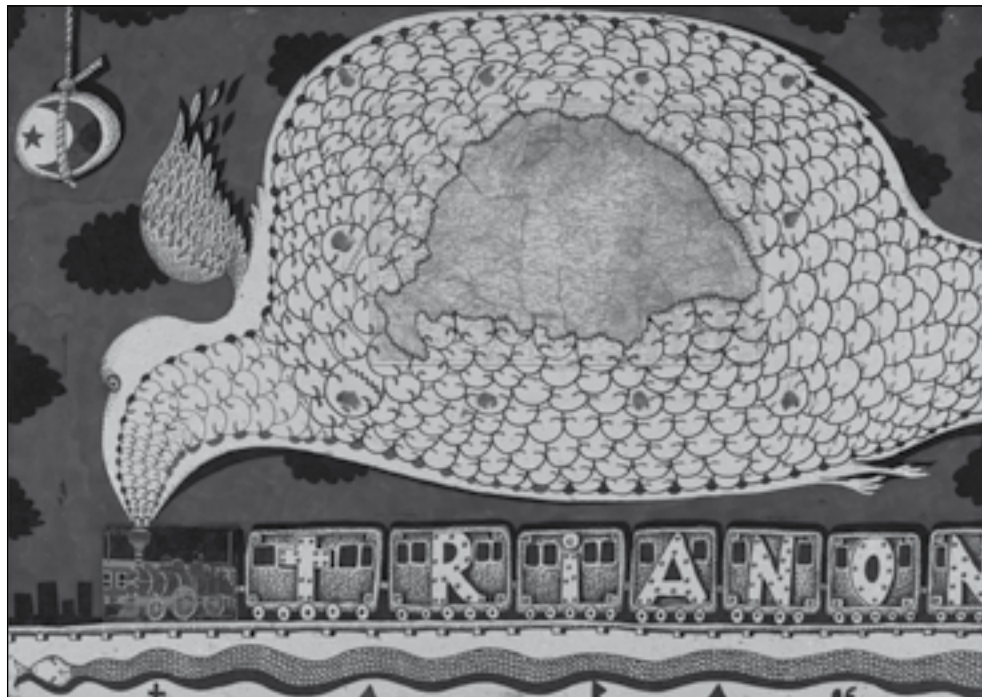
tovább Hínárosban kaparász
ik és becsapja magát az er
ről való tudat Eszedbe jut
Ebédre francia menüt rend
eltél a mosolytalan horpadt
fenekű sztyuvitól És Madleine
sütemény¹ volt hozzá a desszert
Mikor szétolvadt a szádban Proust
fogott veled kezéd Párizsba

utazott ő is Megengedőn
le mosolyogta benned az el
tűnt idők gyermekét Ősz üstök
ödbe markolt és az ablakhoz

nyomta a fejed Tapogatód
a homlokod Fáj Játszott Rendelsz
egy whiskyt A repülő ismer
etlen pontjáról felugat egy
kutya Fejét ablakhoz csapják

Reccsenve robban szét koponyáj
a Vér Velő Visszatérsz a könyv
höz melyet magad elé vettél
még az út elején Oldalak
Betűk Összefolynak az ábrák
a borítóján A kezébe
marnak Idegen lettél a vil
ágnak Idegen lett számodra
a világ És nincs megérkezés

- 1 A tea mellé anyám egy kis madeleine-nek nevezett süteményt hozatott, amelynek kicsi, dundi formája mintha csak egy rovátkás kagylóhéjba lenne kisütve. S mindjárt, szinte gépiesen, fáradtan az egyhangú naptól s egy szomorú holnap távlatától, ajkamhoz emeltem egy kanál teát, amelybe előtte már beáztattam egy darabka süteményt. De abban a pillanatban, amikor ez a korty tea, a sütemény elázott morzsáival keverve, odaért az ínyemhez, megremegettem, mert úgy éreztem, hogy rendkívüli dolog történik bennem. Bűvös öröm áradt el rajtam, elszigetelt mindentől, és még csak az okát sem tudtam. Azonnal közömbössé tett az élet minden fordulata iránt, a sorscsapásokat hatástalanná, az életnek rövidegét egyszerű káprázattá változtatta, éppúgy, mint a szerelem, s mint hogyha csak megtöltött volna valami értékes esszenciával: jobban mondva, az esszencia nem bennem volt, én voltam az. – Marcel Proust: A la Recherche du Temps perdu (1913)

Sorin Tara: Trianon (2006; tus, marker, applikáció, papír; 700×1000 mm)

Diegóval a halál

*Frida Kahlo: A törött oszlop, 1944,
olaj, vászon, farostrá húzva, 39,8 x 30,5 cm,
Museo Dolores Olmedo, Mexikóváros*

Akár egy piros paradicsomot,
a szívedet a karóról letépi,
s a kezét, mint egy tárgyat kicseréli,
ha ujjain a lé végigcsorog,

hogy tiszta kézzel bonthassa tovább
a belső részeket, s ha újra véres,
majd hozzátörli festőköpenyéhez,
amíg a törött oszlopon nyomát

sem lelni többé már az élő húsnak,
s csak egy élettelen vázról búcsúzhat,
ki szeretett, de mégis szétszedett,

vagy tán éppen azért, hogy itt maradjon
emlékek nélkül az innenső parton
romos hídfőként az emlékezet.

Ismétlődő test

*Frida Kahlo: Az élet virága,
1944, olaj, farost, 28 x 19,8 cm,
Museo Dolores Olmedo, Mexikóváros*

Szeretnék majd egy ismétlődő testet,
s nem számít, hogy a lélekkel mi van,
ha lelketlenül éltek annyian,
mert valami maradandót kerestek

a fel-felizzó lágynövényi tűzben,
s nem értették, hogy ez a lényege,

hisz más nem fűti, csak saját heve,
magától izzik s pusztul felhevülten,

amíg kihűl, hogy feltámadjon újra,
egyre virágzóbb, egyre véresebb,
és körös-körül minden csupa seb,

de végül ismét önmagához bújva
alussza álmát, aztán lángra kap,
s szirmot növeszt megint: rőt szárnyakat.

Vissza az életbe

*Frida Kahlo: A dadám és én,
1937, olaj, fém, 30,5 x 35 cm,
Museo Dolores Olmedo, Mexikóváros*

Készen vagy még a kezdetektől fogva,
mert minden éjszaka ugyanazok
fejed fölött a langyos csillagok,
és mintha ugyanaz a tej csorogna

arcodra, s lassan csecsemőnek látnak,
hiszen fordítva múlik életed,
hogymondták rád az ítéletet,
majd érthetetlen sottóságba zártak,

míg napról napra kevesebb leszel,
de sírásodra senki sem felel,
s később nem is sírsz, azt is elfelejted,

ha már a születés volt a halál,
esélyed van, hogy a rend visszaáll:
fájdalmadat amnéziába rejted.

A két fogoly

Nem értették, miért kellett elköltözniük. Fejüket behúzza jártak sokáig, mint az idegenek, a falhoz közel, egymás mögött, és sohasem egymás mellett, mintha így biztonságban lennének. Vukov I.-nek és Vukov II.-nek hívták őket, új barátaik idővel megszokták a tájszólásukat, nevükből csak a számok maradtak; illeszkedtek, de maradtak sarkaik, nem úgy fértek el, ahogyan a többiek.

Vukov I. sorban állt az anyjával kenyérért, és túl nagyra érezte magát hozzá. Kinőtte már, hogy őt küldözgessék mindenért. Készt a kamion. Megszámolta, hogy tizenheten vannak előttük. Kisebb beszélgető tömbökben csomósodott a sor félóra múltán, mindennap ugyanarról volt szó: pénzváltás, segélycsomagok. Elunta, duzzogott, hogy később inkább visszajönne, de az anyja rászólt, hogy álljon türelmesen, mintha jólnevelt lenne, hármukra nem viheti egyedül az adagot. Az idős emberek szereztek a türelmes gyerekeket, látod?

Hogyne látnám, könyörödományokból élünk, a túszaik vagyunk.

Szakasztott olyanok, mint a sörösládák, csak nincsenek bennük rekeszek az üvegeknek. Ezekben hordták a kenyeret. Hátról meglódult a sor, amikor megállt a kamion, egy asszony térdre esett, a többiek átléptek rajta. Két kék köpenyes férfi volt az elosztóember. Leakasztották hátul a ponyvát, adogatták a kezükbe a fejadagcédulákat: az ingyeneseknek két vekni jár! Halljátok, csak kettő! Ne marakodjatok!

Az útkereszteződésig állt a sor, nem fogyott, mert érkeztek folyamatosan. Egy sípoló hang az erejére panaszkodott, amely elfolyik, mint a zacskóból a tej. Az semmi. Felejtsd el, az régen volt, olyan tej nincs többé. Ez egy idegen város, itt minden másmilyen. Egy dadogós öregember ismételtetett valamit, de nem értette senki.

Másfél hónaposra nőtt a téli szünidő, olyan szépen domborodott, mint egy hóhegy, amelyről le lehet siklani a szánkóval. Csak kevés esett, és a szülők unták már a gyerekeket, kívánták az iskoláknak a tüzelőt. Hiányzott belőlük a láng, köhögtek a ködtől, magukra voltak utalva. A gyerekek bűdösek voltak a sok szaladgálástól, és néha hánytak a tejportól. Hiányzott az ingük legfelső gombja. Senki sem törődött velük, néha egész nap nem is látták őket.

A négyzet alakú tömbház környéke ütemesen ismételte a ratatatát. Mire I. odaért, már dúlt a háború Miljan és Titan között. Mert Titan tudott két behajlított ujjal a lehangosabban fütyenteni, és vezér csak az lehet, aki így tud szólni, ha veszély van. Meg azért volt tekintélye a többiek előtt, mert az apja dealer volt, a piactér egyik devizaüzére, és mindenki tudta, hogy hosszú kabátja alatt kétféle fegyvert hord.

A többi gyerek hol az egyik, hol a másik csapathoz csatlakozott, megszimatozta, melyik az erősebb éppen, hol lehet előnyökre szert tenni a flasztterra festett pályán vagy más játékoknál.

Veselin egy kibevezett gépkocsiból irányította a maga csapatát, oldalán a Vukov fivérekkel meg a Távcsvös fiával, akinek az apja nem lőtt, mióta megsüketült egy hangrobbanástól, más források szerint azonban kémkedett, és fogolycserével szabadult. Valamennyien menekült gyerekek voltak. Zsákmányoltak néhány nejlonpapucsot, vagyis gránátot, amivel rendszeresen gyakorlatoztak a kövesben, a folyóparton. Ratatatatatata, add meg magad! Nem ér, nem beszéltük meg az indulást! Ha legyőznek, folyton okoskods. Ti vagytok többen.

Nekivörösödve birkóztak a földön, I. a bejárat ajtónak nyomta Miljant, vitte őket a lendület a liftig. I. megnyomta a hívógombot. A liftaknában sötét lesz, és ott levágom a füledet!

Titan másnap ellopta a cipősdobozt, amibe az ellenség a töltényeit gyűjtötte, zsákmánynak tekintette, és a válságtörzsbe vitte, vagyis a romos zöldségesbódéba, melyben korábban számos kereskedő

ment tönkre. Felette a környék egyetlen fáján egy elszabadult törülköző csattogtatta nedves szárnyát, mind a denevér.

Feljük próbáltak közelíteni a parkoló autók között bujkálva, de felhangzott kórusban a bódéból a ratatatatatata, tehát átpártoltak hozzájuk páran. Egyiküknek nem is volt semmi a kezében, se műanyag puska, se könyökcső, csak az ujjából formált pisztolyt és ravaszt.

Ekkor érkezett az udvarba a szemeteskosci és a munkások és a csörömpölés és a kipufogófüst. Bádoggyomrában hörgött a lom bélműködése. Mindez kikényszerítette a harcosokat bódéjukból. Miljan megkerülte a szeméttárolót, hogy a betonfal mögött várja ki, amíg a munkások kiürítik a kukákat, és rendet tesznek és elül a kipufogófüst. Nem hallatszott a zajban a ratatatata, sem a figyelmeztető fütty a két behajlított ujjal, már késő lett körülkémlelni, mert a Vukov fivérek közrefogták, nem engedték el: az volt a szerencséd, hogy volt égő a liftben, különben levágtam volna a füledet. Összefogták a hátán a karját, megkötötték egy derékszíjjal, melynek letört régen a csatja. Kiabált, hogy elfogták, siessenek, de mire társai felfedezték, hogy mi történt, már a Zastava hátsó ülésén ült, kiálltak a rugói, terepszínű konfekciókabátja pedig öntudatosá tette.

Hiányzott az autó volánja, Veselin mégis úgy lett, mintha behúzná a kéziféket, kiszállt a vezetőülésről, és nyugodt léptekkel indult az udvar közepe felé, ahol az aszfaltra festették a fejelőfoci kispályáját. Levette a sapkáját, azzal integetett a bódé felé, ahova már visszaszállingózott az ellenség. Csak erre a sapkára, a harctéri baretre néztek fel, minden egyéb mesebeszédnek számított ehhez képest – golyó ütötte lyukkal az oldalán: egy igazi halotté. Kicsit nagy volt ugyan a fejére, félreCAPVA hordta, kicsúcsosítva jobbról, eltakarta a fél fülét, amely egyébként is elállt kissé, de hozzártartozott az árnyékához, amint állt elszántan az udvar közepén, az árnyéka tekintélyt parancsolt. Egy-egy szalagot kötött a karjára – mint Rambo –, hogy úgy tűnjön, a kabátja alatt domborodnak az izmai.

Az integetésre előjött a vezér a deszkabódéból, fegyverét a lábához engedte a földre. Veselin elkiáltotta magát, hogy: fogolycsere!

Pancser vagy, válaszolta Titan, azt sem tudod, mi az a fogolycsere.

Erre visszatette a fejére a sapkáját: nagyon jól tudod, hogy mire gondolok: valamit valamiért: vagyis visszahozod, amit elloptál tőlünk – cserébe Miljanért. Tarapp-trapp, nem várok!

A dadogó öregember ment át az udvaron, hóna alatt két veknival, és méltatlankodott, hogy sajog a lába, folyton várni kell valamire, várni, hogy eldőrdüljön a csend.

Titan bement a bódéba a cipősdobozért. Útközben megzördültek benne a töltényhüvelyek. Szóltak, minden egyes lépéssel hangosabban. Hova tegyem?

Kicseréljük őket, úgy egyeztünk meg.

A Vukov fivérek kiengedték Miljant a veszteglő roncs hátsó ülésről. A következő pillanatban már loholt is a bódé felé. Aztán hirtelen a vezér felemelte a kartondobozt, hogy minél magasabbról potyogjanak alá a töltényhüvelyek, nagyot koppantak a karosszérián, amelyről gyorsabban pergett a festék, mint valaha, lövette az idő sortüze, ösztönösen behunyták a szemüket a zajtól, szétpattogtak a rézdarabok, mint a repeszek.

Ezzel füttyöljétek! Most füttyülhettek, kiáltotta Titan, aki nagyon büszke volt a tudományára, a behajlított ujjára.

Veselin elhatározta, hogy a barett mellé egy golyóálló mellényt is kikönyörög az apjától.

A járókelők megszokták a vezényszavakat a gyerekek szájából, csak a hideg rázta őket jobban az ürestöltény-csörömpölésnél, a megállóhoz siettek. A buszra vártak, de csak a szél jött.

Miljan úgy érezte, hogy lyuk lett a bátorságán, keresztülőttek rajta. Vissza kellett szereznie a maga terét az udvaron, még el sem múlt a homlokán a kétség, amit I.-től kapott, máris hálával tartozott Titannak, amiért kimentette, tehát neki kell ellopnia a töltényt. Egyet az apjától, észre sem veszi, hiszen maga sem tudja, hányat lőtt ki újévkor. Meg lehet reszelni, kisebb darabokba osztani, az adagokat fém golyóstollbetétben tömíteni, és a hatást a konzervdoboz akusztikájával erősíteni; de még valami kell hozzá az alkoholozott kanócon kívül, és azt egyébként is csak Titan tudná megmondani, mert ő bütykölt ilyesmit. Visz mindjárt kettőt, hadd tátsák a szájukat a csellengő süvölvények, úgysem hallottak még ekkora durranást az udvaron.

Veselin kikönyökölt a szélvédőn, mert az nem volt az autóröncson, onnan figyelte, mit ügködik az ellenség, minek a szardíniásdoboz, mit méricskélnek kiskanállal, és mindezt miért nézik olyan áhítattal a kislányok, akiket azelőtt nem szoktak komoly dolgok közelébe engedni.

Azt sem tudod, mi az a metamix, kiáltott oda neki Titan kajánul. Mosssssst! Szétfutottak, mint a zacskós tej, amikor leröpült a hatodik emeletről, csak hogy ez iszonyúan nagyot durrant, ekkorát még a legnagyobb petárda sem szólt, ez olyan hatalmas pukkanás volt, hogy Veselin beverte a fejét a rozsdás karosszériába, és elszaladt I.-hez és II.-höz, hogy mindjárt elmesélje, amit látott, mert akkor már a második robbantáshoz készültek, és ehhez már Miljan kapott engedélyt, hogy egyedül végezhesse el, és ő mondhatta ki felkattintott öngyújtóval a kezében, hogy mosssssst! És a szardíniásdoboz helyén csak egy fehér fröccsenés maradt, mint egy tejfolt.

Ez repítette ki a gyermekkorából, tapogatta a fejét, hogy mi történt vele a robbanásakor, elszállt belőle a gyávaság, vissza mert ütni, ha kérdezték, vissza mert köpni, ha válaszoltak, nem köszönt többet a liftben, és még két hétig tartott a szünidő. Addig felnőhet Titanhoz is.

Az anyjuk beosztást készített, hogy ne veszekedjenek, ki megy vele sorban állni, most természetesen II. következett, de amikor indulásra került volna a sor, hasmenésre panaszkodva magára zárta az ajtót. I. elhatározta, hogy megleckézteti az öccsét. Egészen belefáradt az ötletekbe, mire megérkezett a vekniskamion.

II. közben eltökélte, hogy másképpen hasznosítja magát, ne gondolják, hogy neki mint legkisebbnek nincsenek ötletei, legfeljebb elles egyet-kettőt az ellenségtől, hogy azok ne vegyék észre, utána járhat, hol lehet faszenet szerezni, amit kiskanállal mérnek bele a konzervdobozba a robbantáshoz.

Miljan azt gondolta, hogy senki sem látja, kint tartotta az erkélyen a régi játékeit, a motort, amely elfért a tenyerében, és amiről a becenevét kapta, mert kisgyerekként így utánozta a motor hangját, és ráragadt, mint a kutyára a bogáncs. Elővette a dobozból a motort, és a mutatoujjával megpörgette a kerekeit, közben mondta hozzá, hogy miljaaaaaaan.

I. szélesre húzta a száját, kergetőztek a szeplők örömeükben az arcán, hogy megtudott valamit, amit elmesélhet Veselinnek: miféle foglyot ejtett az ellenség.

Az elosztóemberek nem tudták feltartóztatni a várakozókat, a sor elindult befelé a kamionba, mintha utaznának, egymás hegyén-hátán próbáltak kenyérhez jutni.

Miljan lepillantott az erkélyről, és látta, hogy az udvaron keresztül két veknival a hóna alatt igyekszik hazafelé a dadogós öregember. Eszébe jutott, milyen fogolynak lenni, akit kicserélhetnek egy doboz töltényért. Mérgében a kismotort a falhoz vágta, darabjaira esett szét, gurultak a kerekei a szeméttároló körül, mintha egymást kergetnék; olyan parányiak lettek, hogy Miljan végleg elveszítette őket a szeme elől.

Apám megint elment három hétre, és itthon hagyta a régi pisztolyát, és most itt van nálam. Hoztam egy kötelet is...

Azt sem tudod, hogy kell lőni vele, mondta Titan.

Ne nézz hülyének! Az én kezemben lesz végig, megértetted?

Csengetés és ajtónyitás, olyan olajozottan, mint a motor, a terv bevált, benn voltak a lakásban. Még mielőtt gyanút foghatott volna, vagy egyáltalán kérdezhetett volna valamit az öregember. Amikor Miljan a hátába nyomta a fegyver csövét, azt dadogta, hogy neki úgyis mindegy, felélte, amit lehetett. Titan belülről ráfordította a kulcsot.

Azt sem tudod, hogyan kell szabályosan felemelni a kezéd!

Dadogott valami érthetlent az öregember, hogy nem is tudja egyenesen tartani a karját már évek óta. A fegyver nem tágított erőszakosságából: a cső garatja szélesedett, befelé mélyült, és a szakadékban magát látta lefelé zuhanni. Tehát nem én kellek, nem az ölés nyújt nekik élvezetet, fordult meg a fejében, és fordult vele a teste is. Maga is meglepődött a saját kiegyensúlyozott hangján, melyen felajánlotta, hogy vigyék, amit csak akarnak.

Nem ilyen egyszerű, nyomta ezúttal a hasának a pisztolyt Miljan. Titan lehajolt, és átfogta a lábát a kötéllal, egyre szorosabbra, amíg hanyatt nem esett a szőnyegen. A kezét is összekötötték. Ott feküdt órákon át, egylépésnyire a fürdőszobától, kettőre a konyhától. Orra a futószőnyegbe nyomódott, aztán oldalra fordult, hogy lássa, mit csinálnak a gyerekek.

A könyvszekrénnel elbarikádozták az erkélyajtót. Leemelték a polcra a rádiót, és mint két műszerész, föl hajoltak. Lepattintották a műanyag hátlapját, fellebbent róla a por. Kiszedték belőle egy kis piros alkatrészt, amit Titan a zsebébe tett. Visszarakták a készüléket a helyére.

Miljan összegyűrt egy újságot, a tenyerében formázta, mint a hógolyót.

Úgysem kiáltok-tok, nem ár-ár-árullak el, b-b-bennetek-tek, könyörgött az öregember.

Ki kellett tátania a száját. Miljan belenyomta a papírgolyót. Titan pedig szigszalaggal leragasztotta.

Miljan ragaszkodott hozzá, hogy ő beszélje meg a fogolycsere részleteit, hiszen az egész az ő ötlete volt, I. csak kémkedett utána, és besúgta, hogy miféle foglyot ejtettek. Veselin levette a sapkáját, és hajlandó volt tárgyalni vele foglyaik kicseréléséről, akik minden szempontból megfeleltek a feltételeknek, ahogyan a tévében látták a hasonló eseteket. Titan az oszlop tövéből szemlélte, hogyan húzzák meg krétával átlósan az útvonalat az udvar felszikkadt betonján.

Sokan siettek szokás szerint a buszra, nem is gondoltak arra, hogy aki dadog, az máshogyan beszél; csak a szél fújt jobban, amikor a megállóba érkezett.

Veselin összekotort egy golyónak való havat a Zastava tetejéről: az lesz a jel, ha ezt odahajítom.

Azt sem tudod, hogy néz ki, mondta Titan.

Erre Veselin leoldotta mindkét karjáról a vörös rambós szalagot, és azt mondta, hogy ezeket a foglyok nyakába kell kötni, hogy meg lehessen őket ismerni messziről. Lassú lépésben, semmi csel, csakis a kijelölt útvonalon, a beszéd is tilos, a fegyvereket pedig elrejteni!

Mindenki feszülten figyelt.

Repült a golyó telibe az oszlopnak.

Fröccsent a jel.

A dadogós öregember elindult az udvaron át, ballonjába kapott a szél; fázott, mert könnyű kabátot adtak rá a gyerekek. Bizonytalan volt a lába, folyton hátramaradt a bal. Senkinek sem tűnt fel, hogy a száját leragasztották szigetelőszalaggal.

Szemből, a túlsó sarokból elindult a másik fogoly, egy hasonló korú asszony selyem pongyolában, arcát megnyújtotta a halálfélelem, az egyik hajfürtje egészen az orráig lógott, a többi a feje tetején össze volt kötve egy kockás zsebkendővel. Nem egyenletesen őszült meg, alul több volt a fehér szál. Nem mert kiáltani.

Az udvar közepén nem álltak meg, csak találkozott a lélegzetük, amit visszanyeltek. Összevillant a tekintetük egy pillanatra a bizonytalanságtól, de éppen akkor értették meg, hogy mi történik velük: csak játszanak velük. Aztán folytatták útjukat a krétavonalon valamivel lassabb léptekkel. Az öregember megállt egy pillanatra, és hátrafordult, de ezt a másik nem láthatta, mert közönyös arccal az oszlopnak tartott, nyakában a piros szalaggal.

Blondel tükör

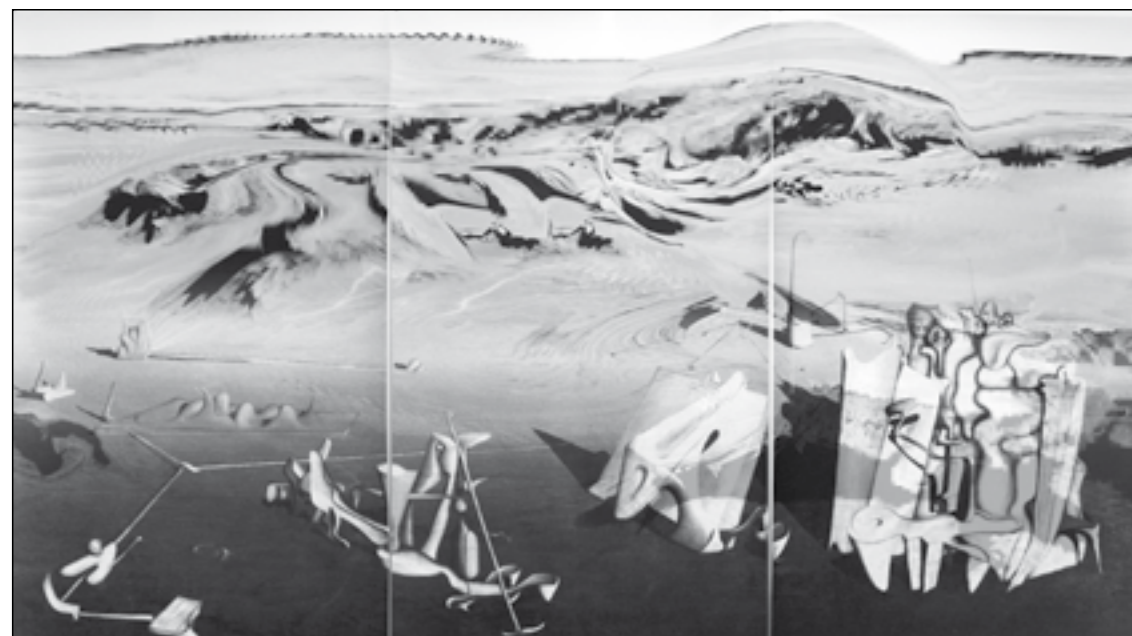
Lado Gudiasvili: Tavasz (Zöld nő)

A díszborostyán levelei között
egy tücsök
talán tündér ilona
fekete-tengeri algapakolásban
rezonál ott
mint tücsök
együtt hajlik
tekeredik
a finom kis indákkal
a fehérfoltos zöld levelek között
lúdbőrös lesz a tücsök hangjától
tündérhangjától
hajlok
tekeredek én is
az indákkal
tündér ilona zöld csípőjével
a fekete tengeri algapakolással
zöldre festett csípőjével
együtt rezonálok
sejtszinten
a tücsökkel
a díszborostyán levelei közé
rejttem kedvenc mesekönyvem
zöld algapakolással
takarom
bőrkötéses mesekönyvem
hátha felfrissül
megpuhul
olyan lesz
mint akkor ott
a rácsos kiságyban
és újra rágcsálhatom
sós tengerízű
sarkait.

Dénes Valéria: Párizsi háztető

A háztetőről talán látszik
a műcsarnok
a műcsarnok mögötti kispad
ahol galimberti főbe lőtte magát
van úgy mikor
mindannyian egy kicsit
főbe lőjük magunkat
vannak pillanatok amikor
legszívesebben
csak egy kicsit
ideiglenesen
főbe lőnénk magunkat
de legtöbbünket mégis
visszatart valami
esetleg csak karistoljuk
tompán lüktető halántékunk
tüllhártyáját
jó lenne egyszer ennek is
a mélyére ásni
a halánték mélyére
hogy pontosan mi
az ami visszatart
hol van az a kapcsoló
biztosíték
ami galimbertinél kiverődött
cérna ami elszakadt
lehet valahol a hiátus környékén
keresendő
ott kell kutakodni
ahol hiányzik
biztosíték
öltés
ha a háztetőről látszana
az a kispad
a műcsarnok mögötti kispad
és meg lehetne lesni
ahogy bomlik szakad
verődik ki
időnként mi is egy kicsit
főbe lőjük magunkat
mert hát a gondolat
már félig a tett
csak az a bizonyos cérnaszál
nem szakad
nem feslik

nem keletkezik
visszavonhatatlan
kibírhatatlan hiátus
ha látszana a háztetőről
végignézhethetnénk
talán épp mikor a perseidák
hullanak
augusztus közepén
ahogy galimberti
halántékán
megszűnik a lüktetés
realizálódik a hiátus
majd utána
kényelmesen lemászhatnánk
vacsorázni.

Fridvalszki Márk: Hagere Perspektíve (2017; digitális kollázs, print, vászon; 110×270×3 cm)

► BECSY ANDRÁS

Egy napom otthon

Első fogalmazásomat fogalmazásórára első tanítónőm rendelte be egy napom otthon címmel és én csak úgy tervek és vázlat nélkül veztettem be magam a feladatba egy kéktintás PAX tollal a magyar Parkerrel vonalas vonalas füzetbe figyelmesen nagy szóközökkel gondolva a piros javításra hogy minél színesebb legyen külsőnre is a kezdet a felütés a tárgyalás s a zárlat.

frissen kelek fel pattanok az ágyból beágyazok elpakolom a holdat és megágyazok a napnak amin üresjárat helyett célkitűzések mentén hiba, hiány irányítom majd veszem kézbe a kikapcsolódást testgyakorlatot végzek más és más pozíciókat veszek fel kitárt ablak nagy levegő teli tüdő a konyhában kakaó vajás kenyér egy pohár víz barátok várnak már rengeteg régi újaknak se szeri se száma a lakóházunknak udvarából a környékbéli utcák járdáiról a kerület sugár-és körútjai közé komponált mérnöki játszótereiről zöldövezeteiből hívnak integetnek nekem hogy készítsem kerékpáromat mert ma az örökkévalóságig de délig biztos tekerni fogunk hogy majd a harangszó a félig tárt ablakokból kiömlő kossuth rádió hírei alatt elbúcsúzhassunk még mielőtt végül megint megtiltják a szegény hajóvonták találkozását szentgotthárdnál hogy egy üvegkancsó szilánkaiként hazaszóródhassunk majd a napfény csillogásával

a gőz a mindenkori ebédidő nehezeke betölt mindent mozdulni sem bírunk egy pillanatra mintha a csend imát mondana aztán enged a lánc megindul távolról a játék és micsika bergson egyik tíz percében most együtt megint mondja anyám a csirke aprólékából levest a többit rántva így és ilyen sorrendben tálalja fel az ezüstkör melyben minden összecseng a kanál öblének mélye a főtt répával a cércsontélttel szívvel májjal

tartalmi hiba, tartalmi hiba, tartalmi hiba

stílushiba

tartalmi hiba, súlyos tartalmi

tartalmi hiba

tartalmi hiba, stílushiba

stílushiba

tartalmi hiba, hiány, stílushiba

stílushiba

szerkesztési hiba

tartalmi hiba, hiány

tartalmi hiba, súlyos tartalmi hiba

tartalmi hiba

külön, súlyos nyelvtani hiba (-nak)

szerkesztési hiba

szerkesztési hiba

tartalmi hiba

tartalmi hiba, külön

súlyos tartalmi hiba, szerkesztési hiba

szerkesztési hiba

a késpenge éle villám hegye a hús sercegő barna bundájával a befőttel és a tejfölös uborkával a fehér csontok foltos tányérjával

valami indokkéne amire hivatkozhatok hogy ezen a padon a hársfaágak csendes árnyán a szieszta vége felé itt ül velem mondjuk a házi feladat miatt mert egy példát nem értettem elszámoltam magam és még a leszámolás előtt megpróbálkozunk csillog a szemed hogy fontos vagyok neked a füzetbe nézel aztán rám akarsz hogy értsem rajzolsz összeér a térdünk rajtuk a tankönyv magyarázol vagy összeviszsa dőlt betűim ívét javítod ki kusza vonalaimat rakod rendbe kézfejemre teszed tenyered míg a tollat fogom ketten nehezedünk a papírra ahogy éppen a szépírást gyakoroljuk vezetsz hogy a legszebb legyen együtt kéne mindent újratanulnunk mindent együtt tanulni valahol a hársfaágak csendes árnyán

utolsó korty a bögréből lemosom magamról a napot megágyazok a holdnak az olvasólámpa tart ki mellettem csupán a szobában a többi úr anyám ül már csak itt velem a varázshégy csúcsán a meséjét hallgatom hogy a mindenség egy csizma és odafent az ég a talpa hol minden csillag egy-egy ezüst talpszeg s most aztán tekerni merni merni a tálból a hibáknak is helyet hagyni mert nem tudjuk hogy fejünk felett a csizma mikor lép majd egy nagyot még érzem csókját homlokomon kattant a kapcsoló valami nehezedik valami rám tapos alszom

Első fogalmazásomat első tanítónőmnek a felütést a tárgyalást s az utolsó szó jogát nagy szóközökkel írtam be a vonalas vonalas füzetbe gondolva a piros javításra hátha elmarad a leszámolás megsimogatja fejem kivétel leszek utolsó csatlós legjobb tanítvány de rosszul mondtam el az egészet s ő észrevette egy napot emlegettem eseményeknek összefüggő egymásutánját de én ugrottam és sűrítettem nem útmutatása szerint követtem el tartalmi szerkesztési stílusbeli és nyelvtani hibákat és hogy most ezzel elmentem az osztály ajtaja az épület kapuja és az iskola határáig.

szerkesztési hiba szerkesztési hiba szerkesztési hiba

hiányzó bekezdés, hiány hiány

stílushiba hiány, hiány, tartalmi hiba

külön

hiány

hiány

hiány

hiány,

külön, hiány, külön, -/-, hiány

hiány

Érdem:

Tartalom: elég Helyes: telen Alak: kettes

► BÍRÓ JÓZSEF

Navigare Necesse Est

(– Simonyi Imre emlékére –)

:
akkorra dágványkorszak pusztít
bölcsebbé érlelő besúgóhálózat
:
segédmunkák méltómód helyett
pátosznak semmi keresnivalója
:
ke reszt re
bú za szál

Testvérszív

(– Lázár Ervin emlékére –)

:
késő délutáni iszogatások anekdotázások
míves barátságbecsű bronzöcsat
:
időtlen némesült játékszabályok
múltvilágunkból csupáncsak felidézhetők
:
műtéstén
mindenóra

A. M. D. G.

(– Szervátiusz Tibor emlékére –)

:
hozzávirágozván amiképp' adatott
átvészelt idejében továbblépnie
:
gyertyagyújtáskor kovaszikra nem
bűnbánattal majd' hálaimával
:
megszentelt
töviskorona

Nemes Csaba: Interutópia kísérleti lakópark I. (2011; grafit, papír; 210×592 mm)

Nemes Csaba: Interutópia kísérleti lakópark XVIII. (2011; grafit, papír; 210×592 mm)

Hold on

(részlet)

Tíz éve harmincöt éves voltam. Sok hibával, tévedéssel tarkított, ám alapvetően lelkes, aktív időszakon voltam túl.

Néhány évvel korábban még a konzerváló, később a hibernáló módszerben hittem. Számolgattam, kotyvasztottam, kis laboratóriumomban készültem az emberiség történetének legnagyobb dobására. Nappal tanítottam az egyetemen, időnként ócska szerelmekbe estem egy-egy tanítványommal, általában nem kis nehézségek árán szabadultam meg tőlük, majdnem minden kalandomat megbántam, mégse volt megállás, újabb és újabb szívafférokba keveredtem. Örök lelkiismeret-furdalással, mert pontosan tudtam, semmi szükségem ezekre az élményekre.

Az éjszaka volt az igazán élvezetes, produktív időszakom, akkor éltem igazán, lázban égve kísérleteztem. Egyedül dolgoztam, senkit nem avattam be a munkámba, még asszisztenst se fogadtam. Félttem, ha lenne valaki mellettem, esetleg elkotyogna valakinek valamit. Ha nőt vennék fel, szerelmi bonyolódás alakulhatna ki. Csak magamban bíztam.

Időutazással akkor már rég nem akartam foglalkozni, korábban felmerült, de csak ötletszinten, halványan, amennyire mindenkiben, aki az enyémhez hasonló területen dolgozik. Megcsapott a gondolat szele, de alapvetően sci-fi gagyinak tartottam a dolgot. Tisztában voltam a paradoxonokkal, tudtam, miért megoldhatatlan, miért nem sikerülhet. Az ideiglenesen mindenkit fogva tartó, szinte kötelező tehertől így elég könnyen megszabadultam, maradt nekem az, ami igazán érdekelt. Az is kellőképpen logikátlannak tetszett persze, bár a klónozás felfedezése után hatalmas távlatok kezdtek nyílni, míg morális okokból világszerte le nem állították az egyébként akkor már komoly eredményekkel kecsegtető programokat. Hivatalosan le is álltak, nem hivatalosan nem tudni, hol mi történik. A nemrégiben véget ért kínai–indiai villongások során mindkét ország az emberklónozás gyanújába keveredett. Mindent elsőprő, egyértelmű bizonyítékra végül nem bukkantak.

Egy darabig szépen haladtam, fokról fokra, lépésenként, időnként meglepetésszerűen felgyorsult a folyamat, néha már-már ujjongtam, annyira közel kerültem a megoldáshoz, nemegyszer fel kellett ordítanom, a homlokomon ijesztően dagadtak az erek – előfordult, hogy őszintén megrémültem, amikor a tükörben megláttam magam –, sokszor úgy éreztem, egy másodperc, egy milliméter, egy sóhaj hiányzik. De annyi mindig hiányzott.

Egy idő után elfáradtam. Azt gondoltam, talán túl sokat akarok. Az Istent, ha létezik, a szövetségessé kellene tennem ahhoz, hogy sikerüljön a terv. Viszont el tudom képzelni, hogy egyszerűen nem engedheti meg másnak az istenkedést. Ezt aztán lassan kezdtem bizonyosságnak érezni. Elment a kedvem az egésztől.

Jöhettek megint a nők.

Tulajdonképpen kellemes időszak köszöntött be. Fiatal voltam és népszerű. Jöttek a bombasztikus testek, a seggig érő hajtengerek, mindig mások, újak, szépek, jópofák, kedvesek, sűrű volt az az időszak, sűrű és édes volt az anyaga, mint a méz. Miután semmilyen területen nincs és soha nem is volt ínyemre a dehumanizálás, a nőkben mélységesen tiszteltem az embert is, nem tekintettem lélek nélküli testcsodának őket – de a lelkemet óvtam, nagyon vigyáztam, nehogy elköteleződjek. Cseppet sem esett nehezemre, mert nem lettem szerelmes senkibe. Egyszerűen csak élveztem az életet.

Jólesett, hogy nem kell törnöm megoldhatatlanságokon a fejemet, nem érdekelték képletek, számítások, nem foglalkoztatott elérhetetlen dolgok hajszolása. Teljes felhőtlenességről ezzel együtt szó sem volt, inkább átmenetiséget, ideiglenességet, kényszerszabadságolódást éreztem.

A 2040-es várnai Jövő-konferenciára ebben a felszabadult, laza állapotban utaztam ki. Aztán az ott történtek alapvetően változtatták meg az életemet. Kutatás szempontjából öt év kallódás következett utána, tanítottam, dolgozgattam ugyan, de az állapotom miatt koncentrálni nem tudtam rendesen. A kísérletezéssel felhagytam. Csak jóval később, az itteni laboratóriumomban ugrott be, mi volt az egykori földi próbálkozások alaphibája. Itt, a Holdon lett világos, hogy a megoldás nem a sejtranszponálás elvén alapul. A titok nyitja mégiscsak a mesterséges úton létrehozott DNS-bázispár.

A kolónián berendezett laboratóriumban előlről kezdtem mindent. Nem ez volt a fő feladatom, szabadidőmben foglalkoztam csak a régi mániámmal. Viszont szó sem volt titkos munkálatokról, sokan tudtak róla, legalábbis arról, hogy valamiféle szintetikus étellel kapcsolatos magánkutatást folytatok. Engedték, vagy inkább elnézték nekem. Örültem, hogy békén hagytak. Ennél többet nem remélhettem, támogatni kifejezetten nem támogattak volna, mert nem hittek benne. Sem a magyar kollégák, sem a többiek.

Évek teltek el, egészen pontosan három. Nem értem el számottevő eredményt. Ami pedig nem számottevő, az ilyen esetekben egyenlő a nullával. Másfél évvel ezelőtt úgy döntöttem, végleg feladom. A fiókjaim és az elmém mélyére csúsztattam a felhalmozódott tudást, onnantól kezdve minden energiámat fő kutatási területeimre összpontosítottam.

A magyar részleg akkoriban elsősorban a belső keringésű életfenntartó eszközök kifejlesztésével foglalkozott. Mint oly sok minden más, ez is összefüggött Arthur C. Clarke egykori jóslataival, a rendszerekhez ugyanis alga típusú gázcserélőt használtunk. Clarke, amikor leendő Hold-bázisokról írt, ki tudja, miféle számítások alapján, szerintem inkább csak megérzésből, arról értekezett: a holdportól elszigetelt, felfújható, modulokból álló bázisok levegőjét alga típusú berendezésekkel kell tisztítani, energiát pedig atomreaktor ad majd.

A két dolog közül szerintem az a vérfagyasztóbb, hogy ráhibázott az algára.

Ugyancsak magyar feladat volt a mindent feldolgozó, újrahasznosító vécék kifejlesztése, az önvezető autók tökéletesítése és különféle önfenntartó találmányok tesztelése. Tettük a dolgunkat, besegítettünk egymásnak, én még asztrofizikai területen is ügyködhettem néha, ami jólesett. Fontos szakmai elismerésekkel járó eredményeket értünk el, egy ideig minden rendben ment. Én elnyomtam magamban a terveimet, rossz emlékeimet pedig elmetisztítással kezeltem.

Egyetlenegy valamit nem sikerült kiirtani magamból. Egyetlenegy valakit. Életem egyetlen szerelmét, Apáti Annát.

Furcsa, hogy egyáltalán ott lehettem a várnai konferencián. Publikáltam ugyan itt-ott, komolyabb helyeken is, de nevem nem volt, szaktekintélynek nem számítottam. Főként az ott tárgyalt témakörben. Valakit helyettesítettem, beugróként kerültem Bulgáriába. Különösebb újdonsággal nem szolgált az előadásom, legfeljebb az időnként megremegett hangom és a kissé hamis pátoszom kelthette fel a közönség figyelmét.

Adatokkal, számításokkal, elméleti és gyakorlati példákkal igyekeztem igazolni Arthur Charles Clarke tételeit a sebesség fokozása, a levegő megnyergelése, valamint a közlekedés jövője témaköreiben. Beszéltem a jövődőlés kockázatairól, a józan ész és a képzelet csődjéről, végül megállapítottam, amit ő is megállapított, és ami lépten-nyomon, folyamatosan bebizonyosodik: minden megvalósul a tudomány világában, ami elvileg lehetséges, mégpedig műszaki nehézségektől függetlenül, amennyiben komoly az emberiség igénye rá. Idő kérdése.

Kamaszkorom óta Clarke büvkörében éltem, elsősorban a tudományos műveit faltam, a *Profiles of the future*-t egy időben a bibliámnak tekintettem. Mintha belőlem beszélt volna a szerző. És mintha kitalált volna mindent, amit nekem kellett volna. Féltékeny mégsem voltam rá, inkább amolyan példaképpé vált. Egyik-másik fikciós regényét nem tartottam annyira nagyra, viszont az írása alapján

készült 2001 *Űrodüsszeiát* vagy tízszer néztem végig, többnyire egyedül. Minden ismerősöm unta, és/vagy baromságnak tartotta. Sokakkal veszttem össze emiatt. Úgy értékeltem, és ezt gondolom ma is: nem volt még érett rá az emberiség.

Clarke nemigen kamuzott. Szépirodalmi műveiben persze igen, de ott is majdnem mindennek volt alapja. Nem véletlenül, tudományos fokozatokat szerzett matematikából és fizikából is. Tetszett, hogy tagja volt a Brit Bolygóközi Társaságnak. Tőle származik például az űrlift ötlete, nem beszélve a vezeték nélküli kommunikációról, egyik csodagondolat a másik után, utóbbi réges-régen megvalósult már, és nemrég az űrlift is, úgy lett minden, ahogy írta. Megszületett, mert komoly igény volt rá.

Különös jelnek éreztem, hogy ugyanúgy december 16-án született, mint én. Nyolcvannyolc évvel korábban ugyan, de mégiscsak egyszerre ünnepeltünk minden évben. Illetve ünnepeltünk volna, ha kortársak lettünk volna. Én egy idő után rá üritettem a poharakat a születésnapomon.

Igyekeztem továbbfejleszteni a gondolatait. Erre fűztem fel a várnai előadást is. Kölcsönkért szmokingban mentem fel a színpadra, utóbb kiderült, felesleges volt az elegancia, kicsit túlgondoltam a dolgot. Ráadásul a mérete se stimmelt. Szívesen beszéltem volna fejből, viszont a konferencia nyelve angol volt, ezért, biztos, ami biztos, inkább megírtam a beszédet és felolvastam. A szöveg nem szűkölködött Clarke gondolataiban.

– Hölgyeim és uraim – kezdtem bele az izgalom legcsekélyebb jele nélkül –, nekünk, embereknek két nagy ellenfelünk van. Az idő és a tér. A. C. Clarke nyomán megállapíthatjuk, hogy az időre elég nehéz nem ellenségként gondolni. A tér másfajta probléma. Civilizációnk látványosnak számító eredményei valójában trófeák, amelyeket az idő ellen vívott küzdelemben nyert az emberiség. Ezek az eredmények azonban összességében semmiségek ahhoz képest, hogy mi mindent szeretnénk vele művelni.

Némi mozgolódás támadt a nézőtérben, nem miattam, annyit vettem csak észre, hogy valami piros-ság átsuhant a sorok között.

– Az időt alapvetően uralni szeretnénk – folytattam. – Jó lenne a múltat látni. De jó lenne rekonstruálni is. Megváltoztatni, gyorsítani, lassítani. Mindez a jövőre is igaz. A múlt visszahozatala valamiképp hasonlatos lenne a feltámadáshoz, mutat rá Clarke, csak nem vallási, hanem tudományos értelemben. Eljön a pillanat, amikor a múlt legapróbb részleteit is meg tudjuk majd figyelni. Fel tudunk majd építeni egykor élt állatokat és embereket. A dodót. Vagy Nostradamust.

Míg beszéltem, a hallgatóság hátrébb ülő része jóindulatúan morajlott, a kollégák viszont lekezelően nevetgéltek az első sorokban. Úgy éreztem legalábbis. Nem kizárt, hogy csak az önbizalmammal volt probléma. Esetleg apróbb üldözési mánia érzékeltette ezt velem. De könnyen elképzelhető, hogy valóban kiröhögtek, konkrét kutatási eredményekről ugyanis nemigen számoltam be. Mindenesetre amikor két bekezdés között felnéztem, igyekeztem megvető tekintettel végigmérni őket. Azt hiszem, nem rendültek meg. Az egyik, jól kiszámított odanézés után megláttam őt. A piros ruhája vonzotta oda a tekintetemet. Térd fölött véget ért.

Pár másodpercig nem kaptam levegőt. Lefagytam. Ittam egy korty vizet.

Nem volt kérdés, ő az. Nem kerestem, mégis megtaláltam. Az életem értelme. Letaglózott a felismerés. Nem láttam korábban soha, mégis tudtam, őt keresem az idők kezdete óta mindenki; százezer éve ismertem ezt a gyönyörű arcot, azonnal otthon voltam benne. Egy pillanatra néztünk csak össze – bőven elég volt a bizonyossághoz. Mintha valami ósdi szerelmes filmben lettem volna.

Amikor a beszédem végéhez közeledtem, úgy éreztem, a hangulat megváltozott. Egész jónak tűnt. Én is feldobódtam, néhány anekdotával fűszereztem a mondandóm befejező részét, végezetül még szót ejtettem a teleportálásról és a láthatatlanságról is, ami látványosan felvillanyozta a közönséget. Ráadásul viszonylag röviden szónokoltam, amit hálásan szokott fogadni bárhol, bármikor egy bármilyen összetételű hallgatóság. Az utolsó mondatomnál behelyeztem jobb kezemet a zakózsebembe. Amikor meghajoltam, és kitört a taps, benyomtam ősrégi diktafonom felvevőgombját. Mintha csak sejtettem volna, hogy eljön az idő, amikor az egyetlen örömet jelenti majd a felvétel meghallgatása.

Még le se értem a színpadról, már az járt a fejemben, hogy kaphatnám el a nőt.

Mire leértem, kétségbeestem.

Mert hát sehogy, nyilván távozott már, én voltam a nap utolsó előadója. Mi több, az egész konferencia véget ért a beszédemmel, abban sem reménykedhettem tehát, hogy másnap feltűnik. Három

napot töltöttem Várnában, összevissza ténferegtem, hallgattam mások unalmas szövegeit, felesleges és semmitmondó interjúkat adtam, mennyivel jobb lett volna, ha első nap esik be. Később azt mondta, egyedül járta az utcákat, és a járdán talált rá arra az ódivatú, nyakba akasztható, nyilvánvalóan más tulajdonát képező kis kártyára, amellyel egy merész gondolatot követően beült az előadásomra.

Hiú ábránd volt abban reménykednem, hogy valaha látom még. Arra gondoltam, az lesz a legokosabb, ha komolyabban leiszom magam a fogadáson. Ezzel mentesülök a felesleges udvariassági beszélgetésektől, és kellőképpen le is járatom magam ahhoz, hogy legközelebb meghívjanak. Persze miért hívnának, csak helyettes előadó vagyok.

Ügyesen kerülgettem az embereket. Bacalhau- és rákszendvicseket, valamint különböző salátákat eszegettem. Aztán kikötöttem az italos részlegnél. Három pastis és két pohár vörösbor elfogyasztása után odalépett hozzám egy csokornyakkendős belga. Gratulált a szmokingomhoz és az előadásomhoz, majd megkérdezte, mi a véleményem az évszázadok óta megoldatlan flamand–vallon problémáról. Fürkésztem az arcát, de az nem árulta el, kinek a pártját fogja. Sunyi tekintettel figyelte, mit válaszolok.

– Uram – mondtam, de egyelőre csak ennyit, mert mielőtt folytattam volna, lehajtottam a negyedik pastist. – Uram, Mr. Clarke, akiről beszéltem az imént, azt mondta, két nagy ellenfelünk van.

– Úgy van – szólt közbe a belga. – A tér és az idő.

– Valóban. Ön figyelt. Ez megtisztelő.

Meghajolt. Mosolyogni kezdett, de csak óvatosan, hogy kedvezőtlen válasz esetén elkomorulhasson.

– Nos, egy távoli, kedves felmenőm, dr. Laád Bulcsú ezzel szemben úgy gondolta, az ember két igazi ellensége az alvás és a halál. Én még ezt sem tudom eldönteni. Hogy melyiküknek van igaza. Kedvelem mindkét férfit. És képzelje, nem tudok dönteni. Kérdés, kell-e egyáltalán. Hagyjon hát a picsába engem a flamand–vallon problematikával.

A belgának nem volt több kérdése, sietve ott hagyott.

Indultam a következő pohár borért, kezembe is vettem egy ízletesnek ígérkező Corazon Locót, amikor megint bevillant a piros átsuhanás. Abban a pillanatban megszűnt minden egyéb szín, minden illat, elnémultak a zajok.

Tétován sétálgatott. Kiugrott a szívem. Bántam már a pastisokat. Összeszedtem magam, és odaléptem hozzá. Lüktetett a fejem, zsibbadtam, nem jutott eszembe egyetlen mondat se. Nemhogy angolul, magyarul se. Végigmért, majd magyarul szólalt meg.

– Vezessen az alkoholrészleghez, Szabolcs. Adjon nekem viszkít és gyömbérsört. De ne legyen fukar, szivi.

– Magyar? – hebegtem.

– Jó estét. Apáti Anna vagyok.

– Maga egy Anna? Magyar?

A komolyság mögött jó adag szenvedély lakhat, ezt azonnal láttam. De komolynak csak egy másodpercig tűnt. Elmosolyodott, lehajtotta a fejét. Hajfűrtjei előrehulltak, lassú, finom mozdulattal hajtotta el őket a szeme elől.

– Jó ez a piros – mondtam.

A poharamat nézte.

– Ez se rossz. Bár ez nem annyira piros, ez inkább mélycseresznye.

Előrehajolt, és beleszagolt. Becsukta a szemét.

– Piros gyümölcs, vanília, szegfűszeg és medvecukor illata – mondta. – Corazon Loco, ugye? Iniesta pincészet. A borászcsalád egyik tagja híres focista volt, tudta? Tudta biztos, hiszen férfi. Döntse el gyorsan, mit akar. Nem vagyok langyospárti – nézett rám, már mosoly nélkül. – Valószínűleg a nem annyira fiatal korom okán. Hívjon meg arra a viszki–sör kombóra.

– Ez igazán nem kerül semmibe.

Az italospulthoz léptünk. Gálánsan rámutattam. Gyömbérsör nem volt, viszki se, körülnéztem, keresni akartam egy pincért, de ő ezzel egy időben levett magának egy pezsgőspoharat, és egy szemhunyással biztosított róla, hogy így is jó lesz.

A körme is vörös volt, nem csak a ruhája. Az italt a mutató- és a középső ujjával tartotta.

– Mi a szakterülete? – kérdeztem. – A borászaton kívül.
 – Katasztrófaturista vagyok – mondta. – A sokadik ilyen jellegű utam. Nagyon tudom élvezni. Mostanában a kezemre játszanak az időjárási anomáliák.

Mosolygott megint.

– Az aksakovói özönvíz miatt jöttem Bulgáriába, nem a várnai konferencia miatt. De ezért ne haragudjon rám.

Elmesélte a kártyát, a besurranást, beszélt a piros ruha hatásáról. Ebbe bele tudtam kapaszkodni, bár alighanem ciki szavakkal dicsértem az ízlését.

– Köszönöm. Szereztem már híveket vele – nevetett.

Viszonylag gyorsan berúgott a számolatlanul fogyasztott pezsgőktől. Cinzanót és Martinit is ivott, úgy láttam, szigorúan édeseket. Bevallotta, hogy nem szereti a sört, a vizskit is csak akkor issza meg, ha muszáj. De hát akkor miért kérte? Jókedvűen pörgött. Valamennyit illett kortyolnom vele, csak hát nem vihettem túlzásba, próbáltam tartani magam, ne látszódjon, mennyi minden van már bennem.

Míntha fél méterrel a föld felett jártam volna. Néhány kolléga, elsősorban pár korlátolt amerikai időnként megpróbált hozzánk lépni és szóba elegyedni. Sikerült minimalizálnom a kommunikációt, minekutána nem nagyon válaszoltam a kérdéseikre. Ignoráltam valamennyiüket. Ez láthatóan tetszett Annának. Emiatti örömben megint dönteni kezdtem magamba az italt. Amikor már egyre elviselhetetlenebbül szédültem, sétálni invitáltam a gyönyörű nőt.

– Nézzünk el a reptérre, gyönyörű nő – javasoltam.

– Utazzunk el? Most? – kérdezte.

– Igaz, ez ostobaság volna. Egyfelől nincs jegyünk, másrészt nem megy gép ilyenkor. Sehova.

Nevetett, gyöngyözött a hangja.

– Apám dúdolgatott gyerekkoromban egy régi dalt – mondtam –, abban énekelnek a várnai reptér-ről. Kihalt, ez van benne. Meg hogy nem fogad. Ellenőrizhetnék, így van-e.

Ujját a szája elé tette, kíváncsian nézett rám, gondolkodott. Kisvártatva döntött.

Az ötlet nem tetszett neki eléggé, így elvetette. Nem tettünk meg feleslegesen tíz kilométert. Válasza akkor, ott nem tett kifejezetten boldoggá, jó kis kalandnak tűnt volna a reptérlátogatás. Mások józansága akkoriban még ritkán töltött el örömmel. Részeg volt, másfelől mégis lefegyverzően józan.

A fogadást otthagytuk, kimentünk levegőzni. Maradtunk a centrumban. A közterek néptelenek voltak. Bámultuk a szobrokat.

Oly sok nővel ellentétben szerencsére nem bizonyult csillagrajongónak. A Függelenség nevű főtéren, a szökőkút előtt egyszer megemelte ugyan a fejét, és sóhajtott is egy reszketőset, de azt hiszem, csak fázott. Igaz, az égboltra is felnézett végül mégiscsak, és én követtem a tekintetét; meglepetésemre százszámra sorakoztak, dorbézoltak a fehér kis pontocskák. Rosszat sejtettem, de azonnal kiderült, hogy alábecsültem őt.

Nem mondott semmit, csak nevetett. Megint megcsillantak a hófogai. Körülöttünk villogtak a cirill betűs feliratok. Csobogott a szökőkút. Álltunk tovább. Szép volt az éjszaka.

Halálosan szerelmes lettem. Dehogyan lettem, órák óta az voltam. Később jutott csak eszembe: ha százszámra sorakoztak és dorbézoltak az égen a csillagok, egy város kellős közepén, milyen lehetett ott a közvilágítás minősége?

Rendkívüli mértékben éreztem rosszul magam. És nagyon nem esett jól, amit még a téren bevalott, hogy alapvetően nem kötötte le az előadásom.

– Bevallom, kurvára nem érdekelt – mondta. – Viszont meghatott a gyermeki lelkesedése.

Megbocsátottam neki, a téma iránti közönyét betudtam annak, hogy olyan ő is, mint sokan mások, beleértve cinikus kollégáim többségét: nem tudja elképzelni a jövő tényeit, egyszerűen azért, mert nem szokott hozzá a múlt fantáziáihoz.

Pedig a számára, és mindenki számára legtitokzatosabb ismeretlenről, az igazi megfoghatatlanságról beszéltem, a legnagyobb rejtélyről, az időről, melynek valódi természetéről csupán néhány évti-

zede van egy kis fogalmunk. Valamit motyogtam erről neki ott, Várna félhomályos főterén. Ekkor az órájára nézett. Ez is fájt. Jobb kezemmel megfogtam a derekát, miközben az órára nézést kedélyeskedve kikértem magamnak. Bocsánatot kért. Én is tőle a derékfogás miatt, de azért rajta hagytam a kezemet, és emlékeim szerint nem tiltakozott.

Ennél tovább nem mertem menni, személyes zavaromban folytattam inkább a gondolatmenetet az ember általános alapzavaráról, az örök nyugtalanságról, amelyből eredeztethető a művészet, a vallás, a tudomány nagy része. Hiszen a természet időszakos szabályossága vezetett a törvény és a rend fogalmához, amely minden tudományok kezdete. Akkor már rég fogalmam sem volt, Clarke mondatait nyomom neki vagy a sajátjaimat.

Megint megszádlódtam, a pastisok egyre erőteljesebben dolgoztak bennem. Kikíváncsoztak. A világ leggyönyörűbb teremtménye egyszerre a legjószerűbbnek is bizonyult. Amikor látta, mekkora a baj, szembefordult velem, és így szólt:

– Szívesen elkísérem a szállodájáig, nehogy baja essék.

Nem szabódtam. A címet tudtam, az útvonalat egyáltalán nem, de ő a helyzet magaslatán állt. Nem gondolom, hogy úgy ismerte Várnát, mint a tenyerét, ennek ellenére rövid töketlenkedés után végül a helyes irányba indultunk el. Azért gondolom ezt, mert gyorsan odaértünk.

Emberbaráti szeretetből tehetett, amit tett, mi másért, aggódott, mi lesz velem, ha nem találom meg a szállásomat. Nem karolt belém, arra emlékeznek, de úgy rémlik, nem is húzódtott el tőlem. Az a sétatűz, míg célhoz értünk, fájdalom, kiesett a memóriámból, fogalmam sincs, miről beszélgethettünk. Nem sokkal később mindent megadtam volna, ha vissza tudom idézni, miről esett szó.

Kellemes meglepetésemre nem búcsúzott el a bejáratnál, szó nélkül feljött a szobámba. Ezt megelőzően a nagy bajszos recepciós gusztustalan vigyorral nézett utánunk. Ezért odamentem hozzá.

– Bolgár portás, mi egy romantikus sétáról megtérő friss szerelmespár két boldog tagja vagyunk – mondtam magyarul –, és rosszul gondolja, nem vagyok részeg, nem ittam egy kortyot se.

Bólogatott. De az mit jelent, egy bolgár bólintás? Náluk az igen a nem. Vagy ez csak legenda? És ha nem, mi nem? Nem ért egyet? Részegnek lát? Vagy megerősíti, hogy nem ittam? Miután vélhetően nem beszélt magyarul, megfjejtetlen maradt a rejtély. Az is igaz persze, hogy egyáltalán nem foglalkoztam vele, csak most jut eszembe.

A lift felsuhintott minket a harmadikra. Vagy a negyedikre. Nem nyílt ki egykönnyen az ajtó, Annának segítenie kellett. Beléptünk, és én azonnal az ágyra dőltem. Arra kértem, maradjon velem. Bizonyára akkor tegeztem először. Próbáltam értelmesen beszélni, visszafogottnak és udvariasnak mutatkozni.

– Maradj itt, Apáti Anna, drága szerelmem, egyetlen szerelmem, maradj itt... Legyél velem éjszaka... Nem tudok élni nélküled...

– Ha nem lenne ennyire ocsondok részeg, mesélhetne nekem az időutazásról, mielőtt álomba ringatom – mondta.

– Olyan nincs – mondtam. – Olyan nincs, Apáti Anna, szerelmem... Nincs és soha nem is lesz időutazás... Sajnos az nincs. Az az egy dolog nem lehetséges. Sehogy se...

Csalódottnak tűnt.

– Miért nincs és nem is lesz soha, doktor Laád Szabolcs? Miért nem lehetséges sajnós?

Tudta a nevemet. Már másodszor szólított meg. Másnap lett megfjejtésem, akkor jutott eszembe: ki volt írva rám.

– Drága Apáti Anna... Elmondjam, miért nincs időutazás? Az időutazás lényege... Úgy lehetne csak, akkor lenne csak... Apáti Anna, szép szerelmesem... Tartsd a homlokomat... Nem fogok hányni, nem szoktam... Azt kell elképzelned a válasz megértéséhez, Anna, Apáti Anna, hogy a csillagok besüppeszítik a teret...

Sűrűn pislogott.

– Zöld a szemed, milyen gyönyörű zöld... Zöld köves gyűrű... Ez egy vers... Elszavalom... „Nem ismerlek meg. Távoli szírének zúgnak, ha megjössz, elnézlek, hívón az alkonyat lebeg le rám. A messzi jövőből, hol élsz, köztünk éj szele bög, ha sódor csillagtest, poraid márvánnyá zuhannak. Zöld köves gyűrűd, ujjad a fény szeli át, ha sietsz, és ideérsz, még hallod kedvesem szavát.”

Bólintott, aztán megfogta a kezemet.

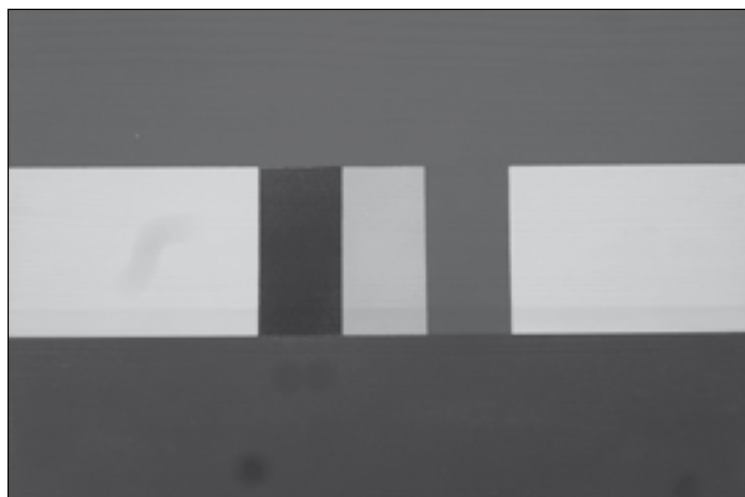
– A csillagok besüppedszik a teret – térített vissza az alaptémához. – Ott tartottunk.

Elhajtotta a fürtjeit. Most nem nevetett, figyelt.

– A teret, igen, amelybe nem gurulnak be a bolygók, mert a keringés a húzóerőt kiegyenlíti... A felrobbanó szupernóváknál... A tér kilyukad, és akkor... Kialakulhat fekete lyuk... Akkor új dimenziók nyílhatnak meg... Új és új dimenziók... És még újabbak... Még újabbak, édes Anna drágám... Az univerzumban nem anyagot és teret, hanem energiát kell elképzelned... Ennek háromnegyed... Háromnegyed része sötét energia... Nem látszik, csak ott van... Érted, ugye?... Nem látszik, csak van...

Valószínűleg ezzel a mondattal aludtam el. Reggel tízkor telefonnal ébresztettek a portáról, sietnem kellett a reptérre, indult a gépem.

Körülnéztem a szobában. Apáti Anna nem volt sehol.

Borsos Lőrinc: Zászlók (magyar-román) I. (2014; akril, fatábla; 20×30×5 cm)

Borsos Lőrinc: Zászlók (román-magyar) II. (2014; akril, fatábla; 20×30×5 cm)

A néma kert

Hetedik cetli. Pócsmegyer, tizennyolc április hét, szombat. A harmadik szó maga volt a csönd. A király, aki északról érkezett, meg akart szabadulni a csöndtől, ám nem áshatta el a csönd lényegét, csupán a csönd nevét. Így lett a csönd névtelen.

Nyolcadik cetli. Pócsmegyer, tizennyolc április nyolc, vasárnap. A néma kertben nincsenek szavak. Talán a csönd a hallgatás maga. Tréfálkozik velünk a léha vak. Látzatnak lát a látszat látszata.

Kilencedik cetli. Szigetmonostor, tizennyolc április kilenc, hétfő. A néma kertben nincsenek szavak. Nem szólhat róla vers, csupán a csönd. Tréfálkozik velünk a léha vak. Valóság és látszat között se dönt. Lehettem volna kígyóbőr, halott, ám az első király északról érkezett.

Tizedik cetli. Pócsmegyer,
tizennyolc április tíz, kedd.
A néma kertben nincsenek
szavak. Nem szólhat róla
vers, csupán a csend. Tré-
fálkozik velünk a léha
vak. Valóság és látszat
között se dönt. Lehettem
volna kígyóbőr, halott.
Északról érkezett király
vagyok.

Németh Ilona: *Mikor elvitték...* (2013; fotó: Simon Zsuzsanna; 60×90 cm; Hunya Krisztina tulajdona)

Plusz egy

Ha egy reggelen
a kávém mellett ülve,
azt mondanám neked,
kétszer kettő: öt,
tudnád-e azt felelni,
örülsz, hogy rájöttem?

Képes lennél-e
úgy sügni a fülemben,
nálád néha hat is,
hogyan felnézhessek rád?

De legfőként
megfognád-e a kezemet,
hogyan elinduljunk
másoknak is megmutatni?

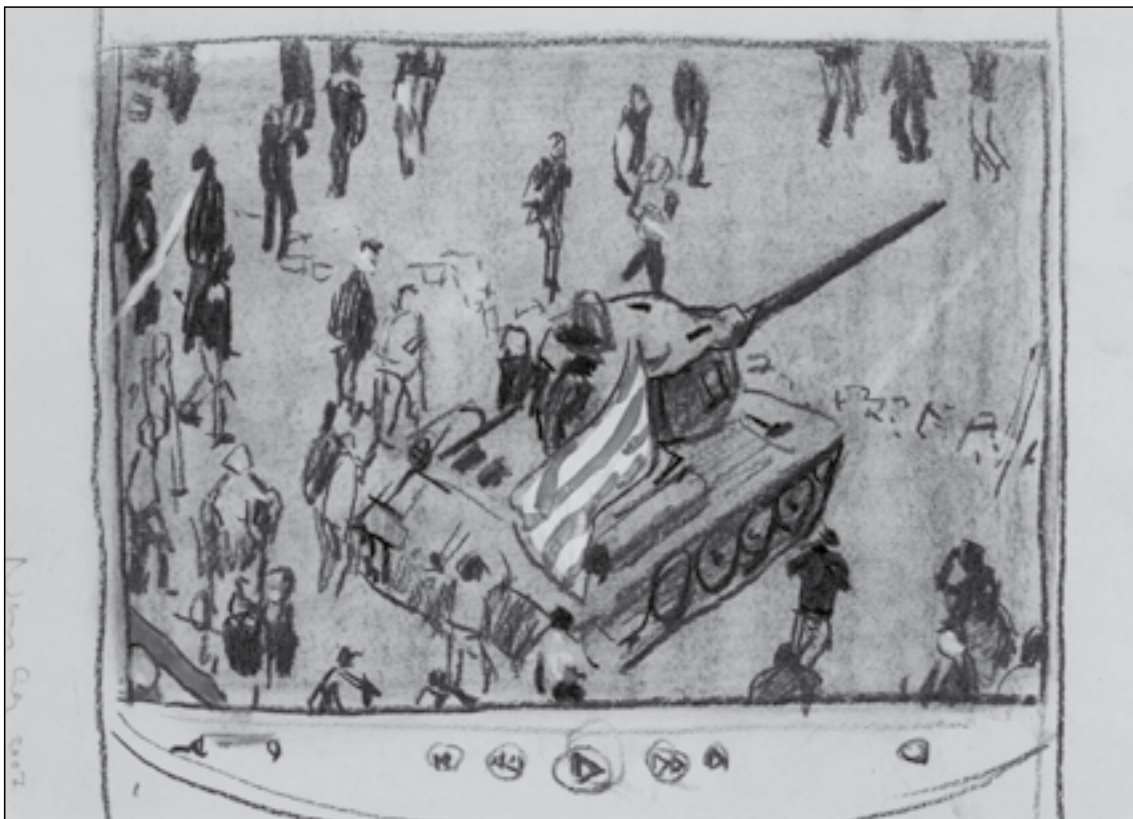
Extra black

A szempillaspirálra „extra black”
van írva, nem látszik feketébbnek,
mint a szimpla fekete, mégis ez kell,
elhiszem, bebeszélem, hogy ez annyira,
de annyira extra, és black, tudom,
és ez feldob, valóban, meglepően
feketébb, annyira, hogy ettől észre sem
veszik, hogy fölötte, fölötte vagy tíz
centivel, a hajam helyén, kendőt hordok.

Levegő

Nagy levegőt vett, mint aki lemerülni
készül a víz alá, ami ott is volt
a jobb kezében, üveg pohárba zárva,
a balban meg, nem emlékszem, hogy
került oda, egy maréknyi gyógyszer,
csak a kisszékemen ülve vártam,
ahogy ismét szájon csapja magát,
és átsiklott aznap is a túlsó partra.

Nemes Csaba: *Elindul a tank* (2007; grafit, papír; 200×300 mm)

Grafitcsalád

Anya azt mondta
rajzoljam le a családot
amikor kirándul
néha kimegy a szabadság
a vonalból nem fér a papírra
minden fekete csak anya fehér
arcánál megcsúszik a ceruza
szemében apa egyik lába hosszabb
én mindig a rövidebb mellé állok
úgy könnyebben hajol le kezemért
aztán szeméből kiradirozom apát
akkor megreccsen a lépcső
idegen térd anya hív én
befogom a fülem
és magára hagyom
a telefoncsörgést

Felhőhasadás

A tetőtéri szobában ülünk,
egy ágyba bújjuk a család.
Nézzük, ahogy vetkőzik a felhő,
Árnyékszürke az imánk.

Kezünket összekulcsoljuk, ha vihar közeleg.
Dörgéseknél egyre hangosabban,
szavak közepén veszünk levegőt.

A villámok közé képzeljük Istent.
Megijedünk; ha dörög, anyához tapadunk.
Kidörzsöljük szemünkből a fényt, anya buzdít,
hogy hangosabban. Hiába:
hangunkat rossz irányba viszi a szél.

Bújócska

Bújócskáztunk anyával,
amikor apa hazaért.
Beküldött a szobába,
én voltam a hunyó.
Tízszer számoltam el százig,
és ő úgy elbújt,
ma sem találom.

Vojnich Erzsébet: Kis szénhányó (2003; olaj, vászon; 115×140 cm)

Örökség

Tegnap a megyei napilap régebbi számait rendszereztem. Ellenőriztem, teljesek-e az évfolyamok, aztán átforgattam minden egyes számot, hogy lássam, nem hiányos-e valamelyik oldal. Az olvasók néha kívágnak egy-egy cikket, hiába mondom, hogy szívesen fénymásolom, ha el akarják vinni. Már épp pakoltam volna vissza a polcra a befűzött köteteket, mikor a Napi Hír 1980-as évfolyamának egyik számában, a címlapon megláttam azt a fekete-fehér fotót. Elég életlen kép volt, de azért rögtön felismertem rajta az öregemet a zsinóros mellényében. Kis hetyke ember, izmos lábán feszül a csizma. *A Karikás együttes szólótáncosa*. Mosolyog a szeme, talán fénylik is, csak az nem látszik a képen, igen, biztos, hogy csillog, szinte vizenyős a büszkeségtől, mint esténként a piától, mikor hazaérve feltűnően hosszan vetkőzik az előszobában, aztán benyit a konyhába, és a gyanakvó tekintete rálobban arra, akit először meglát. Előbb csak kötekedik, kritizál, felháborodik valami apróságon, aztán nemsokára üvöltözik és csapkodni kezd. Verekszik is. Beleveri anyám fejét a mosogatótálba, mert szerinte zsíros maradt egy tányér. A kiszőkített hajaddal sikálom tisztára, te úri kurva, ezt üvölti, és nyomja le anyámat a pultra.

A fater még öregen is táncolt, vagyis hát 30 éves korában még biztosan. Anyámat is a tánc révén ismerte meg. Ínszalagszakadása lett az egyik próbán, aztán a kórházban elcsavarta a csinos ápolónő fejét. Anyám városi lány volt, nehezen találta fel magát falun, apám meg nem hagyta, hogy továbbra is a kórházba járjon dolgozni. Két asszonyt is el bírnek tartani, ezt mondogatta mindig. Pedig nemigen tudta eltartani ezt az egyet sem. A nagyapától örökölt gazdaság keveset hozott, kitalálta hát, hogy juhsajtot fog készíteni, de nem kapott hitelt a gépekre, végül a juhokat elvitte valami vész. Onnantól kezdve egyre többet ivott. Mikor már hónapok óta nem fizettük be az iskolai ebédet, anyám hirdést adott fel, elvállalta pár környékbeli öreg ápolását. Ezután napközben alig láttuk. Amikor végleg lelépett, hagyott egy levelet, nem vihet minket magával a bizonytalanságba, ilyesmi állt benne. Pedig annál bizonytalanabb sehol sem lehetett, mint apánk mellett.

A bátyám kőművesnek állt, így is épp csak éhen nem haltunk. Nagyon korán megnősült, és elköltözött jó messzire. Azután már csak én voltam kéznél, ha esténként bepöccent az öreg.

Nem tudom, kitől örökölhettem, de már kölyökként is jó érzésem volt az üzlethez. Egyfolytában csereberéltem, adtam-vettem a magnókazettákat, aztán a cédéket, telefonokat. Zsebpénzt persze nem kaptam, sőt, egy idő után rejtegetnem kellett a dugipénzemet az apám elől, mert valahogy megneszelte, hogy van saját lóvém.

A suliban erős közepes voltam, a humán, dumálós tárgyak mentek jobban. A történelemtanárom volt az egyetlen, aki biztatott, hogy tanuljak tovább. És láss csodát, egyszer az életben komolyan hasznomra vált, hogy hátrányos helyzetű vagyok: szociális alapon felvettek a megye legjobb gimnáziumába. Onnan simán bekerültem a főiskolára, kis limonádé tanári szakra, de a lényeg, hogy ösztöndíjat kaptam, mellé meg diákmunkát vállaltam, szóval eltartottam magam. Megismertem egy lányt, szeretünk is egymást, de mikor megkértem a kezét, elkezdett hebegni-habogni a különböző világnézetekről meg perspektívákról. Mégse mondhatta, hogy bocsi, de csóró vagy, édesem.

Az élet tele van lehetőséggel, ezt apám mondogatta mindig, még a kórházban is, amikor azt tervezgette, hogy energiafüzest telepít a régi gyümölcsösünk helyére. Trombózt a lába, azt még kibekkelte, de az agyvérzésből már nem épült fel. Azt hiszem, nem is akart meggyógyulni, ugyan ki viselné gondomat, nyöszörögte félrecsúszott szájával, és én egy szót sem szóltam, pedig tudtam, hogy azt várja, hazudjak valami hangzatosat, ahogyan ő tette mindig, de túlságosan sajnáltam ahhoz, hogy becsapjam, végül is ő legalább nem hagyott el.

A fősvi után bankban dolgoztam, onnan egy biztosítóhoz kerültem. Beletanultam a pénzügybe, képeztem magam, tepertem, nyomultam. A pénzügyi tanácsadás véletlenül jött, mellékesként. Aztán beindult a szekér, egyre több ügyfelem lett, és alapítottam egy saját kft-t. Titkárnökkel, vízautomatával, ahogy dukál. De nem ez volt a legjobb, hanem hogy rátaláltam a hercegnőre. Láttatok valaha régi orosz kosztümös filmeket? A Háború és béke megvan? Na, pont olyan volt az a lány, mint egy orosz grófnő. A termete, a derékig érő aranyhaja, még a vodkát is úgy hajtotta fel, mint akinek a vérében van az orosz virtus. Ha táncolt, a férfiak nem tudtak másra figyelni. Hivatali kukac voltam, amikor megismertem, mégis kellett neki. Hozzám jött. Gyereket szült nekem.

Albérletben éltünk egy lepusztult, körudvaros házban, a szomszéd lakásban nyolcan laktak, óránként lehúzza valaki a vécét. A hercegnő bölcsész volt, az önéletrajzát hetente szétküldte, de szinte soha nem hívták be, ha mégis, akkor vagy az volt a baj, hogy túlképzett, vagy az, hogy túl csinos. Egyik nyáron elment gyümölcsöt árulni egy kisboltba. A férfiak folyton ráhajtottak, ajánlatokat tettek neki. A hercegnő esténként sírva aludt el. Aztán megint terhes lett.

Hogy nagyobb lakásba költözhessünk, több ügyfelet vállaltam. Éjjel is dolgoztam, hajnalban aludtam csak pár órát a laptopom mellett. 20 évbe telik, míg törlesztem a lakáshitelt.

Mindig van jobb megoldás, mondogatta apám. Miután ezt kinyilatkoztatta, általában lement a pincébe egy flakon házi borért.

Nem szándékosan kezdtem az egészet, csak elcsúsztam a határidőkkel, és kárpótlásként plusz kamatot adtam pár régi ügyfélnek. Híre ment valahogy, egyre többen kerestek. Aztán már szinte magától működött az egész. Nem kellett többé éjszakáznom, sem kockáztatnom a tőzsdén. És tudtam, amíg van új ügyfél, a régik lesz miből kifizetni.

Új autót vettem, egy full extrás Audit. Az öreg eldobta volna az agyát. A kicsik szülinapi zsúrja olyan volt, mint a filmekben, bohóccal, tortával, élő zenével. A drágám ragyogott a boldogságtól. Lám, nekem összejött ez az egész családi idill, erre voltam a legbüszkébb. Senki sem nézte volna ki belőlem, hogy valaha sikeres leszek, és gazdag. És legfőképp: boldog.

Tudtommal nem történt feljelentés, az adóhatóság szúrta ki valamit. És vége lett mindennek. Egyik éjjel kövekkel zúzták be a lakásunk ablakát. Fenyegető leveleket dobáltak a postaládánkba. Egy nő fényképet küldött a férje sírjáról, a pasas állítólag miattam kapott infarktust. Ez már sok volt. Mindent bevallottam.

Harmadik éve vagyok bent. Nincs okom panaszra, senki sem piszkál, és bizalmi állásom van itt, a könyvtárban. A gyerekek nem jönnek, de küldenek rajzot karácsonykor. Azt hiszik, elutaztam. A kicsikém talán vár rám, nem tudom. Kértem, hogy ne keressen.

Az anyósom azért rendszeresen ír. Hogy tudjam, mit tettem a családommal. Miután letartóztattak, elárverezték az ingóságainkat. A feleségem a gyerekekkel hazaköltözött a szüleihez, falura. Hiába tanít az iskolában, az öregek segítsége nélkül nyomorognának. Egészen lefogyott szegénykém, az aranyhaja majdnem teljesen ősz már.

Sokat beszélgetek mostanában a lelkészünkkel. Hogy vajon megbocsáthat-e nekem valaki azok helyett, akik nem képesek erre. Legfőképp önmagam helyett.

Elmeséltem neki, hogy a minap álmomban láttam az öregemet. Az ünneplőjét viselte, amiben eltemettük. Rám nézett, villámlott a tekintete. Meg fog ütni, gondoltam. De nem így történt. Levette azt a szép, zsinóros mellényét, és rám terítette. Kicsi gyermek voltam, teljesen betakart a mellény. Öszszegömbölyödtem a meleg, boldog sötétségben.

Profilkép

Válaszolni akartam akkor rögtön persze de nem tudtam sem írni sem telefonálni csak pár nappal azután tört rám valami kényszer hogy hirtelen egy adófelajánlás papírjára rovom ezeket a felzubogó sorokat mondatokat mert nem találtam a kis noteszt a táskámban telefon kulcsok és egyebek közül hirtelen előkotorva elérni lassan *a lélek elérhető egyensúlyi* állapotát azt akartam miközben ülök a faluszéli erdőszéli dombon az udvaron a szőlő árnyékában a lombhullató fenyők az orgona szomszédságában a száz (hány?) éve halottaktól kőhajításnyira a két templom katolikus és görög-katolikus (ortodox?) által befogott térben s mint valami kifeszített dróton madzagon vonulni kezdenek előttem emlékeikbe burkolózva némán a napsütötte pázsiton jönnek füstbe ködbe felhőkbe bugyolálva a mohos kőkeresztjeik alól a szélfúttá sírjaik mögül egyesével láthatatlanul apró csontvázaikkal *melyek mindenikéhez belőlem is tapad valamennyi por ugyanolyan esendő és bűnös mint amilyennel ők trágyázzák* e földet nézem őket kicsik és nagyok apák és nagyapák és dédapák halotti menete jön és vonul a direktermő szőlők orgonák lombhullató fenyők a kertek zöldségesek között végig a szerteszét dobált flakonokkal teleszórt utcán lassan lépegetve jönnek mind akik porladnak öt-tíz-száz vagy ki tudja hány éve mialatt én itt kaszálok nyesek a kertben öntözők diót almát körtét szedek pálinkát főzők zöldséget pityókát gyűjtők be a pincémbe jönnek a szomorúságukkal

a boldogságukkal ami *nem volt több mint egy-egy szünetjel* mintha csak intettem volna nekik hogy ide csak ide helyiek és környékeliek havasok dombok de főleg sírdombok mélyeinek lakói jönnek vonulnak a sorsról akarnak beszélni arról ahogy valaha ők is találkoztak egymással a világról a levélről és az ágról akarnak szólni hogy szélfúttá levél a világ idézni a sirályos költőt a szintén holtat a csontvázát mint ketrecét rázó de hol az ág de ki az ág kérdezi miközben markolja a rácsait az őszinteségről a vádról és a kétségbeesésről a számonkérésről a szemrehányásról és kiszolgáltatottságról miközben vágyról együttlétről hiányról is és bocsánatról és kiengesztelődésről is ahogy szakadnak ki belőlünk is egymás után mint sírjaikból a vázak itt a határozatlanság is és a szófukarság is pedánsan elegánsan a belenyugvás és az engedékenység is miközben kaparjuk az utunkat a sírunk felé mi is mindannyian válaszolni akartam leírni akartam akkor rögtön de nem tudtam egy betűt nem tudtam volna papírra vetni s lám most buknak ki szakadnak ki belőlem a szavak vonulnak bennem előttem mint ezek itt a szomszédos domb alól vonulnak hozzád feléd kaparnak azt akarják hogy magadba fogadd őket mint a kert mint a vidék a táj fogadj magadba drága kertem fogadj és kapcsolj véráramaidba engem mint régi fotót régi-új profilképét a világ ahogy ott ülsz gazdag asztallal megrakottan magad előtt abban a pillanatban kattant a gép a telefon amikor arcod felparázslík romok az arcon az elválás romjai de mégis szép és kiegyensúlyozott a romok szépséges ornamentikája rajta fogadj magadba mondom miközben perdülsz-fordulsz incselkedsz velem miközben már pár órája úton vagyok megyek el onnan messze kilométerekre vissza a kertbe a dombhoz a templomokhoz a csontvázak zenéjébe vonulásába nem tudok elszakadni tőlük és látok és hallok ahogy ülsz ott egyedül nyakadat átölelem mindenki előtt folynak

a könnyeid nem akarom elveszíteni mondja fogadj magadba kert föld vonuljanak előtted a kiszakadók fogadj magadba zúg az idő suhognak a vázak különben csend van mindenütt virágoznak a fák illatoznak a füvek zaklatott zavart és szakad ki szakad szét szakad szét szakad ki a hangból a tájból kebelből szakad ki – fogadj magadba Minden

Bukta Imre: *Laci* (2008; akvarell, tus, grafit, papír; 300 × 300 mm)

[Cinke]

Megtörtént néha-néha
(nem szépítem: gyakorta),
hogy négy-öt óra tájban
felébredtem: a régi,
lassú folyóba fulladt
terveim néma váddal
a felszínig lebegnek.

De bezzeg mostanában
(talán vigasztalásképp?)
homályos pirkadatkor
azt nézem tág szemekkel,
hogy én s a hűtelen-hűs,
tőlem-rejtezésben
hozzám bujdosó lány
esztendőik fürgé múltán
megint együtt aludtunk,
s ölelkezvén kilépünk
a virradatba. Cinke
biccent ránk bátorítva,
ő meg felém hajol, gyors
csókkal megköszönni,
hogy nem mondtam le róla,
és addig álmodoztam,
amíg valóra váltunk.
Az arcát megsimítom –

és erre fölriadni
kicsit se jobb, barátom.

[Szerető szemei]

Hány asszonynak szőke reményét vívta ki bátran,
hány kacagó, vad *igenné* érett, nagyszerű *hátha*
ízét kóstolgatta a teste,
és hány megsavanyult ábrándot gyűrt le magában
a férfi, ki itt áll lent, a napos Duna-parton, néma-merengőn,
fázó csontokkal dideregve a télikabátban?

Októbert írunk, noha nyár van.
Vízpamacson csillámlik a reggel,
hajdanvolt nők teste, akár hangszerről fölpendült, halovány hang
incseleg, új és új fodrot kacarászva kever fel,
a férfi, ki itt áll lent, a napos Duna-parton, lágy hegedű-muzsikáson,
szerető-szeméit betakarja repedt üvegű, szomorú-kék napszemüveggel.

[Kettes bel]

Bolondok voltunk. Kölykök mindahányan.
Mosolyra ébredünk. Az álom jólesett.
Kis, csitri zápor fürdik kint a nyárban.
A lázunk görbe jelzi, ringva lágyan.
A hőt, amelyhez gyöngye volt a toll, ecset.

Alszunk megint. Lehunyt szemű sok kóreset,
S ficánkolunk egy régi hintaágyban.

Nicolo kapitány jól fizető útja

(Zarzis, Tunézia)

Rob és Judith kissé esetlenül lépkedett a hordók, kötelek, konténerek, tartályok között. Kényesen ügyelve kerülgették a mindenféle kikötői tárgyat, limlomot, szemetet.

– Vajon megtaláljuk? – kérdezte Judith aggódva, miközben épp két összeölelkező részeg tenge- részt került ki széles ívben.

– Azt mondták az ügynökségen, hogy törzshelyén, a Café Piratóban ül naphosszat. És nem lesz nehéz felismernünk...

Zarzis kikötőjében a szokásosnál is nagyobb volt a nyüzsgés. De csak a parton. Az utóbbi hetekben egyre több idegen, európai öltözetű alak bukkant fel a dokkok között, s elterjedt, hogy hamarosan számos megrendelés érkezik. A hajótulajdonosok, a kapitányok és a tengerészek is, akik már hónapok óta vesztegeltek a tunéziai partoknál, felfokozott várakozással itták a sörüket a szakadt kikötői koc- sákban. Őket kiszolgálták, kevés köztük a muszlim. Talán nincs is.

Nicolo Tonas kapitány kissé túlsúlyos alakja előtt erős arab kávé gőzölgött a Café Pirato kopott asztalán. Markáns, széles pofacsontú, szakállas arcából olcsó szivar lógott ki a kávé mellé. Az eregetett füstön át észrevette a két, felé igyekvő fiatal embert, egy férfit és egy nőt. Nem helyiek, állapította meg magában. Európaiak. Ők lennének azok? Ők lennének azok a pénzzel kitömött megrendelők? Ha minden simán megy, most igazán jól kereshetnek majd, ő is és emberei is. Eddig még soha ilyen jól nem fizették meg. Már azon ábrándozott, hogy lassan 55 éves lesz, épp ideje, hogy legyen egy saját hajója, s ha elvégzik a munkát, jövőre bele is vág. Ezeken törte a fejét, amikor megérezte a nő kellemes parfümjét. Könnyű, halványlila, hosszú nyári ruha volt rajta, arca fedetlen, csak a haja felfogva fehér pánttal, a férfin szürke sportnadrág és szintén halványlila, rövid ujjú, galléros póló. Mindkettőjük vál- lán táska, a férfinél valószínűleg laptop volt, társánál pedig egy világosbarna bőrtarisznya.

– Ön az *East Kossava* parancsnoka? – kérdezte a férfi, amikor már egészen közel értek.
– Nicolo Tonas kapitány – emelte lazán tisztelegésre a kezét az apjától örökölt, egészen sötétkék görög halászsapkájához.

– Robert Soront vagyok, a hölgy pedig Judith van Oeland. Az ügynökségnél mondták, hogy...

– Tudok róla. A hajó tulajdonosa már értesített. Üljenek le, kérem.

– Akkor nagyjából tisztában van a szerződéssel – mondta Rob, miközben mindketten leültek az asztalhoz. Mi a Kék Óceán környezetvédő alapítványt képviseljük. Tanulmányozzuk a kardhalhalá- szat...

– Kérnek inni valamit? – kérdezte a kapitány.

– Á, igen... köszönöm, én egy Piña Coladát.

– Én meg jeges narancs juice-t... – mondta Judith. – Szóval mi az utóbbi években mértéken felül elterjedt drasztikus és kíméletlen kardhalhalászat ellen gyűjtjük a bizonyítékokat, hogy nemzetközi fórumokon léphessünk fel...

– Ez a maguk ügye – vágott közbe a kapitány, és kiitta maradék kávéját. – Én a hajóért és a sze- mélyzetért felelek. Mi az úticél, az útvonal?

– Ez változó, kapitány. Málta, Szicília, a dél-olasz partok, esetleg Líbia, Ciprus – vette vissza a szót Rob. – A hajó tulajdonosával kötött szerződésünk szerint egy évig, 2016 februárjáig béreltük ki a *Kossavát*. Minden reggel a kormányállásban lesz a napi útvonal. Rendben lesz így?

Nicolo kapitány maga elé nézett: – Hát, nem is tudom, kissé szokatlan eljárás, de ha a tulaj bele- ment... Szép kis összeget tehettek le, de ez nem az én dolgom.

– A szponzoraink jóvoltából – vetette közbe Judith.

– Hát persze. És magukon kívül lesz még utasunk a fedélzeten?

– Á, nem. Én fotózok majd, Judith meg naplót vezet.

– Mikor akarnak indulni?

– Minél hamarabb.

– Rendben. Három nap kell a hajó és a legénység felkészítéséhez, a készletek feltöltéséhez. Kedd reggel nyolckor elköthetünk. De csak egy vendégkabinunk van. Megfelel?

– Szuper lesz, oké – mosolygott Rob Judithra, majd nyújtotta a kezét a kapitánynak, aki felállt, és inkább csak tisztelgett.

– Mennem kell, összeszedem a legénységet. Akkor viszontlátásra kedden. Első útvonalunk?

– Akkor kedden – mondta egyszerre Rob és Judith.

* * *

(Földközi tenger, mintegy 45 tengeri mérföldre a líbiai partoktól)

Már két hete hajóztak, látszólag különösebb cél nélkül, de még egy árva kardhalhalással se talál- koztak. Aztán elromlott az időjárás. Rob és Judith tengeribetegek lettek az erős hullámzástól. Nem volt vihar, a szél se volt erősebb 4-5 Bf-nél, de a valahonnan délről érkező döglött hullámok rendesen dobálták a hajót. Bent kuksoltak a kabinjukban, pedig a kapitány azt tanácsolta, hogy jöjjenek ki a fe- délzetre, a levegőre, akkor könnyebben viselik. És nézzenek egy fix pontra a horizonton, attól elmúlik a rosszullétük. Ők mégis inkább a biztonságosnak vélt kabint választották.

Az *East Kossava* szűk parancsnoki hídján éppen csak három ember, ha elfért. Helyi idő szerint dél- után négy óra volt. Nicolo Tonas kapitány mellett csak a kormányos, az öreg Demetrios tartózkodott a hídon, amikor megszólalt a hajórádió: „Mayday, mayday, mayday!”

– Mi az ördög? – kapta fel fejét a kapitány. – Hallod, öreg? Segélyhívás. És a koordináták szerint itt vannak a közelünkben. A közölt kód szerint süllyednek – állítólag.

– Menjünk, kapitány?

– Hát persze. A tengerjog előírja. Akkor irány: 210 fok.

– De vannak itt más hajók is – mutatott a radarra Demetrios.

– Na és, akkor is kötelességünk. És mi vagyunk hozzájuk a legközelebb. Nemzetközi vizeken vagyunk.

– Parancs.

Negyedórán belül megtalálták a segélyhívást leadó hajót. Hajót? Egy nagyobb gumicsónakot, amely már puha volt, s amelyen mentőmellénybe bújtatott afrikaiak szorongtak vagy hatvanan, jajve- székeltek, sírtak halálfélelmükben.

– Hol a kapitány? – kiáltott le szócsövön keresztül Nicolo Tonas.

– Itt hagyott bennünket – ordított vissza egy nyurga néger. – Leadta a segélyhívást, aztán érte jött egy gyors motoros.

– Kötélhágcsókat leereszteni – adta ki a parancsot Tonas kapitány, és mielőtt a sorsára hagyta volna a gumicsónakot a tengeren, megdöbbenéssel vegyes értetlenséggel nyugtázta, hogy azon sem- milyen hajós, navigációs vagy kommunikációs műszer nem volt. Elképesztő, de se kompasz, se rádió, se radar, még egy csepp üzemanyag se a tartályban. És este mindezt, az eseményekkel együtt, szépen bevezette a hajónaplóba.

Az erősen hullámozó tenger ellenére a „kardhalhalász-kutató” *East Kossava* elég hamar csurig meg- tett hajótöröttel. Még nők és gyerekek is voltak közöttük, bár a többség amolyan egyforma-féle volt: úgy 20 és 35 év közötti fekete férfi. A nagy felfordulásra Rob és Judith is előbújt a kabinból. És mintha kicserélték volna őket. Nyoma sem látszott rajtuk a tengeri betegségnek, mosolygósak, segítőkészek voltak, vizes palackokat osztottak szét, Judith még ápolónőnek, Rob meg felcsernek is bevált. Késő este

volt, mire minden hajótöröttet megvizsgáltak, kikérdeztek, elláttak. Aztán fáradtan visszamentek a kabinjukba. Rob azonnal a műholdas telefonjáért nyúlt. Tárcsázott.

– Igen... igen... – válaszolt a mikrofonba. – Hatvannégyen... Hova...? Rendben. És holnap...? Jó. Várom a továbbiakat... Nem, ne hívjon. Majd én jelentkezem!

Éppen csak befejezte a telefonbeszélgetést, amikor kopogtak a kabinajtón. Judith „tessékje” után Nicolo kapitány lépett be.

– Csak azért zavarom magukat, mert szeretném megköszönni odaadó segítségü... – és ekkor a kabin ágyán heverő műholdas telefonra esett a pillantása. A kapitány nagyot nyelt, s csak annyit tudott kinyögni: – Maguknak van ilyen... ilyen készülékük...?

– Céges. Az alapítványé... – válaszolt flegmán Rob.

– Értem – mondta csendesen a kapitány. – Akkor jó éjszakát!

– Kapitány! És mi lesz a hajótöröttekkel?

– Mi lenne? Az előírás szerint az első biztonságos kikötőben kihajóznak.

– És az hol lesz?

– Lampedusa szigetén.

– Az jó – mondta Judith. – Akkor jó éjszakát, kapitány!

– Jó éjszakát!

* * *

(az *East Kossava* étkezője)

A szolgálatban lévő tengerészeken kívül mindenki az ebédlőasztal körül ült. Nicolo kapitány beszélt nyugodt, de érezhetően fojtott feszültségű hangon.

– Úgy vélem, hogy az utóbbi hónapok eseményei több fontos kérdést is a felszínre hoztak, amelyek mindannyiunkra tartoznak. Ezért kértem, hogy üljünk össze, beszéljük meg, és hozzunk közösen döntéseket. Ez szokatlannak tűnhet ugyan egy hajón, ahol általában egyszemélyi a felelősség, vagyis a kapitányé, most azonban kivételes esettel állunk szemben.

– Milyen kivételes esetre gondol, kapitány? – kérdezte Rob. – Szerintem minden megy a maga rendelt útján, ha érkezik egy segélyhívás, mi megyünk, s ha tudunk, segítünk. Ezt írja elő a nemzetközi tengerjog és a SAR-egyezmény is. És legjobb tudomásom szerint ezt Görögország is aláírta, nemde?

– Akkor miért követelte, hogy szereljük le a radarreflektort, és kapcsoljuk ki a GPS-t meg az EPIRB-bóját? Tán csak nem azért, hogy senki se tudja, merre járunk? Az *East Kossava* valóban görög lobogó alatt hajózik, de mi nem menekült tömegek mentésére és szállítására szerződünk, ha jól emlékszem.

– Bizony nem – bólogatott Demetrios, s a legénység többi tagja is helyeslően morgott.

– Ezt talán beszélje meg a hajó tulajdonosával, kapitány. Egyébként ennyi pénzért...!? – szólt bele Judith.

– Nem minden a pénz, hölgyem – szólt csendesen Nicolo Tonas. – Egyébként már beszéltem a tulajdonossal.

– És...? – tette szét a kezét Rob.

– Rám bízta a döntést. Ezért hívtam össze ezt a gyűlést.

– És...?

– Menjünk kardhalhalászokat keresni, vagy halásszuk ki tovább a menekülőket? Ez itt a kérdés? – kérdezte az öreg Demetrios.

– Többször találkoztunk az olasz hadiflotta hajóival, bízzuk rájuk a segélyhívásokat – szólt közbe Ferdinand, a gépész. – Egyébként el is romolhat a rádiónk.

– Ezek félmegoldások – vágott közbe a kapitány.

– Tiltakozom! – pattant fel Rob. – Mi egy nemzetközi civil szervezet képviselői vagyunk, s felszólítom Önöket, hogy tartsák be a nemzetközi előírásokat, és ne keressenek kibúvókat. Még a végén rosszul is járhatnak!

– Miután Mister Soront nem is burkoltan megfenyegette az *East Kossava* legénységét – emelte fel hangját a kapitány –, úgy érzem, nem akar részt venni a megoldás közös keresésében. Akkor hát megköszönöm jelenlétüket, viszontlátásra.

– Ez nem fair, kapitány! – horkant fel Judith.

– Lehet, hölgyem. De ebből a csapdahelyzetből mindenképp meg kell találnunk a kiutat. Nézze, már több mint kétezer embert tettünk ki fél év alatt az olasz kikötőkbe. Mondjam azt, hogy elég volt? És számunkra ez nemcsak elvi kérdés. Az is, de nem elsősorban.

– Szerződösszegés! – fakadt ki Rob, aztán nagy dérrrel-dúrral elhagyták az étkezőt. Kabinjukba érve rögtön lázas telefonálásba kezdett műholdas készülékén.

Nicolo kapitány és a legénység még az étkezőben maradt. Halkan, sustorogva tárgyalták tovább a helyzetüket, végül valamiféle megegyezésre juthattak, mert mosolyogva koccintottak is egy pohár ouzóval, aztán aláírták a hajónapló bejegyzését. Nicolo kapitány elégedettnek tűnt.

* * *

(másnap)

Szokás szerint a kormányállásban volt reggel az új úticél, Rob most is a líbiai felségvizekhez közeli koordinátákat adta meg, majd a végcél, Crotone dél-olasz várost. Délután ismét fogtak egy segélyhívást, fel is vettek egy kisebb csoport menekültet. Minden ment az utóbbi hónapokban megszokottak szerint. Látszólag Rob és Judith is megbékélt. Aztán leszállt az este. Nicolo kapitány, még mielőtt aludni tért volna, a szolgálatos kormányos, Demetrios elé tolt egy cetlit, amin az állt: Új irány, 42 fok. Az öreg némán tisztelgett, összetépte a papírt, és mosolyogva tekert a kormányon.

* * *

(egy nappal később, reggel)

Kikötői zajra, kürtre, zsidongásra ébredtek az utasok. Rob álmosan kidugta fejét a kabinból: – Megérkeztünk?

– Meg bizony! – hangzott a válasz az egyik tengerésztől.

Még le se engedték a horgonyt, amikor apró motoros bárka húzódtott az *East Kossava* oldalához. Rajta három vakítóan tiszta kék-fehér egyenruhás, akik, miután felléptek a fedélzetre, és kölcsönös tisztelgés után váltották néhány szót a kapitánnyal, egyenesen Judith és Rob kabinja felé mentek. Kopogás nélkül nyitottak be.

– Lázadással és embercsempészet vádjával le vannak tartóztatva! – mondták, miközben két katona a meglepődött Robra és Judithra tette a bilincset, Nicolo kapitány átnyújtotta a harmadiknak a hajónaplót.

– De hát hol vagyunk? – kérdezte mérgesen Rob.

– Karpathos szigetén – mondta az egyik katona. – Görögországban.

* * *

Nicolo Tonas kapitány elgondolkodva állt az *East Kossava* korlátjára támaszkodva. Mélyet szippantott a szivarjából, és elmerengve nézte szülőföldje szeretett tájait, s azon tűnődött, hogy ezek szerint mégsem lesz saját hajója. Vesztettem? – kérdezte magától gondolatban, majd visszafordult a hajó felé. – Nem. Azt tettem, amit kellett. Megérte.

az ebédről

velőrózsát akart rendelni, de „sült agyat” kért. családdal jött, két kicsi gyerekkel, férjjel, nagyapával. olyan hangerővel fecsegett, hogy az egész étterem elcsendesedett. szidta a nőket, vágyta a férfiakat.

álmatlankodik, meséli az apjának, meg hogy oda a fiataisága, feszes teste, szóval egyetlen varázsereje. kocsonyás húsok ízéről beszél, február eleje van. kicsi gyereke az apját kéri, ő vigye ki wc-re, mert „anya nem szereti a bűdöset”.

de ki szereti a fecsegést, finnyáskodást, gyászbeszédeket, szóval a napi kötelező, közhelyes szart?

„sült agyat”, tévedéseket, viszont lehet szeretni, akárcsak az úrkocsonyát, beszakadt körmöt, ha volna még, aki így is mindenestül felzabálná.

zsákmányállat

hatalmas kígyóval álmodtam az éjjel, csontokat ropogtató szorításairól. felnőtt férfiakat elnyelő, vonagló zsáktestéről. lehányt, újra húzott harisnya, combok szorongatása, esetlen jóllakottság.

amit már nem etetsz tovább, más prédát keres magának.

az élet él és nem érdekli,
mennyire volt édes éppen
a te húsod. kurvaéletnek
is mondhatnánk, de inkább
maradjunk az élet egyszer-
űségénél: légy hálás, mint
a bármelyik legfinomabb préda!

szürke csődör: négy boros címkére

szép büszke csődör volt az én apám,
jó bort ivott és szerette a nőket.
dülő remegni kezdett hallatán,
ha épp szüretkor jött szemezni őket.

a szürke télben csődör nagyapám,
fahordóból idézte meg az istent.
szép asszonyai ültek pamlagán
vagy hordóin, mint az egyetlen kincsen.

a nők, ha vártak még egy simítást,
rájuk se nézett, elmerült a ködben.
a nő szerelmet, s ő vajon mi mást?
– hazára vágzott búsan és törötten.

másnap, akárcsak az a hadvezér,
ki elvesztette rég a háborúkat.
remegve jött, arca hamufehér,
de asszonyai így is érte nyúltak.

Szigliget

Egy késő őszi versbe nem kell sok növény. Elég egy rododendron, szerény méretű, virágtalan, nem bokor, csak tő, egy magányos palánta az arborétumban. Futólag megemlíthető a park büszkesége, a rózsakert, melyet két őz lelegelt (az őzek jók, mert bármely évszakhoz illenek), ám a hangsúly a rododendronra esik, a kartonnal felcímkézett csenevész tőre. Rövid leírás szükséges a leveleiről, néhány találó hasonlattal, például: hosszúkásan íveltek, mint... Ezen majd még dolgozni kell. A középén mélyen barázdált, vízlepergető levelek után következhet a szár jellemzése, a száré, mely helyenként fás, ráncos, mint egy kéreg, máshol emlékeztet a futóbab nyurga kacsára. Ha mindezzel megvagyok, zárásként érdemes hozzátenni: a park egy alkotóházhoz tartozik, ez jó, mert az alkotóházzal beúszik a szellemi munka, a művészet, a könyv, az alkotás önfeledt láza; késő őszi versem hirtelen kitárul, újabb távlatok nyílnak, ez jó, ha pedig címnek fölírom: Szigliget, még jobb, alásztál belőle a legenda, a kortárs magyar irodalom száz története és alakja, legenda-permet borítja a két őzet, a rododendront, a parkot, a házat, és versem olvasója mindezt egésszé érzi, gondolja.

Szerkesztőbarát

A szerkesztőbarát költő
fél évre előre termel,
jelene nincs, csak jövője,
laptopja csordultig tervvel,

a szerkesztőbarát költő
a kísértésnek nem enged:
sohasem a *mostról* ihlik,
múzsái tudják a rendet,

egy rét számára hómező,
a pünkösdi halottak napja,
karácsonykor egy gólyapár
kelepelését hallgatja,

október közepén nem küld
késő októberi verset,
vár vele néhány hónapot,
addig őrizgeti vesztet,

nem sóhajtja októberben:
„Ezt itt a Bárkának szántam”,
hogyan nézne ki egy őszi vers
a januári lapszámban –

Feketemagyar

A baj azzal kezdődött, hogy szegény Pista anyja egyetemre került. Rádásul Kijevbe. Amikor az első év végén hazajött, megtudtuk, hogy letette a vizsgáit. A következő nyáron meg, hogy gyereket vár. Volt férje is, rendszeren össze voltak házasodva, egy szót se szólhatott a falu, de az ember, akit hozott, olyan fekete volt, mint a legsötétebb éjszaka. Afrikából keveredett a kijevi egyetemre, azt mondta, a világot vissza nem menne, mert meggyőződéses kommunista. Az Erzszi szülei furcsán nézték az új családtagot, de már úton volt a gyerek, hát nemigen mondhattak semmit. Nyaranta hazajártak a fiatalok, az afrikai fiú magyarul tanulgatott, a nagyszülők tutujgatták az unokát, aki épp olyan fekete lett, mint az apja, a haja is épp olyan csomós, de azt a nevet kapta, amit minden elsőszülött fiú a családban: István. Valahányszor a nagyapja végigkerekedett vele a Fő utcán, kiálltak az emberek a kapuk elé bámulni, hogy világít a szerencsén gyerek szeme fehérje a fekete arcából.

Aztán az egyik nyáron az Erzszi csak kettesben jött a kisháival. Nem is titkolta, hogy elváltak, ő meg otthagyta az egyetemet. A férjét nem láttuk többet. A falu nem bánta. Mert egy szerencsén gyerek még hagyján, de mi lesz, ha elkezd szaporítani a fajtáját, aztán csak leshetik az öregek, hogy az utódok mintha mind odaégték volna. Erzszi egy darabig kínlódott a faluban, de már nem találta a helyét. Hiába volt ott apja, anyja, elment ápolónőnek a munkácsi kórházba.

A Pista szívesen jött a nagyszüleihez. Ha nyáron idehaza voltak, épp olyan volt, mint a többi gyerek, játszottak is vele rendszeren, nem utálták ki, pedig eléggé kirítt közülük. A városból inkább kinéztek. Nem volt elég neki magyarnak lenni az ukránok között, még az a kimondhatatlan neve meg a fekete bőre! Pedig az apja nyelvén alig pötyögött, hamar el is felejtette. Oroszul beszélgetett csak meg magyarul.

Egész addig nem volt semmi baj, míg a Szovjetunió széjjel nem esett. Nyitva lett előttünk a Nyugat. A Pista akkoriban tette le az érettségét, elhatározta, hogy Magyarországra megy egyetemre. Dívát lett Magyarország meg az összes többi volt kommunista ország a nagy rendszerváltoztatások miatt. Nemcsak a határokon túli magyarok akartak ott tanulni, özönlöttek messzibbről is, az összes kontinensről. Azokat egy évig csak magyarul tanították, akadt köztük mindenféle: fekete, sárga, tán még vörös bőrű indián is. Külön tették a máshonnan jött magyarokat, egy kollégiumban laktak, együtt tanultak, sokat nevték, mennyire máshogy beszéltek ugyanazt a nyelvet. A Pista hamar feltalálta magát köztük, noha kirítt onnan is a színe miatt.

Egy nap aztán hivatalos írást kapott, hogy Sztyepan Ndereba azonnali hatállyal költözzön ki a kollégiumból, és foglalja el helyét a Nemzetközi Intézet diákjai között. A Pista elment a tanulmányi előadóhoz, hogy elmagyarázza a félreértést. Az ügyintéző hajthatatlan volt.

– Nézze, uram, itt az áll, hogy neve Sztyepan Ndereba, állampolgársága ukrán, anyja neve Jelizaveta Krucsok. Most tényleg azt akarja mondani, hogy magyar?

A Pista hiába jött azzal, hogy de hiszen az egész ügyet magyarul tárgyalják éppen, mégis mi a fene volna ő akkor, de az ügyintéző végül fölényesen kivágta:

– Ne is haragudjon, fiam – (akkor már így nevezte) –, nézett már maga tükörbe? Hisz néger!

A Pista próbálkozott, fellebbezett ide is oda is, de csak a nevével, az állampolgárságával, az anyja nevével meg a bőre színével jöttek. Márpedig ő nem lehet magyar, bármit is gondol magáról! Végül ultimátumot kapott, aznap éjfélig hagyja el a határon túliaknak fenntartott kollégiumot. Ettől begőzölt. Magára zárta a szobáját, el is barikádózta, és azzal fenyegetőzött, hogy felgyújtja az egész épületet. Kommandósok törték rá az ajtót. Kitiltották az egyetemről, pedig még el se kezdte.

Akkor költözött haza, ide a faluba. A nagyszülei házában húzódott meg. Mióta az öregek meghaltak, csak itt ül a kocsmában. Ha valaki megkérdi: ki vagy te?, vérbe borul a szeme fehérje, úgy üvölti a fekete arcából: Kárpátaljai magyar, az Úristenit!

Dumitru Gorzo: A birák a börtönben zebrák? (2002; akril, papír; 820×600 mm)

Maradék

Nem merítkezem semmiből, csak emésztődvdben.
Feszengés nélkül ölöm meg a hangulat ólomnehéz súlyát.
Meglepődnék, de akkor hazudnék, s arra képtelen vagyok.
Hálivudi megismerkedés, lassú vég, s így lenni európai.

Harcol az észak a déllel mégis, tulajdonképpen minden oldal.
Az éjszaka a fénnel, nem is kell mondani.

Csak a hajfűrt, illatos, az marad.
Csak a zakatoló vonat, amivel elszökik messzire,
mibe kapaszkodni mer.
Dekoltázsból áradó illatfelhő,
csak az marad.

Maffia

Legbelül, mint akin villamos gázolt,
pedig mind yakuzák s triádok védik
a szent Grált.
Beesik egy dinár a sínek közé,
a *sárkány feje* szólít, várja a megalkudott
valóság szerelvényét.
Fél évet késik.

Szálka

Levegőt vennék, esküszöm,
ha lenne pénzem.
Vennék még életet, vennék még éveket,

hátha.
Vennék még szépeket, vennék még mélyeket,
hogymondjam.

...mert elzárja egy bennszülött érzés,
hogymondjam állj fel és sétálj előre,
mert hátra már fáj.

Istent is vennék, hogy teremtsen újjá és másnak,
jobbna, rosszabbna, ne annak, ne ennek, hátha.

Szívárványt festenek a pokol kapujára,
lenne még száz torony:
megmászni, átjutni épen,
hogymondjam mással és másnak mutassa,
hogymondjam lehetne más is,
elhinni, megélni,
átjárja a mindent a lénye.

Hogymondjam, nem tudom,
elakad minden kis mondat.
Fennakad szem is, és megmarad
belül egy szálka.
Átszúrja hasfalam, elmerül benne a lényeg.
Miért volt, hasztalan,
elárvul benne egy énem.

Birkás Ákos: Fej 114 (1994; olaj, vászon; A.: 180×80 cm, B.: 190x90 cm)

Drága Hold

Egyik éjszaka, amikor nem tudtam elaludni,
csendben odamentem az ablakhoz, és
nézegettem kifelé a sötétben.

A Holdat néztem, nagy volt és kerek, teli,
úgy szokták mondani. Úgy világított, mint
egy elromlott mozgásérzékelős
teraszi lámpa.

Egész éjjel égett, láttam
még az ágyamból is a fényét,
bevilágított a szobába.

Ez valakinek nagyon sokba fog kerülni,
ahogy apa szokta mondani,
ha égve hagyom a fürdőben a villanyt.
És mosolyogva magára mutogat.

Erdőszél

Mikor olyan halkán fújdogál, szinte susog,
hiába fülelsz, mit mond, nem érted.
Merre, hova hív. És már kint is vagy
az erdőből, észre se vetted. Olyasmi ez,
vagy majdnem olyan,
mint a szélcsend.

Csak azért mondom, mert van, aki
azt hiszi, az erdő kezdetét vagy végét jelenti, de
ez természetesen tévedés.

Téli-pályaudvar

A Téli-pályaudvarnál szállunk majd le
a villamosról, mondja nagypapa.
Be is mondják furcsán.

Latyak van, olvadó hó és sár.
Ilyen a télipályaudvar. Anya jön,
nagyiékkal karácsonyozunk.

Téliszünet, ezt is gyakran hallom,
ahogy a felnőttek beszélgetnek rólam.
Azt hiszik, nem értem.

És a téliszalámit is nagyon szeretem,
de otthon sosincs, mert nagyon drága.
Nagypapa meg nem sajnálja rá a pénzt,
vesz nekem mindig,
egyél csak bátran, fiam.

Mondogatja, hogy kiugrunk a Téli-pályaudvarra,
anyád elé, jó? Jó, felelem.

És nyáron meg azt kérdezi persze,
kiugrunk a Déli-pályaudvarra?
Mintha a nagypapa még tudna ugrálni.

Várorrom

Már megint anyát várom,
a nagy meg próbál valamit
kitalálni, hogy elterelje a figyelmemet,
de nem megy neki.

Hiába kérdi, tudod te, mi az a várrom?
Hát persze, nagy, naná.
Most is éppen anyát várrom
nagyon.

Nem tudok figyelni rád,
ne haragudj, pedig azt is tudom,
mi az a várorrom.

Anya megint késik,
én meg csak lógotom tovább szomorúan
váró orrom.

Az ébresztőóriás

Régen mindig elkéstem az óvodából,
mert hiába ébresztett fel anyukám időben,
félíg felöltözve még visszabújtam
a meleg ágyba, és gyakran elaludtam.

Már iskolás vagyok, nem szabad elaludnom,
elkésznem az iskolából.

Apukám vett nekem ezért egy ébresztőóriást.
Már nem alszom el. Az ébresztőóriás miatt.
Mert nemcsak ébresztéskor beszél hozzám,
hanem ötpercenként újrakezdi, hiába
kapcsolom ki. Mondja csak a híreket.

És akkor inkább már felkelek.

Álomszedő

Ez olyasmi, mint ami a troliknak van Budapesten,
vagy a villamosok tetején. Csak éjszaka jár,
és az utcákon száguldozva reggelig
mind összeszedi a kisgyerekek
rossz álmait.

Nyuszi, a pótolhatatlan

Gréti kedvence Nyuszi. Nyuszi elkíséri Grétit az óvodába, a játszótérre és a doktor nénihez is, ha Gréti beteg.

Nyuszi fehér bundája nagyon hamar bekoszolódik. Egyszer rózsaszínű lett, mert Gréti véletlenül leöntötte málnaszörppel. Egy másik alkalommal pedig szürke, mert esett az eső, és Gréti véletlenül beleejtette a pocsolójába. Kék foltos nyuszivá pedig akkor vált, amikor Gréti nyomdázás után megismogatta Nyuszit a tintás kezével.

Nyuszit ezért gyakran ki kell mosni, hogy tiszta és illatos lehessen. Ha Gréti sír, Nyuszi olyan együttérző, hogy ezzel a tiszta és illatos bundájával felitatja a könnyeit, így Grétinek nincs szüksége zsebkendőre.

Gréti kedvence Nyuszi. Vele alszik el minden este, és Nyuszi olyan puha, hogy Grétinek még kispárnára sincs szüksége.

Grétinek többször kizárólag Nyuszira van szüksége, senki másra.

Anya puszija

Gréti reggel kitotyog a szobából a hálózsákjában. De, jaj! Nem veszi észre a szőnyegen felejtett építőkövét, és hasra esik. Gréti felsír jó hangosan, anya rohan gondosan, és ott pusziolja meg, ahol fáj: pontosan a hasán. Most már Grétinek kutya baja sincs.

Gréti délelőtt a játszótéren száguldozik a kismotorján. De, jaj! Túl gyorsan megy, és felborul. Mindkét tenyerét lehorzsolja. Gréti felsír jó hangosan, anya rohan gondosan, és ott pusziolja meg, ahol fáj: pontosan a tenyerén. Most már Grétinek kutya baja sincs.

Gréti ebéd után nem akar még elaludni. Megvárja, amíg anya kimegy a szobából, hogy kipakolja a komódot. De, jaj! Az egyik fiókot rátolja a mutatóujjára. Gréti felsír jó hangosan, anya rohan gondosan, és ott pusziolja meg, ahol fáj: pontosan a mutatóujján. Most már Grétinek kutya baja sincs.

Gréti este elhatározza, hogy leveszi a polcra a mesekönyvet. De, jaj! Addig-addig ügyeskedik, amíg a könyv ráesik a lábára. Gréti felsír jó hangosan, anya rohan gondosan, és ott pusziolja meg, ahol fáj: pontosan a lábán. Most már Grétinek kutya baja, olyannyira, hogy az esti mese végére szépen el is alszik.

Nagymama illatai

Hurrá, Gréti nagyinál nyaral!

Reggel Gréti virágillatot érez, vajon honnan jöhet? Nicsak, nicsak: nagymama kiskertjéből, ahol a virágok nyiladoznak.

Délelőtt Gréti finom illatot érez, vajon honnan jöhet? Nicsak, nicsak: nagymama konyhájából, mindjárt kész az ebéd.

Délután Gréti gyümölcsillatot érez, vajon honnan jöhet? Nicsak, nicsak, megint a konyhából! De most még forróbb a levegő. Nagymama megint főz? Majdnem, csak most befőz! A sok gyümölcsöt óriási edényben kavargatja, hogy lekvár legyen belőle.

Gréti szereti a sok-sok illatot nagyinál. Legjobban mégis az estét várja, vagyis amit akkor érez, ha nagymama mesét mond, és közben összebújnak. Vajon milyen illat lehet ez? Hát persze! Nagy körül mindig ezerféle sütiillat lengedez. Most is. Igazi, semmihez sem fogható, felejthetetlen nagymama-illat!

Nagyapa, az örök barát

Gréti legjobb barátja nagyapa.

Nagyapa vicces: bárhol, bárkit képes megnevettetni. Grétit még akkor is, ha éppen sír és rossz a kedve.

Nagyapa egyáltalán nem öreg. Grétinek elárulja: az a titka, hogy sokat tornázik, hogy mindig fiatalnak érezhesse magát.

Nagyapa eszes: képes nagyon gyorsan megoldani több oldalnyi keresztretjtvényt. És Grétinek mindig megengedi, hogy összefirkálja az újságja elejét.

Nagyapa ügyes: fából bármit ki tud faragni, most éppen egy hintát akar itt, a hátsó kertben. Grétinek megígérte, ha készen lesz, olyan magasra repülhet vele, hogy elérje a csillagokat.

Nagyapa ötletes: olyan dolgokat talál ki, amire Gréti álmában sem gondolna. Legutóbb papírsárkányt készített, amit utána egész nap együtt röptettek az udvaron.

Gréti legjobb barátja kétségtelenül a vicces, eszes, ügyes és ötletes nagypapája, aki tényleg még egyáltalán nem öreg.

Vendégségben

Gréti sokat jár vendégségbe. Egyik héten egyszer anya nővéréhez, Hannához és a családjához mennek. Itt azért jó lenni, mert: Végre együtt játszhat az unokatestvéreivel: Mariannal, Emmával és Jocival. Hanna néni nagyon finom pogácsát tud sütni. És mindig megengedi neki, hogy felpróbálja a fehér gyöngysorát, amit egy üvegtálban tart a polcon. De van néhány rossz dolog is Hanna néninél: Mariann és Emma soha nem engedik meg, hogy Gréti velük együtt társasozzon, mert ők már nagyok, de szerintük Gréti még kicsi hozzá. Joci pedig mindig megsértődik, ha Gréti piszkálja az autógyűjteményét, mert azt mondja, ahhoz csak ő nyúlhat. Hanna néni pogácsájából nem lehet annyit enni, amennyit szeretne, mert a többieknek is illik hagyni belőle. Hanna néni csak a fehér gyöngysorát szokta odaadni Grétinek, a csillogó brosst, amit egy fekete dobozban tart, csak anyának mutatta meg egyszer. Ezeket leszámítva minden tökéletes Hanna néninél.

Kéthetente apa testvérét, Nóra nénit és a férjét, Béla bácsit látogatja meg Gréti. Itt azért szeret lenni, mert: Találkozhat Husi cicával, aki egy igazi szeretetgombóc, olyan puha a bundája, hogy Gréti legszívesebben egész nap csak simogatná. Óriási a kert, ahol jókat lehet szaladgálni, ugrálni, játszani. Mindig van olyan csoki a szekrényben, amit Nóra néni külön Grétinek tartogat. De azért van néhány rossz dolog, Nóra néninél is: Husi cicát összesen csak három percig lehet simogatni, mert utána elbújik, és addig elő sem kerül, amíg Gréti haza nem megy. A kertben nem lehet azért mindenhol ugrándoizni. Külön figyelni kell a holland tulipánágyásra, a japán sziklakertre és az angol gyepre, nehogy valamelyiknek baja essen. Nóra néni soha nem süt pogácsát, sőt, egyáltalán nem szokott sütni, még Béla bácsi külön kérésére sem. Ezeket leszámítva azért minden tökéletes Nóra néniéknél is.

„Nagyon modern, nagyon huszonegyedik századi”

Beszélgetés Berg Judittal

A *Rumini* meseregények édesanyja nem kisebb fába vágta a fejszéjét, mint hogy egy folytatásos meseregényt írjon négy kiskamaszról és izgalmas világaikról. A regény első része, az *Alma* már megjelent az Ecovit Kiadó gondozásában, és Polgár Judittal közösen íródott, melyben sakkrejtvények és egy igazi sakkjátszma adják a mese keretét. Idén pedig a várva várt második kötet is napvilágot lát decemberben. Ebben egy olyan izgalmas, „naprakész” világ vár az olvasókra, mint amilyen a hackerek és a mesterséges intelligencia, meg persze az összes okoskütyü sajátja.

– *Négy gyerek, négy különböző karakter. Kiben mit szeretsz a legjobban?*

– Mind a négy szereplőt úgy szeretem, ahogy van: a jó és rossz tulajdonságaival együtt. De a szívem csücske Drifter, a kicsit antiszociális, gördeszkás, számítógépfüggő, filmrajongó srác, aki elképesztő megérzéseivel és flegmaságával igazi szeretnivaló kamasz.

– *A Rumini-kötetekkel a hátad mögött mi jelentett számodra kihívást ebben a mese-regényben?*

– Ez a meseregény, illetve folytatása, a *Drifter* életem két legnagyobb kihívása volt. A *Rumini*-ben minden csak azon múlik, hogy mennyire szárnyal a fantáziám. Itt viszont olyan területre merészkedtem, ahol nem vagyok igazán otthon, és úgy kellett letehetetlenül izgalmas kalandregényt kerekítenem, hogy közben a lehető legtöbb információt adjam át az adott területről: az *Almában* a sakkról, a *Drifterben* pedig a számítástechnikáról és a mesterséges intelligenciáról.

– *Tudsz sakkozni?*

– Alapszínten. Inkább úgy mondanám: a lépések ismeretében végig tudok játszani egy partit, amíg mattot nem kapok.

– *Milyen volt a közös munka Polgár Judittal?*

– Nagyon izgalmas. Rengeteget tanultam tőle sakkról, analitikus gondolkodásról, előre tervezésről, akaraterőről, hibákról és azok belátásáról. A sok beszélgetés mellett az volt az egyik legizgalmasabb találkozásunk, amikor Judit trükkös mattokat tanított nekem. Mintha egy elsőéves zongoránövendéket tanítana Beethoven komponálni.

Berg Judit–Polgár Judit: *Alma. A sötét birodalom*, Bernát Barbara illusztrációival, Ecovit Kiadó, 2013

- *Hogyan érezted magad az írás közben?*
- Időnként felszabadultan szárnyaltam, de voltak iszonyú nehéz szakaszok is.

– *Például?*

– A mindent eldöntő nagy csata, ami egyszerű harcleírásként is olvasható, valójában lépésről lépésre megfigyelhető Judit egyik leghíresebb partijának, amit a későbbi világbajnok, Anand ellen játszott tizennégy éves korában. Ezt a partit később a múlt évszázad tizenkét legjobb sakkipartija közé választották. Iszonyú sok munkám van ebben a másfél fejezetnyi csataleírásban: szerintem nagyjából másfél hónapig dolgoztam ezen a néhány oldalon.

– *Judit, gondolom, segített neked benne...*

– Olyannyira, hogy mielőtt írni kezdtem a csatát, átmentem hozzájuk. Ő lejátszotta nekem a partit (fejből), és minden lépést hosszan magyarázott – miért ezt lépte, mire gondolt közben, mire számított vagy nem számított közben az ellenfele. Én jegyzeteltem, de Judit férje videóra is felvette ezt az egészet, amit én otthon rengetegszer visszanéztem. Ugyanennek a partinak egy angol nyelvű bemutatóját is megtaláltam a neten – ezt is vagy negyvenszer végignéztam, lépésről lépésre, mire kitaláltam, hogy melyik szereplő melyik sakkipartija posztján lépjen ki a csatamezőre, illetve mely lépéseket fontos vagy érdemes dramaturgiai szempontból megjelenítenem. Hiszen nem lehetett mindent, abból olvashatatlanul unalmas szöveg állt volna össze.

– *Mikor tudsz dolgozni, mikor csókol homlokon a múzsád?*

– Leginkább reggel és délelőtt szeretek dolgozni, bár néha késő este vagy hajnalban, félálomban születnek a legjobb ötleteim.

– *Van konkrét hely, ahol szeretsz és tudsz írni, vagy bárhol lehet?*

– Van egy kedves, rikító zöld falú dolgozószobám, amelynek falát az illusztrátoraimtól kapott képek díszítik. Itt nagyon szeretek dolgozni, de tavasztól őszig inkább kiülök a teraszra a laptopommal.

– *Mi a célja a kötetnek és benne a sakknak? A szórakoztatva tanítás? Esetleg a sakkhöz való kedv felkeltése?*

– Mindkettő. Cél volt a sakk és a sakk-gondolkodás bemutatása, megismertetése, kedvet is akartam csinálni a gyerekeknek a sakkozáshoz, de közben mégis az volt a fő célom, hogy egy izgalmas, tartalmas regényt írjak, ami beszippant.

– *Az első kötetben a sakk ad egyfajta keretet, ami a második kötetben a mesterséges intelligencia lesz. Beavatsz minket, hogyan kell ezt elképzelni?*

– A második részben, a *Drifter*-ben onnan folytatódik a történet, ahol az *Alma* abbamaradt: a gyerekek hazajutnak, de időről időre vissza kell térniük a Sakkbirodalomba, mivel Alma lett az új uralkodó. De közben valami félrecsúszik, Almát egy ismeretlen férfi követi a valós világban, a birodalomban lázadás készül ellene, később pedig egy komoly bűntény középpontjába kerülnek a szereplők. Mivel Alma eltűnése (elrablása) után Drifter lesz az egyik legfőbb gyanúsított, nem marad más választása önmaga tisztázására, mint elindulni a nyomok mentén, amelyek egyre messzebbre vezetnek. Telefonfeltörés, lehallgatások, hackelések után egyre több jel utal arra, hogy a szálakat a háttérből egy önálló életre kelt mesterséges intelligencia mozgatja. Persze itt is volt segítségem, hiszen magamtól nem tudom, hogy kell módosítani a számítógépen egy éppen futó programot, feltörni egy bankkártya adatait vagy egy telefon memóriáját. Rengeteget konzultáltam egy igazi hackerrel, aki nemcsak hihetetlenül sok szakmai segítséget adott, de szakmailag ellenőrizte is a könyvet, hogy informatikai szempontból minden mondatom igaz legyen.

– *Mennyiben más, mennyiben változnak a második kötetben a gyerekek?*

– Most Drifter a főszereplő, ráadásul Alma és közte szép lassan egy kis románc is szövődik. Félix és Bella ebben a kötetben kisebb szerephez jut csak, persze őket sem hanyagolom el teljesen. De bővül a szereplők köre egy hackerrel, aki szerintem nagyon jó fej, és a valódi segítőmről mintáztam, illetve nagyon szeretem a könyvbeli nyomozót is, aki eleinte az egyik legfőbb veszélyforrás, végül mégis a gyerekek mellé áll.

– *Szerinted mi a különleges Drifter meséjében, azaz a második kötetben?*

– Különleges egyfelől attól, hogy naprakész. Azt meséli el az informatika állásáról, lehetőségeiről és veszélyeiről, amit mai tudásunkkal elmondhatunk. Nagyon modern, nagyon

huszonegyedik századi. Másrészt, azt hiszem, sikerült egy igazi kamasztörténetet írnom, amiben valódi gyerekek élnek mindennapi életüket, félelmeiket, barátságaikat, vágyaikat, reményeiket a szülők, osztálytársak, tanárok között egy olyan világban, amely teljesen a számítástechnika függvényében működik.

– *Jól érzem, hogy a mostani kötetben kívül még várhatunk további két történetet, Félixét és Belláét? Mennyit árulhatsz el?*

– Igen, a tervek szerint a másik két főszereplő köré is fog egy-egy kötet szerveződni. Félix kalandjai kapcsán a természettudományok mélyére fogom vezetni az olvasókat, Bella pedig az állatok és a környezetvédelem kapcsán lesz főszereplő. De aggodalomra semmi ok: egyik könyv sem lesz didaktikus, két rettentő izgalmas kalandregényre kell számítani!

► MÉSZÖLY ÁGNES

#3(jó)könyv

Majoros Nóra: *Pityke és prém*Szakács Eszter: *Babilon*Zágoni Balázs: *Fekete fény 1. A Gömb*

Változnak az idők. Négy vagy öt évvel ezelőtt komoly feladatot jelentett egy készülő szakdolgozathoz magyar szerző által jegyzett, minőségi ifjúsági fantasyt találni, mostanában viszont már az úgynevezett, szigorúan idézőjelbe tett igényes kiadók is rájöttek, hogy nem érdemes ezt a piaci szegmest figyelmen kívül hagyni. Az utóbbi fél év megjelenései azt mutatják, hogy olyan műhelyekben is egyre nagyobb teret kap a műfaj, ahol eddig csak elvétve jelent meg ilyen jellegű mű.

Az idei könyvfesztiválon egyszerre két efféle regényt mutatott be a Móra Kiadó: Majoros Nóra *Pityke és prém*, illetve Zágoni Balázs *A Gömb* című könyvét; a Tilos az Á pedig a könyvhétre hozta ki Szakács Eszter új, *Babilon* című művét.

Mindhárom kötet büszkén hirdeti műfajiságát már borítójával is. Bernáth Barbara a *Babilon* számára képregényes aszociációkat keltő, akciódús cselekményt ígérő fedeletrajzolt. Akik olvasták a szerző előző, *Szelek tornya* című regényét, úgy sejtethet, hogy visszatérhetnek az ott megismert zsebuniverzumokba, és újra találkozhatnak a már megkedvelt karakterekkel. Ezt az ígéretet ugyan csak félig teljesíti a mű, de a *Babilon* minden szempontból illeszkedik az előző történetben megalkotott világhoz. Az ötszáz oldalas terjedelem, a színes, feltűnő grafika pozícionálja a könyvet, és ami még fontosabb: a szöveg pontosan azt hozza, amit a borító ígér, sőt.

A mórás kötetek fedlapját Papp Beatrix tervezte. *A Gömb* eltalált, a sötét tónusú szürkészöld-türkiz színkombináció, a realisztikus, fotószerű jelenet illik a regény hangulatához és témájához, az olvasó könnyedén dekódolja, hogy egy nem túl távoli jövőben játszódó disztópiát vett kézbe, ám a *Pityke és prém* esetében már nincs ilyen könnyű dolga. Ez a borító leginkább arra alkalmas, hogy elbizonytalanítsa a vásárlót: a címlaplányok kicsit palvinbarbis, kicsit jégvarázsos asszociációkat keltenek, ezt erősíti a mögöttük lévő, a sötét kontúrok miatt baljósan tűnő Disney-kastély, majd mindezt felülírja a hófehér háttérből élesen kiváló sötétkék Csabakka-alak. A könyv címe alapján sem könnyű eldönteni, hogy vajon egy túlméretezett hercegnő mesét vagy egy durva horrt fogunk a kezünkben. Nem tudom, hogy manapság hányan vannak tisztában a „pityke” szó jelentésével, de – annak ellenére, hogy a regényt olvasva tökéletesen megértjük, miért épp ez a két szó került a borítóra a szerző neve alá – attól tartok, hogy ez nem a legszerencsésebb hívószó egy ifjúsági regény esetében.

Majoros Nóra: *Pityke és prém*, Móra Kiadó, 2018

Ami leginkább azért baj, mert a *Pityke és prém* egy páratlanul okos, egyszerre elgondolkodtató és olvasható fantasy. A szerző vette a fáradságot, és alaposan felépítette a regény világát, háttérrel és mélységet adott a Govalin-síkságon élő és együtt-élő népeknek, így téve hitelessé a köztük feszülő ellentéteket. Nem takarékoskodik a leírásokkal, végigvezeti az olvasót Mirinária vidékein, de a szöveg filmszerű és feszes, nem válik döcögőssé vagy unalmassá.

Világépítésben, ezt a *Szelek Tornya* óta tudjuk, Szakács Eszter is nagyon jó. Ráadásul ő is a bizonyos szempontból nehezebb utat választotta, hiszen nem elégedett meg azzal, hogy egy már jól be rendezett világba helyezze új regényének helyszínét, hanem felépített egy új (zseb)univerzumot, most az asszír – és a maori – hitvilág alapján. Utalásai szokás szerint pontosak, egy klasszika-filológus sem érheti csúsztatáson vagy könnyelműsködéson, és remekül fűzi össze az új történet helyszíneit a már meglévővel.

Zágoni Balázs disztópiájának színhelyei többé-kevésbé beazonosíthatóak. Bár *A Gömb* története valahol a meghatározhatatlan, nem-túl-távoli jövőben játszódik, a regény világát nem bonyolítja túl a szerző új technológiákkal vagy akár meglepő környezeti elemekkel, az egyetlen különleges dolog maga a Gömb, amiről a trológia első részének szánt könyv végéig nem tudjuk meg, hogy pontosan mi csoda. Ugyanakkor Zágoni remekül variálja a már meglévő technológiákat és társadalmi jelenségeket, minek következtében egy teljesen hiteles, működőképes világba tudja helyezni regénye cselekményét. Ám ez a cselekmény, bár jól megtervezett, logikus és megfelelően érdekes is, néhol kicsit vontatottá, akadozóvá válik. Ugyanakkor ezekben a történeti elakadásokban lehetőséget kap az olvasó, hogy mélyebben megismerje a regény hőseit, megértse motivációikat és esetleg azonosulni tudjon velük.

A *Pityke és prém* cselekménye több szálon futó, bonyolult, de mégis követhető, egyszerre szerteágazó és összetett. Nem véletlen, hiszen a regény főszereplői – a borító utalásai ellenére – nem is az ikerkirálykisasszonyok, hanem Mirinária népei és az ő sorsukat saját meghatározottságukkal együtt irányítani próbáló személyek. Akik, annak ellenére, hogy bizonyos magasabb rendű eszmék megjelenítői a cselekmény során – a Bölcs a természet harmóniáját, Ében Hatos a polgárok közötti egyenlőséget (is) hivatott jelképezni – háromdimenziós, élettel teli karakterekként jelennek meg, olyan jól kidolgozott egyéniségekként, melyek képesek mozgatni egy szövevényes, összetett cselekményt.

A *Babilon* története, bár eléggé kiszámítható, szintén fordulatokban gazdag, annak ellenére, hogy nehéz úgy tövig rágni olvasóként a körmünket, hogy az első fejezet expozíciójából már pontosan tudjuk, hogy a főhősök nem buknak el, nem hálnak meg, sőt, azt is érezhetjük, hogy a boldog befejezés is borítékolva van. Bár állítólag az út, amelyen eljuthatunk a célig, éppoly fontos, mint maga a cél, egy ilyen jellegű történet esetében – még akkor is, ha mindenki tudja, hogy a jó győzedelmeskedik, a gonosz elbukik a végén – talán szerencsésebb nem visszatekintésként megjeleníteni az egész sztorit.

Apropó, gonosz és negatív hősök...

Valamirevaló fantasy, ez nyilvánvaló, nem létezhet erős és beazonosítható negatív hős, ellenfél, gonosz nélkül. A *Babilon*ban viszonylag hamar azonosítani tudjuk a pozitív és a negatív főszereplőt (Leo illetve Ahrimán), akik annak ellenére körülhatárolt és ezzel együtt könnyen beazonosítható figurák, hogy Ahrimán a káosz követeként túlmutat egy átlagos világpusztító ellenfélen. A másik két könyvben azonban – és ez teszi mindkettőt kivételesen izgalmassá – nem jelölhetünk ki egyértelműen antagonistát. Illetve *A Gömb*ben még csak-csak, hiszen a hőseket megnyomorító, igazságtalan társadalmi rendszer akár negatív hősnek is tekinthető, még akkor is, ha a képviselésében eljáró figura inkább ellentmondásos, mint ellenszenves. A *Pityke és prém*ben viszont egyszerűen lehetetlen egy

Zágoni Balázs: *Fekete fény 1. A Gömb*, Móra Kiadó, 2018

tényleges negatív szereplőt, ellenséget találni. Egopódia királynő ugyan megfelelően ellenszenves, de egyértelmű, hogy az ő cselekedeteit sem gonoszság vagy kicsinyesség, hanem talán félreértelmezett államérdek, talán a „nagyobb jó” elvakult követése irányítja. Ebben a regényben épp a személytelenség, az általánosítás, a hagyományok vagy épp a lázadó eszmék elvakult követése a legyőzendő ellenfél – és ebből a szempontból szinte lehetetlen nem aktualizálni, a saját bőrünkön tapasztalt mindennapokra vonatkoztatni Majoros Nóra regényét.

Mind a Móra, mind a Tilos az Á – illetve a regényeket szerkesztőként gondozó Rét Viktória és Dóka Péter – nagyjából garanciát jelentenek az igényes, irodalmi minőségű szövegre. Ez a megállapítás feleslegesnek és triviálisnak tűnhetne, ha a fantasyra éhes olvasók nem kényszerülnének sokszor kifejezetten vacak, nyelvileg a közbeszéd szintjét is épphogy megütő színvonalú szövegek fogyasztására. Ebből a szempontból tényleg öröndetes, hogy végre rendesen összerakott, hibáktól nem hemzsegő, sőt, kifejezetten jó szövegek kerülhetnek az ifjú olvasók ezébe – és ez a szerzőkön kívül mindenképpen a szerkesztők érdeme is.

Kiseb hiátusok ellenére is három remek, izgalmas, jól felépített és hiteles fantasynak örülhetünk tehát mostanában. Remélhetőleg a végre-belendülni-látszó tendencia a továbbiakban is folytatódni fog, és sok hasonló művel találkozhatunk a közeljövőben.

Szakács Eszter: *Babilon, Tilos az Á Könyvek*, 2018

ELEK TIBOR ◀

SZÉKELY JÁNOS KONFERENCIA*

A világmentelmező Székely János

Éppen húsz évvel ezelőtt kezdtem a Székely János-monográfiám anyaggyűjtéséhez, majd megírásához. Egyik legjobban sikerült munkámnak tartom, ma is vállalom minden sorát, egyetlen ponton mégis szeretnék önkritikát gyakorolni. Viszonylag fiatal kutatóként, a Kalligram Kiadó monográfiasorozatába szánt tudományos munka írójaként tárgyilagosságra, elfogulatlanságra törekedtem, s így kerültem a nagy szavakat, nem hangsúlyoztam eléggé, hogy milyen rendkívüli jelentőségűnek tartom Székely János művészetét. Hogy szerintem (is) a legnagyobb magyar és külföldi írók sorában a helye, mert világirodalmi rangú, univerzális jellegű műveket hozott létre. Foglalkoztam ugyan a recepció ellentmondásaival, hogy voltak, akik már életében szintén nagyon nagyra tartották a munkásságát, mások észre sem vették, értelmezni próbáltam a halála utáni, általam Székely-felejtésnek nevezett jelenséget, de nem használtam szuperlatívuszokat az író munkásságának méltatására. Pedig azt kellett volna már akkor is bátran, és azóta is minden alkalommal, hacsak szóba került.

Ahogy Lengyel Balázs tette például, igaz, évekkel-évtizedekkel megkésve, 1990-ben, s csak Székelynek magának írva: „Szerény nézetem szerint ugyanis a Te művedben fedezhető fel az a legmagasabb teljesítmény, amelyet a határainkon

túli magyar irodalom az utóbbi évtizedekben létrehozott.”¹ Majd 1996-ban egy emlékező írásában, amikor még magasabbra értékelte: „Egy biztos számomra, hogy Székely János nemcsak a határokon túli, az úgynevezett kisebbségnek, hanem egyetemes írója századunknak, századunk második felének. Valahol Camus és Orwell között. Egyike korunk legnagyobbjainak.”² *A másik torony* című esszéregényét rokonította az ő műveikkel, s azt állította, joggal: „Ha nem magyar írja, világhírű”³.

Néhány a kisebbségi magyar irodalmakat is figyelemmel kísérő hazai kritikus (Bertha Zoltán, Görömbei András, Márkus Béla, Pomogáts Béla, Szakolczay Lajos) már a hetvenes-nyolcvanas években is kiemelten fontos szerzőként tárgyalta, de tucatjával lehetne idézni az erdélyi íróársakat is, akik mind életében, mind halála után nagyra tartották Székelyt.

Ugyanakkor Kulcsár Szabó Ernő például a maga 1993-ban megjelent irodalomtörténetében, melyben éppen az 1945 és 1991 közötti időszak (amelyben Székely pályája is kiteljesedett) magyar irodalmát tárgyalja, még csak le sem írta Székely János nevét, de a kortárs vagy az elmúlt évtizedek magyar irodalmáról, a meghatározó alkotókról és művekről folyó hazai diskurzusból is rendre kimarad Székely munkássága. Ezért is lett volna, s lenne fontos újra és újra hangoztatni művészetének nagyszerűségét, hogy végre mások is felfigyeljenek rá.

- 1 Lengyel Balázs levele Székely Jánoshoz. In.: Egyedül. Székely János emlékezete, Nap kiadó, Bp. 1999. 285.
- 2 Lengyel Balázs: Egy univerzális nagy író. Emléktörök Székely Jánosról. A Hét, 1996. november 22. és Magyar Napló, 1997. május–június 67–68.
- 3 Lengyel Balázs i. m.

* 2018. június 26–27-én Gyulán, 2018. október 17–18-án Budapesten rendezett a Gyulai Várszínház Székely János Napokat. Az ezek keretében megtartott tudományos konferenciák előadásainak írott változatait közöljük a továbbiakban. Székely János 2019. március 7-én lenne 90 éves. Abban a reményben tesszük közzé a tanulmányokat, hogy ezzel is hozzájárulhatunk az író életművének újrafelfedezéséhez és a rá való méltó emlékezésekhez.

Székely János ráadásul a magyar irodalom történetében egyedülálló módon minden műnemben rendkívüli jelentőségű műveket hozott létre.

A versek, regények, elbeszélések, drámák, esszék, jegyzetek egy teljes és szerves gondolati és művészi univerzum egymást kiegészítő és értelmező alakzatai. A különböző műfajú és formavilágú alkotói megnyilatkozásokat a mélyükben rejlő egyéni világkép és létértelmezés egységesíti. Az ő művészetének eredője ez a személyes világkép, más megközelítésben pedig az a lényege, a legfőbb közlendője. Élete során több alkalommal vallomást tett arról, hogy a leghőbb vágya mindig is a világ megértése, a valódi világ megmutatása volt, hogy teljes világképét igyekezett belerejteni az irodalomba. Székely János egy olyan filozofikus hajlamú alkotó volt, aki, egész életében felismert igazságai kimondásához kereste az adekvát irodalmi formákat.

A tudatosan végiggondolt, rendszerszerűen építkező világkép néhány eleme már a korai versekben felismerhető, végső formájában pedig a posztumusz esszékönyvben, *A valódi világban* áll előttünk. Az esszé (kötetekben: *Egy rögeszme genezise* 1978, *A mítosz értelme* 1985, *A valódi világ* 1995) az életmű szerves része, de a szépprózától elkülöníthető önálló műfaja, miközben éppúgy, vagy talán még inkább, mint a szépirodalmi alkotás, az önvallomás és a világról történő vallo-más eszköze.

A valódi világ Székely János összefoglaló igényű főművének is tekinthető, mert benne a világ megértését, törvényei megragadását célul tűző első számú feladatának próbál eleget tenni, mert a kötet részletesen kibontva tartalmazza a korábbi műveibe belerejtett személyes világképét, tehát legfőbb közlendőit, tanításait: „Mert tanítani kívánok ezzel a könyvvel, kétségtelenül. Nem filozófiát akarok tanítani – ahhoz nem értek. Hanem a világot. Arra szeretném megtanítani olvasóimat, milyen a világ.” – írja az előszóban.⁴

Ahogy tagadja az egységes világképet egyetlen költői vízióba foglaló világdráma, világpoéma megírásának lehetőségét a XX. század végén, úgy állítja a filozófia – minden elképzelhető filozófia – csődjét is, mivel nincsenek, nem lehetnek érvényes megállapításai a valódi világról. A gondolkodásunkban jelentkező világ szerinte

nem a valódi világ, hanem annak csak egy emberi vonásokkal felruházott, illúziókkal teli, racionalizált gondolati modellje. Gondolkodásunk alapkategóriái, a nyelvben hagyományozott fogalomrendszerek antropomorfok, s ez az, ami megakadályozza bármely érvényes axiómatika, filozófia megalkotását a világról.

A továbbiakban én sem filozófiai alkotásként vizsgálom, nem célom a filozófiai teljesítmény értékelése és bírálata, forrásainak, a filozófiatörténet korábbi – például Hérakleitosztól, Arisztoteléstől, Kanttól, Nietzsche-től, Heideggertől, Sartre-tól, Wittgensteintől származó – elméletével való találkozási és vitapontjainak megjelölése, az antik sztoikus, a XX. századi egzisztencialista filozófiák, a keleti univerzalizmusok, a szociáldarwinizmus, a génelmélet, a nyelvfilozófiák hatásának kimutatása, az önálló gondolatmenet ellentmondásainak feltárása. Nem elsősorban azért, mert a szerző is elhatárolja magát a filozófiától, hanem azért, mert én leginkább az életmű világképi háttérét keresem a műben, s noha önértékét elismerve egy szuverén gondolkodó rendkívüli teljesítményének tartom, nem elsősorban filozófiai műként, hanem egy filozófiai észjárással megáldott, nagy filozófiai műveltséggel rendelkező író esszégyűjteményeként olvasom. A kötet ugyanis egymással hol lazán, hol szorosabban összefüggő, egymás gondolatait, tételeit gyakorta ismétlő, rövidebb-hosszabb, személyes hangvételű, helyenként vallomásszerű esszék sorozatából áll. Amelyekben a racionális okfejtés, érvelés elbeszélésekkel, személyes hivatkozásokkal, költői példákkal, a filozófiai kategóriák, fogalmak használata metaforikus, poétikus megfogalmazásokkal keveredik. Értelmezésem nem áll távol az Albert Gáborétól, aki Bolyai János nyomán „üdvtn”-nak és a magyar irodalomban páratlan önértelmezésnek nevezi a művet.⁵

Székely János elmélete szerint a valódi világ mint Univerzum, egyetlen egység, tér-idő komplexum, „idő a térben, tér az időben, tér mint folyamat, a tér struktúrájának időbeli szummálódása. Tér van és ennek szerkezete van, és ez időben változik, magamagából összegeződik.” (69.). A gondolat csíráját egy korai, 1956-os vers így fogalmazta meg: „Egy bizonyos van: a világ / Nem előre halad, / Hanem hátulról épül.” (*A folyó*). A strukturált tér időben változó szerke-

zetében, ebben az egységes folyamatban minden összefügg az egésszel, és minden szükségszerűen, törvényszerűen megy végbe. A világegész egységes alapvonása tehát a legitás. Az élet megjelenésével pedig egy új princípium honosodott meg a Földön és a világon: a funkcionalitás elve. „Ahogy a legitás az egész világra, ez az új alapelv az egész élővilágra érvényes. A legkezdetlegesebb lényektől kezdve a legbonyolultabbakig, s mindaddig, ami ezekből megszerveződik, a társadalomig, a kultúrákig, mindenben funkcionalitás érvényesül (...) ez az organikus lét alapelve.” (89.). A világegész egységes folyamatában és összefüggésrendjében sem véletlen, sem szabadság nem létezik, az emberi cselekvés is külső és belső szükségszerűségek által determinált. Jövő, cél, akarat, azaz finalitás sincs a világban, pontosabban az ember nélküli világban nincs, csak az ember gondolkodásában, cselekvésében érvényesül, mert az egész univerzumban csak az emberi egyednek van tudata. A mítoszok pedig arról vallanak, hogy a világban nem mindig volt jelen az ember, a legtöbb mítosz szerint csak valamely kései világállapotban jelent meg a Földön. Székely János viszont arra keresi a választ, hogy milyen a világ, ha kivonjuk belőle az embert, sőt, az életet. „Az bizony olyan világ, amelynek nincs semmi értelme, célja, nem halad, nem tart seho-vá, nem való benne semmire semmi, semminek sincs benne szerepe, feladata. (...) Összefoglalva: az élet előtti világban nincs funkcionalitás, nincs finalitás, ellenben szigorú, kötelező érvényű kauzalitás, legitás van.” (216.). S mindezt azért tartja rögzítendőnek, hogy érthetővé váljon az ember eredendő idegensége a világban. A világfolyamat ugyanis belső szükségszerűsége folytán az organikus lét áttételein keresztül létrehozta az embert, s vele a tudatot, de ez az öntudatlan világegésszel (amelynek része) szemben ellentétes princípium. A szerző több esszéjében leírt metaforikus megfogalmazás szerint: „az ember a természet meghasonlása”. Tudatként idegen, de létként otthonos a világban, ebből a kettősségből fakad az emberi viselkedés, magatartás két alaptípusa, a cselekvő és a szemlélődő, az aktív és a kontemplatív. A lét és a tudat egyszerre van jelen az emberben, a kétféle magatartás mégsem egyeztethető össze, mert a cselekvő ember valóságos életbeli célokra használja intelligenciáját, és a dominanciaharcban is otthon érzi magát, míg a gondolkodó ember nem a valódi világban

él, hanem az emberszabású, teleologikus, finális világban. Már korábban is *A mítosz értelme* kötet *Bűnünk és büntudatunk* című esszéjében leírta Székely, hogy mindkét magatartásból következő életforma bűnös, mert a cselekvő ember a világ, a természet részeként viselkedve, megszerezve magának mindazt, amire szüksége van, öntudatlan világerőnek tekinti magát, holott tudatos lény, a szemlélődő pedig kivonja magát a világ természetes folyamatából, miközben tudja, hogy maga is világerő. Az emberi élet tehát annál fogva, hogy emberi, eleve bűnös. Székely olvasatában a mítoszok is arra tanítanak, hogy az ember eredendő bűne, meghasonlottságának oka a tudat. A tudat önmagára és világra reflektáló képességének következménye, hogy az embernek erkölce van, s az a lény, amelynek erkölce van, már nem éli spontánul világát, az már meghasonlott lény. A társadalmi erkölcs ugyanis a közösség szempontjait juttatja kifejezésre az egyénben lakozó természettel szemben, tehát gyakorlatilag ellensúlyozza a primer természeti törvényt (például a szelekciót). Székely szintén gyakran leírt tétele szerint „az erkölcs a természet önkorlátozása”. Az ember azonban bárhol él, bármit tesz, törvényt szeg meg, vagy a természet törvényét vagy a társadalmi erkölcs normáit, ezért meghasonlottan, boldogtalanul, büntudatban él. A természet és az erkölcs szükségszerű meghasonlása, az erkölcsből fakadó örökös törvényszegés büntudatban realizálódik. Ezzel ismét „az eredendő bűn a tudat” tételhez jutottunk, kiegészítve azzal a metaforikus megfogalmazással, hogy „Az ember a természet bűnbeesése.” (221.). Nemcsak a mítoszértelmező esszékben, de számtalan versben és a prózai, drámai művekben is találkozhatunk e gondolatmenet elemeivel.

Az emberi meghasonlottság újabb forrásait jelentheti, hogy az ember eredendően társadalmi lény, miközben magányos öntudat is. Az emberi társadalom pedig amellet, hogy organikus és funkcionális, szelektív struktúra is, amelyben kíméletlen dominanciaharc folyik. A társadalmi egyensúly autonóm egyedek versengéséből alakul ki, melynek célja a természet parancsát követve a saját génállomány fennmaradásához minél kedvezőbb feltételek teremtése. A társadalmi dominanciaharc eredménye a társadalom hierarchikus szerkezete és a hatalom, amiben a hierarchiában elfoglalt hely fejeződik ki. A társadalom működését tehát Székely egy alapve-

⁴ Székely János: *A valódi világ*. Osiris–Századvég, Budapest, 1995. 10. (A továbbiakban a főszövegben zárójelben jelzem a kötetből való hivatkozások oldalszámait.)

⁵ Albert Gábor: Székely János „üdvtn”-a. Holmi, 1996. 9. 1319–1330.

tő természeti törvényre vezeti vissza, amelyhez társul az öröklést, a szövetkezést lehetővé tevő, ezáltal a dominanciaharcot erősítő emberi specifikum, a nyelvi kommunikáció. Épp ezért tartja az emberi társadalom „megjavításának” (például az esélyegyenlőség kivívásának), a demokrácia megteremtésének minden kísérletét manipulatív ideológiának, utópiának. Könyve *A demokrácia esélyei* című 1990–91-ben fogalmazott fejezetében egy látszólag végtelenül pesszimista, valójában csak egy rendkívül illúziótlan gondolatmenetben mutatja be, hogy a felszín alatt a modern demokráciákban is ugyanazt a hatalmi struktúrát találjuk, amelyeket csupaszon, modellértékűen az emlőshordákban vagy a diktatúrákban. Elemzése végén megállapítja, hogy a modern demokrácia „Semmi mást nem tesz, mint törvényesíti az érdekszövetségek dominanciaharcát, a szervezett politikai karrierizmust, más szóval a hatalomra jutott pártok, pártvezérek tényleges uralmát leplezi el.” (191–192.). Tisztánlátása a kezdetben forradalminak tűnő romániai politikai, társadalmi változásokkal egy időben tett feljegyzéseiben, szentenciáiban, parafrázisaiban is megnyilvánul: „Aki ma demokráciát prédikál, holnap majd szintén hatalmat iszik. (Azért prédikálja.)” (198.), és a politikától való elvi távolságtartásának kinyilvánításához vezet. Mindebből következően a történelmi fejlődést, a társadalmi haladást is tagadja, mert ahogy a világfolyamatnak nincs célja, nem irányul valamely végleges állapotra, úgy annak integráns részében, a történelemben sem érvényesül finalitás, a társadalom pedig éppúgy hátulról épül, és nem előre halad, mint az egész világ.

Az ember ember fölötti hatalma, amely az állandó dominanciaküzdelem eredménye, számunkra, tudatos, erkölccsel rendelkező lények számára állandó gyötrelmet, meghasonlást, konfliktushelyzetet jelent, de nem lehet változtatni rajta, mert egyetlen természeti tényből, az élővilág stabilitásából következik. A társadalmi dominanciaharc gyötrelme elleni egyetlen ellen-szerünk, „egyetlen kiutunk a hatalom, az alávetettség, a frusztráció, sőt a szelekció poklából, ahogy nemrég megírtam, a kultúra volna.” (131.). Székely János világképében ugyanis a kultúra „a természet önmehtagadása; az az erő, amely humánusan ellensúlyozza, mondhatni megrendszabályozza a társadalom valódi természeti törvényeit.” (136.). A kultúra jelenti a társadalom

számára azt a belső kohéziót, amely előnyös feltételeket teremt minden egyes egyednek, s ezáltal a teljes génállomány fennmaradásának. A kultúra által válik az embercsoport közösséggé, az teszi a társadalmi szerveződést élő organizmushoz hasonlóvá, a kultúra „a társadalom erkölcsi-tudati önszabályozása; az emberközösség kollektív tudata, öntudata.” (136.). A kultúra magvának Székely az erkölcsöt tekinti, mivel minden kulturális produktum az együttélés normáit, a közösség uralkodó eszményeit közvetíti az egyes ember felé, azt mondja meg, hogy mi a jó, mi a rossz. Az ember önértékelése során saját cselekvéseit a kultúrán belüli értékrendhez viszonyítja. Az erkölcs eredetét nem a szakrálisban, hanem a természetben mutatja fel, mint ahogy végső soron a társadalmat és a tudatot, úgy az erkölcsöt is természeti produktumnak tartja, mert azáltal, hogy a kulturális közösséget szabályozza, szabályozza a génállományt is, tehát feltehetően életbeli funkciója hívta létre: „Nem az Isten parancsolta meg tehát az erkölcsöt, hanem az embertenyészet vitális szükséglete generálta.” (140.). Nem a vallás szerepét akarja megkérdőjelezni ezzel, hiszen a kultúra, nyelv után következő legfontosabb termékének tartja a vallást, hangsúlyozza, hogy közösségformáló szerepe túlbecsülhetetlen, s a társadalmi erkölcs sem lett volna soha hatékony, ha nincs a világ természetére vonatkozó közös vallással megalapozva. Csupán az erkölcs vallási, metafizikai eredetét vonja kétségbe (korábban az *Enkidu* mítosza című esszéjében is), azért, hogy az „Isten halála”, a teológiai világmagyarázatok korszerűtlenné válása, az ún. emancipáció után is felmutathassa az erkölcs létjogosultságát. Az erkölcsi törvények ugyanakkor ellentmondanak a primer természeti törvénynek, mint már láthatuk, Székely ebből származtatja az emberi tudat örökös meghasonlottságát, s ezért írja, hogy a kultúrában a természet „olyan önmagával »el-lentétes« principiumot hozott létre, amely által mintegy korlátozza (ellensúlyozza) tulajdon törvényeit.” (142.).

A kultúrának ez az „életfunkciója”, közösségformáló és közösségszabályozó szerepe a székelyi gondolatmenet szerint a XX. századra azonban elsovadt. Részben objektív társadalmi-történelmi okok miatt, részben a kultúra méhében kifejlődő tudományos gondolkodás – amely sorra megkérdőjelezett és diszkreditált szinte mindent, ami kultúraspecifikus – térnyerése miatt. Ennek

következtében vesztette el a vallás, minden kultúra metafizikai megalapozója a hitelét, s ennek eredményeként relativizálódott, illetve vesztette érvényét mindenféle erkölcsi rendszer. A vallás és az erkölcs évezredes kötelekeiből való felszabadulás, az emancipáció vezetett tehát a kultúra felbomlásához, az emberi bensőség kiürüléséhez. A vallás helyét az emberi bensőségben elfoglalta a tudomány, illetve az ideologikus áltudományok, az erkölcsi értékrend helyét pedig a politika, a propaganda, a hatalmi manipuláció. A „negatív visszacsatolás”, a kulturális kohézió megszűnésének folyamatát összefüggően először az *Egy rögeszme genezise* című kötet *A vajúdo világ* (1972) című esszéjében vázolta a képzőművészetre vonatkoztatva, majd az itt, *A valódi világ*-ban újraközlött *Ars poetica* (1973) című esszéjében a költészetre vonatkozóan, de mostani vallomása szerint már akkor is a kultúra (a művészetek) egészének halálára gondolt.

A hajdani kultúrának egyetlen produktumát véli máig hatékonynak, a nyelvet, ez az egyetlen kultúraspecifikus hatóerő, amely még a mai emberközösségeket összefűzi és megformálja. Ezért tartja napjaink egyetlen valódi közösségének a nemzetet, s korunk uralkodó eszméjének a nacionalizmust, s ezért szentel a kötetben egy önálló fejezetet a nemzetfogalom és a nemzeti ideológia elemzésének. No és azért, mert meggyőződése, hogy „A nacionalizmus ellen csakis olyasmivel lehet fellépni, ami maga nem nacionalizmus. Tehát az ideológia leleplezésével, politikai-manipulatív funkciójának feltárásával: a fogalom tisztázásával.” (210.). Székely Jánost több évtizedes, keserű személyes tapasztalatai és a józan, racionális gondolkodás iránti elkötelezettsége teszi alkalmassá arra, hogy olyan világos és pontos megfogalmazásokat tegyen e térségünkben máig is tragikusan aktuális téma kapcsán, amilyenek napjaink társadalomelméleti, politológiai szakirodalmában is ritkán olvashatók. Miközben leleplezi mindazokat a törekvéseket, amelyek a nemzetfogalmat államformációként értelmezik, vagy etimológiai-biológiai értelemben „etnikai-közösségként” használják, hangsúlyozza a nemzet nyelvi-kulturális közösség voltát. Elválasztja egymástól a jogos és helyes nemzeti eszmét (a nemzettudatot) mint kulturális közösségi tudatot, és a nacionalizmust mint nemzeti kiváltságtudatot. „A nacionalizmus a valóságos (kulturális) értelméből kiforgatott, ideologikussá

torzított nemzeti eszme. Mondjuk ki nyíltan: a politikailag meglovagolt nemzeti eszme; a hatalmi célra kiharcolt nemzettudat” – állapítja meg lényeglátóan (207.).

A valódi világ végén, amikor a szerző összefoglalja az ember világbeli helyzetére, világuidegenségére vonatkozó nézeteit, az emberi természet eredendő, a tudat(osság)ából fakadó meghasonlottsághoz és a magányos öntudat, ugyanakkor társadalmi lény kettősséghez hozzáteszi még a kétneműségből, a párkapcsolatból, a szerelemből és a génállomány „halhatatlansága” és az emberi lény halandósága tényének tudatából származó feszültségforrásokat, hogy végül kimondhassa: az ember léthelyzetét tekintve „mindenfélől konok és feloldhatatlan kettősséget, meghasonlottságot találunk. Kettősséget, meghasonlottságot minden szinten, minden elképzelhető vonatkozásban. Az ember nemcsak, hogy meghasonlott lény – ő a természet meghasadsága a tudat által.” (223.). Ez az alaposan végiggondolt és a személyes sorsban megszenvedett létélmény a magyarázata a homo duplex, a Doppelgänger motívum gyakori felbukkanásának Székely műveiben.

Őszintén bevallja, maga sem tud megoldást a transzcendens fogódzók nélkül világba vetett ember meghasonlottságának, idegenségélményének megszüntetésére, de hiszi, hogy ha emberszabású téveszméinktől, az antropomorf gondolkodástól megszabadulva a fejünkben gondolt világtól a valódi világhoz közelebb juthatnánk, akkor már magunkban sem lennénk annyira meghasonlottak, s a világban sem lennénk annyira idegenek.

Az utószóban azt is bevallja a szerző, hogy a lehetetlenre vállalkozott, amikor bár azt állítja, hogy a világról nem lehet emberi nyelven beszélni, maga is emberi nyelven beszél róla, és szükség-szerűen emberi nyelven, fogalmi gondolkodással próbálja dezantropomorfizálni magát a fogalomrendszert, magát a nyelvet. Épp ezért kételkedik tulajdon világképében is, miközben reméli, hogy még így is közelebb férközött a való világhoz, mint bármely „koherens téveszmerendszer”.

Meggyőződésem, hogy mindannyiunk gondolkodása, világképe kétségtelenül illúziótlanabbá válhat a mű elolvasása és megértése által, s így a szerző szándéka mégiscsak célt érhet. Egy Balla Zsófiával való beszélgetésben mondja: „...legfőbb célom az lett volna vele, hogy lebeszéljem embertársaimat a reményről. Arról, hogy történelmi illúziókban higgyenek, és eszerint szervezzék

Székely János, az író, az ember

Negyven éve itt kering fölöttünk *Caligula helytartójának* – Székely Jánosnak – a szelleme, amivel nem tudunk betelni. Meg Harag György, a magyar színházművészetben (is) a mesterek mesteréé, aki látomásaival töltötte be a gyulai vár fala közt ez által fölforrósodott teret. Az igazmondás terét? A bölcs – népet mentő – *késleltetés* terét? Amikor a nem cselekvés gesztusa, ezért költészet a költészet, cselekvéssé változik?

Drámátlan drámában? Meglehet, hiszen volt irodalom- és színháztörténész, aki úgy vélte, hogy Székely tollából „gondolatilag-tartalmilag magas szintű írások születnek, amelyek azonban nem drámák”. Való igaz, az író hideg, vagyis józan fejjel *lobogó* filozofikus gondolattánca – tételek pörölnék tételekkel – a nehézlégzésű verset (Shakespeare-é is ilyen) a pattogó párbeszédhelyzetből átemelte a tévelygő igazság-gondolat, a bűnhődéssel telített *gyónás* terére. Ahol az élet – halál, és (paradox) a halál is élet. Ahol a népet (a dráma szerint a zsidókat) nem lehet meggyalázni avval, hogy a templomba, vagyis az Isten lakhelyére bevigyék a Hatalom önképét, a fölöttebb utált és megvetett szobrot.

Székely János dialógusokra épülő műveit (olvasó-drámáit, amivel Németh Lászlót is próbálták a feneketlen mélybe süllyeszteni) ugyan lehet *nem-drámáknak* nevezni, és költészetét avítnak, korszerűtlennek mondani, zseniális prózáját elhallgatni – a magyar irodalomtörténet és -kritika, noha nem egy monográfia született róla, még mindig adós a marosvásárhelyi író értéken való kezelésével –, de egyetlen egyet nem lehet tenni: megkerülni ezt a hatalmas életművet.

Amelynek sava-borsa, a kiváló esszék is ideveendő, a költészet. Az önmarcangoló tépelődés, amelyért kapott pofont eleget, éppúgy, mint a bűnbocsánatot filozofikus hálába rejtő *confiteor*.

Hiába mondta életművét, megtévesztve a bábész népet, evvel-avval szapulva érdektelennek, mindvégig a nagyság – a nagyság öröme és átka – izgatta. Korai, több szonettből álló versében (*Bolyai hagyatéka*) ki más volna *Prométheusz*, mint saját maga. „Ott boldogolt a csillagok felett, / A jóságos és messzeséges űrben. / Ott boldogolt, ahonnan részegülten / Hull vissza már a lankadt képzelet. // De tüzet hozott, lángoló tüzet, / És tanítá övéit, merre vessék, / Mert gyújtogatni hősi kötelesség, / Míg van a földön kín és rémület!”

A romániai magyar valóságban, hogy megszülethessék a zseniális időjáték (amely majd igazán a *Mórokon* fog csúcsosodni), kín és rémület volt elég, ezért képzelte (és képezte!) magát *tűzhozónak*. Lángja a magánéletet (többek közt a házasságot, a szerelmet) éppoly intenzíven megperzselte, mint a ránk nézve többnyire baljós történelmet. Amikor az író az ottani írószövetség marosvásárhelyi fiókjának 1958. dec. 9.-i vitaülésén visszautasítja költészetének durva bírálatát – pedig akkor még holt volt a *Caligula helytartója*, a *Mórokon*, az *A nyugati hadtest!* –, valójában önérzetes ars poeticáját fogalmazza meg. „Ha röviden körvonalmaznom kellene hibás nézeteim lényegét, a következőket mondanám. A verseimből kibontakozó ember-eszmény *eszményi* tulajdonsága nem a történelem-alkotás, hanem a termékenység. Termékenység természetesen nemcsak és nem elsősorban biológiai, hanem főként szellemi értelemben, minthogy az élet biológiai továbbadásán fölül épp a szellemi (és különösképpen épp a művészi) teljesítmény az, amely maradandó.

Nem is szólva arról, hogy a koncepció kizárólag az egyén felől közelíti meg a problémát (innen bíráloim egyhangú megállapítása, hogy individualista koncepcióról van szó), még ráadá-

meg a cselekvésüket, és újra meg újra katasztrofába vigyék a világot.”⁶ „A társadalmi szer(ve)ződés”-ről vallott nézeteinek bevezetéseként pedig azt írja, azért publikálja esszéjét a baráti intelmek ellenére, hogy teret nyisson az illúziótlan gondolkodásnak, „hogyan senkinek se sikerüljön továbbra is »átverni«, becsapni, szekerébe fogni a veszteseket.” (99.) Székely János világképében és életművében kiemelt hely illeti meg a „veszteseket”, a „vereséget”, az egyik legismertebb, az egyéni, az általános emberi és a nemzeti sorsot összekapcsoló verskompozíciójának is *A vesztesek* a címe. *A valódi világ* Összefoglalásából tudhatjuk viszont csak meg, hogy a szerző szerint a szemlélődő, kontemplatív és egyáltalán minden

⁶ Székely János: Az ember, azáltal, hogy ember, bűnös. Balla Zsófia beszélgetése. Jelenkor, 1992. II. 880–884.

El Kazovszkij: Vándorállat a libikókán (1994; olaj, farostlemez; 49×65 cm)

sul képtelen is. Elfeledkezik ugyanis arról, hogy a mű, mihelyt embereszmenyt állít az olvasó elé, maga is történelmi hatótényező. Elfeledkezik arról, hogy a szellemi teljesítmény tartalmánál fogva egyúttal szükségképp társadalmi cselekvés (sőt elsősorban az), s mint ilyen elkerülhetetlenül beépül a történelembe.”

Filozofikus csavar? Filozofikus igazság!

Ha akkor, még csak az írópálya kezdetén vagyunk, hiányzott a „történelem-alkotás” (amelyet, főként, ami a *maiságot* illeti, a „témában” dúskáló íróársak a maguk módján – didaktikusan – teljesítettek), a következő évtizedek bőven ontani fogják, természetesen nem a hatalom által kívánt módon, az efféle lényegjegyeket hordozó műveket. Azt nem mondom, hogy Székely önmarcangoló lírája, megannyi nagy vers tanúsítja, alatta marad a kései remeklésnek (*A vesztesek*), de azt igen, hogy az egyetemes igazsággá növő, drámáról drámára erősödő magyarság-eszmény vállalása lírában alighanem itt ért a csúcra. „Vereségre termett nép, / Évezredek óta verik, / Egyébre se jó: / Ez a sorsa. / Vonul sorsába bele-törődve, / S talán még büszke is / Erre a sorsra. / Mert ki tudja, igaza volt-e / A csata előtt? // De most már igaza van. // Ki tudja, jogos ügyért / Szállt-e csatába? / De most már jogos az ügy. // Vonul a füstbe, az éjbe, a sárba, / Vonul a tájba merülve.” Az apokaliptikus véget a befejező sorok vizionálják: hová az a nagy vonulás? „Új ezerévek / Ezer új veresége felé.”

Ám Dsida Jenő *Psalmus hungaricus*ának párverse, kell-e nagyobb dicséret, nem önmagában áll, hanem az „individualista koncepción” tudatosan átlépve, igaz, a blankvers börtönében, de a legnagyobb világossággal a drámákban megfogalmazódó, a kisebbség problémáit láttató történelmi parafrázisok gyűréjében. Hogy ez a gyűré létrejöhesse, kellett az aránylag korai, 1957-es *Két kos között* című költemény (kérdés: individualista-e a sugallat, avagy történelmi) egyértelmű fölütése. „Jaj, népem, jaj, te vak, te áldott, / Hol kell magad, népem, találnod? // Hol tengődsz? Kunyhaid hol állnak? / Miféle pontján a világnak? // Miféle átokverte téren? / Micsoda szél-ütött vidéken?”

A „szélütött vidék”, illetve annak kisebbségi-nemzetiségi problémája (természetesen egyetemes igazsággá nőve), a már említett zseniális időjátékkal, a *Caligula helytartója* és a *Mórok* című színpadi játékokban jelenik meg káprázatos

gazdagsággal. Van ereje a magzatállapotra való emlékezésnek (esszé), a *Cantata profana* újszerű elemzésének-értelmezésének, érdekes az övéi által fölfalt valahai professzorral, Gaál Gáborral való szembesülés (*Irgalmas hazugság*), s nem kevésbé Jézus Krisztus – korai dráma – elárultatásának a története (*Profán passió*), de a nívumot a fontosabb említett két dráma jelenti.

Petronius, a főhős évezredek távolából költözött Marosvásárhelyre, hogy onnan – költészet gyanánt, látomásos erővel – visszatérhessen Caligula poklába. A helyi Gonosz a történelmi Gonosszal azonos. „Él valahol egy őrült csakugyan / De én nem leszek kardja és kutyája”. A *muszáj* és a *lehetetlen* közt őrlődve talál magára a római patrícus, Caligula szíriai helytartója – A Barakiással vívott szellemi csatája ugyancsak segíti az erkölcs mint páncél magára vételét –, ugyanakkor, mert a hazugságnak bedőlve fölál-dozza két segédtszjtje életét, maga is Caligulává válik.

Decius, a követ hiába vigasztalja a síró Petroniust – „Csakhogy gondold meg: mentség is a kényszer, / Míg főnököd van, van mentséged is” –, az magába roskadva mondja: „Ha igaz, amit mondasz, Decius, / Az alattvalók egyetlen valódi / Mentsége az, hogy túléljük a császárt. / De hát, úgy vélem, ez egy emberélet / Tartalmának tán mégiscsak kevés, / Vád ez, barátom, nem pedig vigasz. / Mert voltaképpen csakis ott van szükség / Mentségre, ahol nincs mentség.” Decius egyetlen szóval zárja a tragédiát – „Igaz” –, ám ez a kimondottnál sokkal súlyosabb, vagyis tonnányi kő szíven üti Petronius-Székelyt.

Az *Irgalmas hazugság* Prológusa ugyancsak ideillik. „Miért írtam hát? Csupán hogy szabaduljak / Terhétől, amely nőtt, akár a rák. / Úgy írtam ki, úgy löktem ki magamból, / Mint eleven nő halott magzatát.”

Kétségkívül az önvizsgálat azon teréről van szó – behódolás-e, hogy a költő lelkétől idegen, mert hamis verssel mentette meg édesapját a börtöntől? –, amely a személyes fájdalomkon és gyötrődéseken keresztül csaknem világméretűvé nőtt. Káromlással vagy befelé nyert sírással, teljesen mindegy, de intenzitása a *kibírhatatlan* felé közelít.

Hogy az életműben nem annyira szokásos humor egyáltalán segít-e ennek elviselésében, oldja-e valamennyire a *bekérített vad* félelemérzetét, szorongását, nem tudhatni. Ám hogy lé-

lelküldető kísérlet zajlik – az aknákkal betérített terrénumon csak a kesernyés groteszk baletticipőjében lehet lépkedni? –, arra az *A tapsológép* című vers a bizonyosság. „Hangmérnökök, barátaim, / Az Isten szerelmére kérlek, / Minthogy már úgyis elavult, / Adjátok nekem ezt a gépet. // Hadd verje el magányomat, / Legyen a népem ő. / Népem, amellyel csakugyan / Összetéveszthető.”

A költemény alatt a dátum: 1969. Az 1972-ben a marosvásárhelyi Igaz Szóban megjelent *Caligula helytartója*, amelyhez a lökést a bécsi Szépfalusi Istvánnál (Bornemisza Péter Társaság) tett látogatás adta, nyilván már (fejben? papíron?) fogalmazódott. Tudta-e, sejtette-e Székely, hogy a népműtő cselekedetével saját magára is töviskoszorút tett Petronius – a főnti versben szereplő *tapsológép* nem a szobornak tapsolt, hanem az élőnek – „hazafoglaló” gesztusa kisebbségpolitikai tett. Mert okos volt, nyilván tudta. Ezért is teremtet Tacitusból élő valóságot. Mikor a helytartó avval leckézteti Barakiást, hogy az Isten csak a hitetekben él, csak bennetek van, kint nincs sehol, a jeruzsálemi templom főpapja, az egyháztanács elnöke a szemébe vágja: „Mondom, lehet, hogy voltaképpen nincsen. / De amit jelent, az már igenis van. / Az nagyon is van. Tudod mit jelent? / A népet, amely kimunkálta őt... / Ezért a templom, ahol ő lakik, / A nép szellemi lakhelye...” (Vessük közbe, ezt a szellemi lakhelyet, annak tisztaságát Reményik Sándortól és Dsida Jenőtől Jékely Zoltánig sokan őrizték-őrzik.)

Székely kisebbségpolitikai szempontból fontos *időjátéka*, mint korábban említettem volt, a *Mórok*-ban ért a csúcra. Olyannyira fontosnak tartottam a csaknem nyolcszáz évig államalkotóként tisztelt mórok bedarálását valamiképp összehozni Szabédi László öngyilkosságával (pontosabban a romániai magyar nemzetiségre leselkedő nemtelen, vagyis fölszámolás-közeli helyzettel), hogy még a dráma publikálása előtt, a kéziratra hagyatkozva, cikket (kritikát) írtam az Élet és Irodalomba.

Az 1492 és 1516 között Granadában, illetve 1956 és 1959 között Kolozsvárt játszódó dráma két magatartásformát (*helytálló* – *kivándorló*) idéz meg, ütköztet költői erővel. A dráma nővuma, hogy Husszein Al-Rúmi emír, a granadai arab egyetem muzulmán tanára és Szabédi László (a drámában Kibédi László), a kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetem oktatója ebben a történelmi panoptikumban ugyanaz a személy.

Ha behódolunk, nem használunk az *eszmének*, csak kitoljuk halálunk idejét, vagyis rosszul fölismert helyzetértékelésünk levét a nép issza meg. A drámaköltő kíméletlenül ítélkezik élő és holtak fölött, ideértve valahai professzorát, Szabédit is.

Achmed, a granadai egyetem tanárai közül az egyik *helytálló* mondja – a bohócsipkát megégeti a máglya, de teljesen nem tudja elégetni –: „Volt itt egy nemzet – megkereszteltétek. / Van egy keresztény nép – eltörölték. / Krisztus vallását gátlástalanul / Használatok hatalmi célokra / mint valami bunkósbotot, kaszárt. / Sok éve, hogy szentségtörésben éltek. / Ártatlanokat öltök, holtakat / Hantoltok ki, hogy sírjuk se maradjon. / Vért áldoztok, halállal ünnepeltek, / Mészároltok a szeretet nevében. / Nincs még egy állat rajtatok kívül, / hogy fajtestvérét kéjelegve irtsa, / Ti vagytok most a világ szégyene. / Az univerzum bűnözői vagytok. / Inkább pusztuljunk el mi vesztiesen, / semhogy efféle démonokká váljunk. / Jaj a vesztesnek? *Jaj* a győzteseknek! / Mindenki-nek jaj. Jaj Ibériának.”

Es ami sugalltatik – jaj Erdélynek!

Könnyű lenne humorizálni azon, hogy Székely János individualizmusa meddig jutott. Aki nemcsak költő volt, ám nyakas, tántoríthatatlan, konok, ugyanakkor önmagát nemegyszer megjárászó (lásd a kitüntetésektől-díjaktól való ódzkodását) érző lélek is. Ember. Akit még, akaratos lévén, helyes szóval sem lehetett mindig meggyőzni.

Eme kis eszmefuttatást hadd fordítsam személyesre!

Némely kis segítséget elfogadott tőlem – egyik látogatásomkor az *A vesztesek* kéziratát avval nyomta a kezembe, hogy próbálkozzam a magyarországi közlésével (számtalan orgánumban, még a Népszabadságnál is megkíséréltem, nem ment) –, de mikor arra kértem, hogy változtassa meg a bukaresti Eminescu Könyvkiadónál megjelenés előtt álló, válogatott verseit tartalmazó kötetének a címét, ugyanis *A hallgatás tornyát* Weöres Sándor már rég lefoglalta, határozottan nemmel felelt (a könyv az általa „álmodott”, „áthallott” címmel jelent meg Romániában, de az általunk átvettnek már *Egy láda agyag* volt a homlokán).

Karakteres folyóirat-szerkesztő volt? Minden bizonnyal. De szerkesztői szigorán nem egy költőnek (Szilágyi Domokos, Palocsay Zsigmond, Lászlóffy Aladár, akinek verset is ajánlott) ki-

„Ki vállalná, barátaim, / Hogy minden titkát elbeszélje”?

Filozófia és irodalom viszonya Székely János költészetében

Örök kérdés, amióta világ a világ, hogy irodalom és filozófia milyen viszonyban állnak egymással. E *mésalliance*-ra talán túlságosan is sok és vakítóan éles fényű reflektort irányítottak az elmúlt évtizedek elméletírói, ami mindjárt elég indokot szolgáltat, hogy felüssük Székely János összegyűjtött verseskötetét. „Végül még azt mondom el, hogy nekem voltaképpen nem tetszenek a verseim. Kevés köztük a kimondottan esztétikai fogantatású. Eredetileg a filozófia volna a szakmám, igazi becsvágyam a világ megértése volt, nem kevesebb. De korán beláttam: a meztelen gondolatnak ebben a században immár semmi esélye. Így aztán esztétikai mezbe, költői képekbe öltöztettem, mintegy versebe rejtettem felismeréseimet, hogy előbb-utóbb azért mégis nyilvánosságra jussanak. *Verseimben a gondolat a fontos, nem a vers.*”¹ A költő tehát sajátos manifesztumot illeszt versei elé, azok „diszkurzív”, „rekapitulatív” előadásmódját – szándékolt „korszerűtlenségét” – vállalva. Olvasói dilemmánkat – higgyünk-e a szerzőnek, avagy távolítsuk el gondolataitól, mint művet a szövegtől – rögvest eloszlatja, tudniillik tovább élezi, a paratextus paradoxona: esztétika és filozófia, vers és gondolat, öröme és megismerésfunkció azáltal választhatók szét mereven, hogy összeolvasztjuk őket. Az ellentmondás azonban legalább olyan tetszetős, mint amilyen semmitmondó; líratörténeti hagyománya pedig messzire nyújtja gyökeireit, a „gondolati költészet” metelyező kategóri-

ájáig. Ha a gondolkodó szubjektum eszközei a fogalmak, akkor az esztétikai tapasztalatra szert tevő szubjektum eszközei a trópusok. Csakhogy öröktől fogva kísért a *tertium datur* démona; a költemény rászorul arra a retorikára – volta-képpen *ugyanarra* a retorikára szorul rá –, amivel a filozófia érvel; a filozófiának pedig számat kell adnia azokról a valóságokról, amelyeket a művek megalkotnak. A határátlépő szubjektum tanulva, alkalmazkodva gyűri le idegenségérzetét, és szemet vet a szomszédos birodalom vonzó tájaira. Emlékszünk, hogy a kapcsolatfelvételekről miféle nevezetes dekrétumok tanúskodnak; az irodalom és a filozófia egybevágó jellegéről Parmenidészé, a filozófiát az irodalom rovására túlbecsülő Platóné, a filozófiával az irodalmat megértő Arisztotelészé, avagy az irodalom apoteózisát hirdető Gadameré és Heideggeré, sőt – tegyük hozzá – Paul de Mané. Jobbára a szélsőségek ejtik rabul a józan elmét: vagy az irodalom semmizí ki a filozófiát, vagy a filozófia az irodalmat. Még ha látszólag elismerjük is egyenrangúságukat, akkor is egyik *vagy* másik beszédmód kerít hatalmába ellenállhatatlanul.

Hovatovább, s ez a körülmény teszi próbára a Székely-versek olvashatóságát, az irodalom apoteózisán – legalábbis amit én, a komplikációt jócskán leegyszerűsítve, így kereszteltem el – egészen mást ért Heidegger, mást Paul de Man. Heidegger a romantika „esztétikai ideológiáját” éleszti föl; míg a dekonstrukció alapgondolata, hogy a saját nyelviségére (médiúmára) reflektáló, ekként saját teljesítményében kételkedő vers a *par excellence* filozófiai állítás: az irodalom filo-

¹ Az idézet és a versek a következő kiadásból valók: Székely János: *Semmi-soha*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1999.

csorbult a bicskája. Amikor Szépfalusi Istvánnal, bécsi lakásában – éppen halála előtt két nappal – egy éjszakát végigbeszélgettünk (az általa alapított Bornemisza Péter Társaság meghívója nyitott utat Nyugatra a romániai magyar íróknak), szó került arra is, hogy mely műveknek volt elindítója, szülőhelye a dolgozószozája. Kányádi Sándor *Halottak napja Bécsben* című nagy verse mellett Székely *Caligula helytartóját* is említette. Ha kételkedem mindebben, mondta, hasonlítsam össze Kovács Károly *Hellenizmus, Róma, zsidóság* (1969) című könyvének a részletét (a kötetet lekapta a polcról) a gyulai műsorfüzetben olvasható szöveggel.

Íme, a véletlen találkozások hozadéka!

Székelynek szívügye volt fiának, Székely János Jenőnek, a kitűnő szobrásznak a sorsa, pályájának alakulása. (Különben az *Egy láda agyag* című versét katonatársának, Szervátiusz Jenőnek ajánlotta, s az iránta való tiszteletből kapta gyermeke a Jenő nevet.) Utolsó versét, *A madár, fiához* engem tisztelt meg avval, hogy a Kortársban közöltessem. Szó se róla, érzelmi töltése nem mindennapi volt – „Kedves, fiam, tüzek lobognak, / Füst száll, végzettel viselős. / Nem bízom én már senki másban, / Magadra bízlak: légy erős. // Erős légy, vészeld át, viseld el, / Ameddig mód van tűrni – tűrj. // S ha nincs már mód, még ott a szárnyad, / Ott van még óriási szárnyad: / Feszítsd ki bátran és repülj” –, s ez (hihetetlenül hangzik), kiverte nálunk a biztosítékot.

1991. október 21-én az alábbi levelet írtam Jánosnak. „Kedves János! *A madár, fiához* kézírata megvan, nem vesztettem el. A fájdalom viszont nagy, nem tudjuk közölni. Őszintén szólva, barátaimat sem tudtam meggyőzni a vers kiválóságáról (mint ahogyan korábbi verseid, a *Caligula*, a *Mórok*, a Pálincás, stb. kiválóságáról abszolút meg vagyunk győződve). Tudod, hogy mennyire szeretlek, de ilyen a szerkesztő sorsa: ég s föld között, s még az is lehet, hogy nincsen igaza. Kérlek, ne haragudj rám, ránk. Egyébként novemberi számunkban fiad 13 szobrának reprodukcióját hozzuk – kettőt egész oldal terjedelemben. Jónam-

gam meg a gyulai bemutatóról (*Mórok* – Sz. L.) írtam. Ölel: Szakolczay Lajos”

Hogy a szép vers a fia szobraival – zseniális közlés lett volna! – miért nem illett össze, máig sem értem. Fájdalmamban elküldtem a Jelenkornak, s megköszönvén az adományt, valami ilyesfélét válaszoltak: „ha ilyen hülyék vannak a Kortársnál, akkor mi bőven megélünk”.

Székely Jánosnak, mint általában a határon túli magyar íróknak, sajnos, nem nagy sikere volt – érthető, hiszen nem, vagy csupán félig-meddig ismerték a témát – vezető kritikaink körében. Csak egyetlen, harminc évvel ezelőtti példát! Lengyel Balázssal akkor találkoztam véletlenül a körúton, amikor megjelenés előtt állt az Újhold-évkönyv épp soros (1988/2) kötete, benne – az író nevének föltüntetése nélkül – az *A másik torony* című rendhagyó remekmű. Suttogva újságolja, hogy szenzációs fölfedezésük van; hallottam-e azt a nevet, hogy Székely János. Mit felelhettem volna mást, hallottam. És hozzábiggyeszttem: húsz éve ismerem. Sőt, már 1978-ban írtam a *Caligula helytartója* gyulai sikeréről, s a rá következő évben pedig az *Egy rögeszme genezise* című esszé-kötetről. Tág szemekkel csodálkoztam.

A marosvásárhelyi író, aki költészetben, drámában, szépprózában és esszében is *fényeset* alkotott, röviddel halála előtt otthonában meglátogattam. Volt miről szót váltanunk. Miközben ő pár doboz cigarettát elszívott, három-négy órát álltunk szemben egymással, és beszélgettünk. Olyan hangosan, hogy amikor felesége, Varró Ilona bejött, hogy kiürítse a hamutartót, azt mondta, „azt hittem már, hogy verekedtek”. Mikor búcsúzkodni kezdtem, János így szólt: „várj, kikísérlek”. Hiába szabadkoztam, hogy nem kell, erre ő: „a vendéget mindig ki kell kísérni”. A rákbetegség, le volt fogyva, s az álló „vitaparti”annyit kivett az erejéből, hogy pár lépés után összezsugorult. Nagy nehezen fölsegítettem, de pár lépés után megismételte az esést. Végül Ilona, férjét átölelve, vitte be a lakásba.

Székely Jánosnak nem csupán az emlékét kell megőriznünk, de a süket fülekbe bele kell kiáltanunk: nagy író!

zofikussága nem egyéb, mint a nyelv természete. Nyilvánvaló, hogy Székely János „gondolati költészete” – amennyiben ragaszkodunk a jelző szerkezetéhez – romantikus beállítódású.²

Azt demonstrálandó, hogy az *irodalmi filozofikus* mennyire mást jelentett Székelynek 1990-ben, mint napjaink irodalomértelmezőjének, bevezetésekként érdemes a romantikus elméletet kritizáló, híres kitételek közül idéznünk. „[...] mélységes koherencia és kölcsönös egybefonódás van a természet, a képzelőerő és a szimbólum között. A természet ilyenén szemlélete nélkül nem hihetnénk a szimbólum és a mítosz jelentőségében. A szimbólum és a mítosz nélkül a költő nem rendelkezne a valóságba való bepillantáshoz szükséges eszközökkel, holott azt állítja, hogy képes erre, s efféle episztemológia nélkül, amely hisz az emberi szellem teremtképességében, nem létezne eleven természet és igazi szimbolizmus” – írja René Wellek.³ Székely költészetének filozófiai tétje éppen ebben mutatkozik meg: nem a nyelv uralhatatlansága izgatja, hanem a természet, a szimbólum és a képzelőerő közötti feszültség, s a költői cogito ismeretelméleti potencialitása. Ugyancsak találó erre a versvilágra, amit Jerome McGann, az újhistorista teoretikus a „romantikus ideológiának” tud be: „a romantikus ideológia egyik alapvető illúziója, hogy a költő és művei felülemelkedhetnek »a világ« – a politika és a pénz világa – általi züllesztő kisajátításon”.⁴ Székely versei, amennyire csak lehetséges, mellőzik a személyes életeseeményekre, az eszmetörténeti beágyazottságra és a történelmi miliőre való utalásokat; a szimbólumok mint központi szövegszervező elvek, energiamezők magas absztrakciós szinten lépnek működésbe. Mindazonáltal, mint majd látni fogjuk, a költő filozofikus irányultságához tartozik a totális illúzióvesztés, a „magasköltészet” halálának – az efféle hiperbola sem idegen persze a romantikától – kényszerű beismerése, amiből a saját praxissal, a tiszta poézis művelésével szembeni fenntartások fakadnak. Emiatt disszonáns gyakran az E/1-es beszélő bensőséges odafordulása választott tárgyához; e hagyományos szem-

léletmód fiasója révén minduntalan rákérdez magára a szemléletmódra, a külvilág jelenségei folytonosan veszélyeztetik az elvont síkon kirajzolódó szimbólumokat. A lírai én – életrajzi vonatkozásoktól megfosztott – nembeli lényegét előtérbe állító szimbólum hiába hivatott a tudás közvetítésére. Jóllehet „mindig része annak a valóságnak, amelyet elgondolhatóvá tesz; s miközben kimondja az egészet, maga is mint eleven rész lakik az egységben, melyet megjelenít” (Coleridge),⁵ végső soron visszavonja episztemológiai igénybejelentéseit. Az az „irodalmi abszolútum” (Philippe Lacoue-Labarthe és Jean-Luc Nancy szóhasználata), az irodalmi autopoiesisz, amely nyomán a romantika az irodalomban mintegy feloldja a filozófiát, Székely János verseiben likvidálja önmagát. A filozófiának tehát szükségképpen irodalomnak kell lennie, „az irodalomnak pedig *magában* kell foglalnia a kritikát”⁶ – összegzi a jénai romantikusok felfogását Cynthia Chase, miután rögzíti annak kantianus eredetét: „az a rendkívüli jelentőség, amit a romantika a költészetnek és az »esztétikai eszmék« ábrázolására való képességnek, a képzelőerőnek tulajdonít, a szubjektum (az »én«) ama egységnélküliségének a következménye, amelyre Kant *Kritikáiban* derült fény”.⁷

Az irodalom ekként azáltal filozofikus, hogy a filozófián, a spekuláción túlit fürkészi. Tisztában van az értelem fogyatékoságaival, mégis a retorika argumentációs készletéből válogat. Székely költészetét szinte szétveti ez a belső elragadtatás: a filozófia égető kérdéseit feszegeti, parafrázeálja az irodalom nyelvén. Ettől persze – mihelyst irodalmivá transzformálódnak e kérdések – rögtön parafrázeálhatatlannokká válnak. De vajon nem minden költői probléma filozófiai probléma is egyúttal? Hozzá tettünk-e bármit az eredeti fölvetésünkhöz? Székely verseinek filozofikusságát az adja meg, hogy a ráció elégtelenségét belátó racionális érvelései – mintegy homlokzat nélküli szerkezeti vázként – kitüremkednek belőlük. Habár kerek egészként hatnak, nincsenek bevakolva, kiszínezve, fölékesítve. A szimbólumok kimondottan *szimbólumok*; szimbolikus mivoltukban jelennek meg. Ennyiben a felvilágosult tanköltemények rokonai – túl a felvilágosodás optimista jövőképén. Miért menekül a filozófus

a versekhez, ölti fel a művészi ködsipkát, hogy ne legyenek számonkérhető következtetései? Székely egzisztenciális krízishelyzete két forrásból táplálkozott: nem mondhatta ki szabadon, amit morálisan kötelességének érzett, mert az elnyomó hatalom egyszerre tette életképtelenné a médiumot fizikai és szellemi valójában; nemcsak a gondolatok *terjesztése* tartozott a tilalmi zónába, de a gondolatok *megszületése* is. A jelentéstermelés 20. századi csődje felülvizsgálta a költőt és a filozófiai nyelvet is; végül mindkettő fedezetét elvonta. Székely mégis úgy tudatosította a válság-irodalmat, az irodalom válságát, hogy töretlenül hű maradt elődeihez; elsősorban Kosztolányi Dezső és Szabó Lőrinc poétikájához. Lapozzuk föl a verseit, és találomra olvasgassuk: az alapvető disszonancia nem is a polemizáló versmondatok, hanem a rövid és hosszú szótagok szintjén keletkezik. A dikció, a könnyed jambusok lejtése még az aranykorba röpit, ám a retorika már kivetkőzik a költői formából. Ehhez mérten a versek lexikája is Juhász Gyula, Tóth Árpád és Kosztolányi verseinek frazeológiáját sajátította el, mintha a lírikus mit sem törődne a szókincs gyarapításával, és rímtechnikája is a bevált nyugatos ízeket forgatja. „Nem mondható, csak eldúldolható, / Hogy fáradt nessel, lassan egyre estek, / Aranyszegélyű, pernye-könnyű-testek, / Kiket gyűrűzve ringat lenn a tó” – az *Egy őszi levélhez* című korai szonett az oeuvre betetőzéséig alig módosuló struktúrát és módszert mutatja meg: a természeti kép a hosszú előkészítés révén mélyen szimbolikus érvényű lesz, hogy a zárlatban – vagy a mű utolsó szerkezeti egységében – a beszélő a hozzá való viszonyulását nyomatékosítsa.

Korai műremek – a klasszikus szonettek és az átlátható, egy lélegzetre elszavalható, gyors építkezésű darabok között – a *Tükör előtt*. Feltűnik kopottas hangzásvilága, ami csakugyan mintha „átlátszóvá” vékonyítaná a nyelvet. Ha a gadameri egyszeregyet fölmondjuk – *irodalom: hangalak és jelentés tökéletes egysége* –, észrevehető az ezzel ellentétes tendencia; a Székely-versek nem a beszélőre – kétségeire, zavaraira, bizonyosságaira – utalnak vissza, hanem a *gondolat*ra, s nem is csupán az érvek és ellenérvek fölsorakoztatásával. A hagyományban megcsontosodott toposzok szüntelenül figyelmeztetik az olvasót, hogy itt és most az újramondás gesztusát gyakorolják; hangalak és jelentés kapcsolata nem előzmények nélkül való. A „tükör” – az ontológiai differencia

parabolájaként – egy eleve kettéhasadt világot ver vissza: „Tükröt állítok, életem, eléd: / Legyünk legalább ketten a világon”. Csakhogy a beszélő, a megszólított „élete” és a visszatükrözött valóság háromosztatúsága nem kettő, hanem három entitást feltételez. A szétírt fráziskincs jelenlétét pedig nem érzékelteti, hanem verselemzészerűen megismétli: „Tükrökép, tisztább, teljesebb világ: / Aki vagyok s akivé nem lehettem.” A tükrökép és a valódi persze fölcserélhető, s e tükrójátékban elvész a beszélő, a jelentés, a szemantikai háromszög harmadik komponense: „Mert senki sincs, ki gondoljon veled, / Mióta nagyra nőtt igéző árnyad”. Emiatt viszont a zárlat szokványos óhaj-tása – „Fel kell találnod búzafényű hangod, / És megtanulnod magadra maradnod” – nem lét és létező elvesztett egységét, a személyiség integritását perli vissza, mert a „magára maradó”, az egyetlen – a „tulajdonképpeniség” alanya – nem egyéb egyszerű látszatrál.

Már a felütés – „Fiatal híd: füzek közt ívek; talpam a mélység. / Fölttem a csillagos ég. Bennem a testi kimértség.” – a morális autonómia és heteronómia problémáját fogalmazza meg, s kétség sem fér a szimbólum és a beszélő azonosságához a *Fiatal híd*ban. Autonómia és heteronómia, a hídpillérek „legyökerezett” szilárdsága és az „ár” változékonysága, a külvilággal való szembeszegülés és az önátadás, a szétválasztás és az összekapcsolás megannyi ellentéte a gyakorlati filozófia területére siklik át. A páros rímek sorjázása pedig nemcsak a folyóvíz dinamizmusát erősíti, de a bináris oppozíciók egyetemes rendezőelvének képzetét is. A „kétféle végtelen”, a „benne és szemben az árral”, a „túlhaladással” birkózó emberi élet ráutaltsága a mulandóságra („érettem zajlik a hab”) a megismerés kanti kategóriáit hívja elő az olvasóból. Érthető-e a vers Kant filozófiájának ismerete nélkül? Nyilvánvalóan igen. De vajon a filozófia vagy az életvilág megismeréséből veszi ki részét? Nem hagy nyugodni a gondolat, hogy Székely János újra és újra kicselezi a költészetet; bogarat ültet a fülünkbe: a líra leegyszerűsítve mondja újra mindazt, amit a filozófia a témához méltóan analizál. Mintha a költemény a filozófia propagandistája lenne. Ilyenkor persze visszafordítom a gúnyát, nehogy gúnyt őrözzek magamból. Mi történné, ha a költészetet fognánk föl a gondolat ősforrásának, a gondolat autentikus alakjának, és a filozófiát a világköltészetet magyarázó, másodhegedűsi szerepre kárhoztatnánk?

² „Van realista, klasszicista, romantikus stb. művészet. De maga a művészet romantikus.” Székely János: Feljegyzések erről-arról. In Uő: *A mítosz értelme*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1985. 166.

³ Fogarasi György idézi René Welleket. Uő: *A romantika tétjei*. In Helikon 2000/1–2. szám. 8.

⁴ Uo. 10.

⁵ Uo. 17.

⁶ Cynthia Chase: *A művészet és a képzelőerő felértékelésének értelmezése*. In Helikon 2000/1–2. szám. 25.

⁷ Uo. 23.

Az igazi poézis, mely a költői világnézetből szökken szárba, biztosan filozófiai fundamentumon nyugszik. Székely verseiből azonban, ettől függetlenül, valamiféle idegen akcentus érezhető ki, amit badarság lenne „filozofátlanság” és „filozofikusság” kódjaihoz lecövekelnünk, még ha sokakat csábít is ez a felosztás; Zemplényi Ferencet például a magyar líra jellegzetesen „strófa-építő”, nem pedig „versépítő” formai jellege⁸. Ez alapján a strófa mint ügyesen kikalapált költői kép állítása alulmarad a versegész állításához képest. *Pars pro toto*: a szállóigészerű versmondatokra, telitalálatos metaforákra apelláló műalkotás, bármilyen részletgazdag is, nem a valódi líra, mert a kompozíció számít, az önmagukban talán értékelhetetlen részek egészlegessége. A dalszerűség gravitációja a bonyolult formai és gondolati képződmények szökési sebességét fékezi. Csak-hogy dal és óda, kötött és szabad ritmus, rövid és félhosszú terjedelem, műfogás és retorikai alakzat, miegymás, nem a gondolatok *elmélyülését* határozza meg, inkább a sűrítését. Máskülönben a *par excellence* filozofikusság a líraiság visszaszorítása árán jutna szóhoz. Ez a megközelítés is régi keletű. Kodály Zoltán többször hivatkozik a glareanusi dichotómiára; az egyszerűség, eredeti meloszt kifundáló „phonascus” és a dallamhoz többszólamú kíséretet szerző „symphona” különbségére. „Aki zenénket gyökeréig meg akarja érteni, annak az egyszerűségű dallam *glareanusi* túlbecsülésével kell hozzá közeledni” – írja 1939-ben (*Magyarság a zenében*)⁹. Az egyszerűség, az egyneműség és a népdalszerűség az egyik oldalon – a polifónia és a többszólamúság a másikon. De hová soroljuk a polifonikus hosszúverset, a bartóki modell irodalmi vetületét; hová a modern, disszonáns dalformát? Melyikben mekkora szerepet visz a ritmus, a dallam, a metaforikus inventio, a gondolati elocutio? Melyikük a „népibb”, melyikük a „filozofikusabb”? Melyikük a korszerűbb, a nyitottabb? Ha a magyar jelleget a phonascusi dalszerűség képviseli, az ösztönös találékonyság, logikusnak tetszik, hogy az európai gondolkodás hagyományát, a kellően reflektált technét a dalszerűségtől való fokozott távolságtartás örökíti át. Igen ám, de a gondolat intenzi-

tását – hiszen magát a hangalakot járja át – nem mérhetjük úgy, mint az ízekét vagy az illatokét! A Székely-versek filozofikussága attól válik olyan *nyilvánvalóvá*, hogy bennük a költői műgond látszólagos minimalizálása, hevenyészettsége jobban kidomborítja a tartalmi kellékeket. Akárcsak *A nyugati hadtest* esszéisztikus novelláiban, amelyek a cselekménynukleuszokkal és a figurákkal mintegy illusztrálják a bölcséleti modellt.

A sűrítő tradíció, a magyar *Dichtung*, meghökentető asszociációival és analógiáival az archaikus népköltészetből vagy a tudatalatti mélyrétegeiből meríti gondolkodását. Ezen a táptalajon tenyészik tovább mindaz, amit az olyan filozófusok hatásából is levezethetünk, mint – teszem azt – Heidegger vagy Jaspers. A sokféle regiszteren, szociolektuson megszólaló, bonyolult ritmusképleteket variáló hosszúvers vajon mennyire filozofikus? Igaz, senki sem feltételezi, hogy a terjedelem szab határt a filozofikusnak, de mindezek után könnyűszerrel kijelenthető, ami az iménti gondolatmenet ellentéte, hogy a minél tömörebb – aforisztikusabb, enigmatikusabb – vers a minél filozofikusabb; ha másért nem, mert egyetlen strófa, és kész. Székely nem engedelmeskedik e koncentrálo hajlamnak, és a trópusok közötti kapcsolóelemeket olykor aprólékosabban dolgozza ki, mint magukat a trópusokat. Csakugyan a gondolat kénye hányja-veti, az diktálja a tempót, s hogy mennyi időt merenghet egy-egy sor javíthatásán. Ezzel együtt pedig – nem törekedve a plasztikusságra – a költő az elvont fogalmakkal sem bánik csínján; magabiztosan halmozza őket. Néha, és ilyenkor a vers is kevésbé jó, az érzékiség elmosódik az eszmeiség javára; máskor viszont, a kegyelmi pillanatokban, nem játssza ki a filozófiai tudás a költőt. Az *Obeliszk* strófaszerkezete például roppant egyedi, irodalmi bravúrról árulkodik, emellett kiugró, hogy négy versszakba aligha mert korábban ennyi jelképet, absztrakciót magyar költő belezsúfolni. Citáljuk csak a másodikat: „Örökre elérhetetlen / Ideál az angyal – és / Vágyad levetkőzni retten / Mindenfajta szenvedést. / Föld és ég közt függ világod, / Szomjazod a túlvilágot, / Végül is megoldva álmod, / Mélybe vonz a rettegés.” Semmi érzéki tapasztalat, amely eligazítana, a megszólaló és a befogadó köre közös élménykört húzna. Hatása éppen ebben érhető tetten, s e hatás mégiscsak érzéki. Jóllehet a szintaktikai viszonyrendszer jelöletlen, az olvasó önkéntelenül a kötőszók pót-

lásába fog, hogy a „versépítkezést” követni tudja. Érzékiség és eszmeiség arányáról tartja magát az esztétikai verdikt: minél kevesebb érzéket, nehogy a műnek az öncélú díszítettség, a burjánzás, a cifra ornamentika hibáját róják föl; a „konceptió” vezesse az alkotást. Errefelé tapogatózva botlunk a „concept art” programművészetébe; Dantót is ez az irány radikalizálta, s mondatta ki vele, hogy a filozófia kisemmizte a művészetet. Székely János költészetének formanyelve azonban nem ilyen radikális, hiszen éppen rendkívüli retorizáltsága hordozza bölcséleti karakterét, nem pedig a retorika felülírása. Különlegessége, hogy nem úgy „gondolati”, miként például Rilkeé, Pilinszkyé vagy Tandorié, de nem is úgy érzéki, ahogyan nyugatos rokonai. Az *Obeliszk* egy jól kivethető programot hajt végre, a program mégis kellően homályos. Az emberi egzisztencia elveszíti esszenciáját, angyali, isteni princípiumát: a „lényeket” könnyen összefoglalhatjuk, ám az odáig kanyargó rilkei útról kicsúsztatnak laza padkáink, a sorvégek.

Ami végképp elűt ettől az absztrakt költészet-től, a lírai én fokozott jelenléte. Székely János lírája egyszerre személyes és személytelen. Vajon mi motiválja, mi készíti arra a beszélőt, hogy ne objektíválódjon? Bizonyára nem az a megfontolás, ami az esszé íróját – *engem* – új kritikai kijelentésre ragadtat. Alanyi és tárgyias költészet ócska elméletörténeti distinkcióját hamar sutba dobja a vájt fülű befogadó. Alanyi líra ugyanis a Székelyé, nem vitás, amely még a költői szerepet sem mozditja ki a tárgyhöz képest klasszikus pozícióból. Erről az alanyról mégsem szerzünk személyes tudomást; sorsa az általános emberi nem tipikus esete. Mi másból világlna ki ez jobban, mint az elégiákból? Szinte zavarba ejtő, hogy miért kapja címét a három számozott elégia Kolozsvárról. A legsikerültebb, a harmadik (*Harmadik kolozsvári elégia*) elvontságban hasonlít ugyan a jellegadó Székely-versekre, ám bensőségesebb és képszerűbb azoknál; megkockáztatom, hogy kevésbé „filozofikus”. A megszólított, a „kimondhatatlan mosolyú”, később a „Másik magam, szép kedvesem”, első olvasásra mintha egy szerelmi kapcsolat társa lenne, ám az önmegszólító verstípus lehetősége is izgalmas értelmezéseket vet föl. A város mint a létezés közege viszont feltétlenül egyetemes és szakrális térlény; benne az emberi életpálya az istenivel, a világgal, az idegennel és az otthonossal érintkezik.

Nagy költészet jut el efféle sorokig: „Fordított távcsövén az ősz / Kicsinyít, formál, átfűrözt. / Messzibbé, igazabbá hullt / Körös-körül a táj s az élet. / Messzibbé, igazabbá hullt / Talányos építőm, a múlt, / A lombok, melyek lánggal égnek, / A város és a testiség / Határát súrló messziség, / S a felszívódó, kósza fények.” „Ez hát hazám” – szól a József Attila-i reminiscencia, s e „haza” mibenléte nagyban különbözik akár Reményik Sándor, akár Aprily Lajos, akár Dsida Jenő hazáideájától. A kínból gyöngyöt érlelő kagyló szimbóluma – *A kagyló* című versben – is a létbe vetett ember egzisztenciális bánatára vonatkozik; nem a politikai helytállásra, hanem a transzcendens síkon örök, ezért megváltást ígérő kataklizmák túlélésére. A haza tehát ott van, ahol a kicsinyes küszködések a humánumnak a természet, a létezőnek a lét megismerésére szövetkező ontológiai vállalkozását kivitelezik.

Vessünk egy pillantást *A kagylóra*. Székely mindig siet, talán túlságosan is, a magyarázatokkal. „Ez itt a tenger: népem otthona.” Nem sejtet, és nem használ csonka metaforát. A továbbiakban pedig részletesen ecseteli, milyen is ez az otthon, a „mélységek világa”. A kifejtés-okfejtést – a hűveő virágok, a „kisírt szemű, félszeg kishalak”, a „rája nép”, „a mélység-járók szenzitív hada” számbavétele után – az összegzés zárja, az „Ilyen világ ez” anafórája. Bármiről írjon is, igyekszik kimerítő lenni a Székely-vers, akárcsak egy traktátus; mintha óvakodna attól a vádtól, hogy *a költő egész életében ugyanazt a verset folytatta*. Ez is különös paradoxon. A *Semmi-soha* versei ugyanis témaversek, határhelyzetek megéneklői, mégis a teljességre törnek. Mi hát a filozofikusabb? Egyetlen versben is befogni az létegeszt, avagy versről versre egy-egy külön problémát taglalni? És vajon vers-e még az a szöveg, amelyik konkretizálja, szinte definiálja tárgyat? *A kagyló* a nagy erdélyi létmeghatározások, a magyar sorsszimbólumok sorába illeszkedik; tapasztalati valóságképe a heroikus erőfeszítések, a rémisztő kontrasztok, egyúttal a sokféle identitásprogramok vibrálásából keverhető ki. Csupa mozgás, áramlás, szinergia és szinorgia, ugyanakkor csupa beteljesületlenség és tompaság: félelmet ébreszt, de zsongít is; ambivalens benyomást tesz: felzaklat és elandalít, mint egy romantikus mese. Ez a vízi világ, a vágyak és álmok lelőhelye, a hétköznapi ész elől el van rekesztve, mert a rejtőzködő növényi és állati életformák érzékenyen

⁸ Zemplényi Ferenc: *Az allegória és a jelkép határán* (Reményem). In *Az el nem ért bizonyosság. Elemzések Arany lírájának első szakaszából*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972. 80.

⁹ Lásd: <http://mek.oszk.hu/06000/06022/html/gmkodaly0002.html> 2018. június 21.

reagálnak a külvilág ingereire. Mire észlelnéd, szerteszaladnak. Rikít a különben impresszionista hangulatú szöveg textúrájában a „szenziatív” jelző, mely a beszélő asszertív megnyilvánulásként nyer értelmet: a feltárt bio- és zoomorf környezet öntudatlanul sodródna reflexiói nélkül. Az „ünnepi menettel” elhaladó „rája nép”, a seregszemle, melynek akár nagyhatalmi státuszt is tulajdoníthatunk, megzavarja a biodiverzitás harmóniáját, de az általa kiváltott cselekvés is ösztönös: „A mélység-járók szenzitiv hada / Setétes odvát tágítván menekszik”. Jelzők sokasága tanúskodik arról, hogy a költői én „mélyvízinek” ábrázolt közösségét folytonosan összehasonlíttja egy másikkal, amelyről viszont nincs biztos ismeretünk. A „sűrűbb”, „derengőbb”, „porlandóbb”, „telibb”, „gazdagabb”, „bolyhosabb”, „ritkább”, „lustább”, „súlyosabb” otthon a magyarságvíziók hagyományos toposzait eleveníti föl, főként persze Adyét. A „győzhetetlen rák” homonimája – vele „vív, tusázik mindenegy halandó” – túlságosan kézenfekvő ötletként – csattanóként – aztán szinte agyonvágja az addig remekül felépített első egységét a versnek.

A vers második része azzal a bizonyos másik világgal való találkozást viszi színre; „a szférán túli harc” áttételesen befolyásolja a vizek alatti élővilágot. Vihar tépazza a felszín fölötti hajót, amiből a mítoszi mellékszövegű „száz medúzaarc” csak az elmerülő csontokat, a horgonyt, az árbócot, a vitorlát észleli. Ízig-vérig filozófiai színtér. Kiderül, hogy a költői én valóságán, az egyszerre a tudatalattit és a varázslatosat példázó mélytengerin túl ott van az „igazi” valóság, köztük a víztükör. A beszélő kagylóléte pedig a közvetítő; itt is, ott is idegen, de itt is, ott is övé a megértésre képesítő létezés-technika. Kívülálló, mert „nem vív végtelen csatát”, „mit sem kér”, „nem fél”, „nem tülekszik”, de az igazság közelébe egyedül ő férközhet: „Csak én tárom a hulló roncs elé / Két karcolatlan, gyöngyházfényű szárnyam”. Persze, ahogy az ősi toposz is kifejezte, nagy árat fizet ezért a magatartásért, a fájdalom terhét viseli, hogy ezáltal bírja le az „őshalált”. Nem csak „menekszik”, mint a többi halandó, személyiségének belső rétegébe, de ki is „tárul”, hogy kínjai megérleljék a gyöngyöt; a tisztaság, a tökéletesség, az álom, az üzenet, a szépség, az édeni állapot emlékeként őrzött érték szimbólumát, az „opálos fényű, végtelen jutalmat”. Felsorolásaimat, példáimat azért engedtem

szabadjára, hogy bizonyítsam a Székely-vers *okfejtő* természetét. „Mert kagyló vagyok!” – kiált föl a beszélő versének csúcspontján. Majd a zárlat sem elégszik meg az önfeltárulkozás és az önkínzás morális áldozathozatalát ellentételező gyöngy-metaphora érzéki kibontásával; a „gyöngy” szemantikai attribútumait mind értésünkre adja.

Se vége, se hossza a Székely-szimbólumoknak, melyek között dominálnak a növényi és állati organizmusok; a különféle fák és vizek, a tenger, a folyó vagy a tó. Az *Abbamaradt vers* kiemelkedik közülük. A versírás kudarcán – „Sokáig verset akartam írni erről a fáról” – keresztül a szimbólum és minden kimondható igazság kudarcát látja be a beszélő, aki a „réti juharról” megírta „volna versben, hogy éppen a ház örök árnya / Kényszerítette szegényt árnyba borítani falát, / S hogy éppen így kényszerül olykor világmagasába / Nőni az ember, akit árnyba borít a világ”. A növekvő fát azután beborítja a hó, letöri az enyészet. Mintha bizony érzéki megfelelő nélkül kellene a fogalmaknak létezniük, mert a jelenségek nem mutatnak a lényegre. Efféle meseteri darab az anyag és a szellem problémáját vizsgáló *Egy láda agyag* című vers is. A Szervátiusz Jenőnek szóló fabula a hadifogolytábor megnyomorító földjéből indítja a képsorokat – „Homok szakadt belőle, / Mint rongy alól a vatta” –, az élet és halál között lebegő, homokba hullt élet víziójával, mely a termékeny, nedves és formálható agyagra, az „otthoni agyagra” vágyik. A sár kisvártatva a mélységből tör föl, hogy belőle szobrot gyúr hassanak a történet szereplőit, egy emberi figurát. Mivel azonban az embert a folytonos teremtető teszi emberré, s csupán az az egy láda agyag jut osztályrészéül, az újabb alkotáshoz a kész szobrot le kell rombolni („Gyilkoltunk, hogy teremtsünk”). Végül – az örökös igyekvés, újakezdés lezárásaképpen – a „láda rög” a sírba szálló „puszta test” metonímiája lesz. Ezt a fabulát – miként a hozzá nagyon hasonló *Krokodilok és elefántok*, a *Szegény szalamandra*, a *Béka* vagy *A tigris* című tanmeséket is – elképzelhetnénk tömörebben, kevesebb argumentációval, ám a mű lényege ebben az esetben sem az esztétikai formaadás, hanem a filozófiai gond. A porból vettettet teremtmény miként adhat értelmet az életének, ha az alkotás nem valódi teremtés, csak a teremtés utánzása; általa pedig nem váltja meg önmagát, csupán a pusztulást odázza el időlegetesen?

Az Őszi fák és a *Folyó* ugyanezzel a bölcséleti affinitással folyamodnak a költészet őstoposzaihoz. Az utóbbi vers egyik betéte gondolatjelekkel teszi föl a „nagy” kérdéseit, melyek retorikai funkcióját kevésbé az irodalmi, mintsem a filozófiai tradíció felől érdemes firtatnunk. Nem szónokiak, nem óhajtók, nem szimulálók, inkább a kognitív tartományba hasonlítanak. A *Parti füzes* pedig az egyik legnagyobb, legkiérleltebb magyar költői elmélkedés; Székely végig pattanásig feszíti a gondolat feszültségét anélkül, hogy a mű üzenete, fő tétele néhány mondatban összefoglalható lenne. „Vén és tudatlan tönkkel, ifjú ággal / Így küzdök én a kétszeres világgal: / Egyikkel, melyben én is rész vagyok, / S a másikkal, mely bennem háborog.” A létretegek, rész és egész, természet és kultúra, ösztön és erkölcs konfliktusa, elhatárolása ennél a versnél aligha jutott szabatosabban kifejezésre líráinkban. A hetvenéves Martin Heideggernek ajánlott *Sajnálj meg engem* című költemény leplezetlen didakszissal járja körül a filozófus egyik alapkérdését: *miért van létező, és miért nincs inkább semmi?* Székely János költészete itt a nyilvánvaló filozófiába fordul, noha a költői eszközök teljes elhagyásával az is nyilvánvaló, hogy nem képes többre bizonyos filozófia vulgarizálásánál. Ezért érzem az oeuvre egyik végpontjának, ahol a depoetizált költői nyelv léket kap. Székely legsikerültebb versei, mint például a fentiek, ilyen messzire nem merészkednek, a magyar líratörténetben egyedülálló módon megtartják a kényes egyensúlyt a költői és a filozófiai nyelvhasználat között, ráadásul a költészet terepnumán belül.

Szót kell ejtenünk az életművet a Szabó Lőrincéhez sűrűn fűző szálakról. Az oksági viszonyokat analizáló, és e vívódó jelleget a jambikus előrehaladással megszelídítő közös logikát, stílusismérvet már kiemeltem. A filozófia terén Dsuang Dszi párja Ardzsuna, az *Ardzsuna* kérdez című vers morálfilozófiai meditációja. Formailag Szabó Lőrinc áthajlásos versbeszéde mégis változatosabb hatást kelt, és képes feledtetni azt a jambikus monotóniát, amelyet a formailag sokkal kiszámíthatóbb, kötöttebb, kevésbé variábilis Székely Jánosé nem igazán. Jócskán akad azonban a Szabó Lőrinc-féle párkapcsolati líra hagyományát fölelevenítő verse is az erdélyi költőnek; azok új hangszínnel gazdagítják a spekuláció szólamait. Még az

olyan harmonikus darabok is tetszetősek, mint például a *Szerelem* vagy a *Köszönet*, ám a *Válasz után* szonettciklusa a nagy előd teljesítményéhez mérhető. Mint ahogy csúcspont Székely költészetében a Szabó Lőrinc emlékezetére írott *Rekviem*. Kiváltképpen megfontolandó, hogy az erdélyi költő munkásságára vetítsük, amit az *hommáge*-vers végéhez közeledve a megszólaló példaképe egyik legfőbb érdemként méltat, a könyörtelen szembenézést. „Ki vállalná, barátaim, / Hogy minden titkát elbeszélje, / Tudván: pontos és igaz, / Csak pusztulást okozhat véle? [...] Kimondta léte titkait, / Nem hajtva rá, hogy akik olykor / Tisztának tudták látni őt, / Megcsuklanak a fájdalomtól. / Versébe vette, mennyi sár / Tapadt szívére, mennyi szennyfolt. / Van nézőpont, amely szerint / Kegyetlen és embertelen volt. // Ám éppen az embertelen / Magasabb emberséggé válhat. [...]” Szabó Lőrinc személyes életeseményeit kibeszélő, „kegyetlen és embertelen” költészete – hozzáolvasva a *Vers és valóság* prózaremekét – a költői én primer referenciáival emeli meg a tétet, és állítja magasra a mércét, míg Székely János az elvont létfilozófiai mérlegelésekbe szellemíti át voltaképpen ugyanazt, az én és a világ, az én és a Másik relációját, amiről persze eldönthetetlen, hogy a szerelmi zűrók, örvények, útvesztők vagy a növények és állatok alakját öltő természeti törvényszerűségek szimbólumaiban ragadható meg mértékadóbb, érvényesebb – *filozofikusabb* – síkon. Hiszen a vers szuverenitása szükségszerűen kiragadja a valóságot a hétköznapi megismerés karmaiból, hogy, *salto mortale*, egy magasabb dimenzióba lendítse. Többnyire, s ez korántsem véletlen, a dialógus-töredéknek, monológnak is alkalmas, versekben kifejeződött apóriák idővel drámai szituációkká terebélyesedtek. Ki a megmondhatója, hogy valamely gondolat miféle formában bontakozhat ki elementárisan? Mitévők legyünk, ha nem feledhetjük, hogy mi magunk szólalunk meg a nyelv által, mely ha magában beszél is, mindig helyettünk?

Annyi viszont okvetlenül igazolható, hogy Székely János lírai stratégiája, világnézete ritkaságnak számít – és főként: számított megszületésekor – mindazoké között, akik a magyar Parnasszus oldalán kaptatnak fölfelé – a tetőn szertenézve, majd újra és újra visszaszánkázva a sziszüphoszi sziklatömbért.

► SZÁSZ LÁSZLÓ

Székely János, a konzervatív/"posztmodern" prózaíró

Ha Székely János prózájának azokat a sajátosságait kellene feltárnom, amelyek egyedivé, minden más kortársától megkülönböztethetővé teszik őt, szócikkszerű tömörséggel így foglalhatnám össze.

Jóllehet pontosan tudja, mi fán terem a klaszikus, fordulópontos, végpontra kihagyezett novella, melyet Boccacciótól eredeztetünk, a legjobb, sajátosan Székely János-inak tekinthető elbeszélésekből épp ezek az ismérvek hiányoznak. Legjellegzetesebb műfaja: az esszépróza. Történeteinek feszültségét nem a kaland teremti meg, hanem az összetéveszthetetlen szerzői hang, az eseményeket bölcséleti-etikai szférába emelő interpretáció. Ha a kaland pörgése hiányzik, következésképpen cselekvő, vagy legalább törekvő szereplői sincsenek: nem ők cselekszenek, hanem velük mintegy megesnek az események, pusztán elszenvedik a történelmet csináló emberek munkálkodásának következményeit. (Megkísérelt színtiszta kalandos novellát, krimiszerű történetet írni – mint látni fogjuk, sikertelenül.) Valamely alkotáslélektani titokzatossággal ebből az alkati „hiányosságából” eredeztethető, hogy – történelmi drámáitól eltérően – nem a kitaláció, a fikcionalitás, nem az írói lelemény teremti meg az alaptörténetet, hanem maga az ellenőrizhető valóság. És az ily módon megrajzolt, létező személyeknek és eseményeknek még sincs semmi közük az irodalmi szociográfiához, a tényirodalomnak ahhoz a vonulatához, melyet Magyarországon a harmincas évektől a népi írók, Erdélyben 1970-től Sütő András munkássága emelt be az európai értékrendbe. Alakjai olyannyira jellegzetes megtestesítői egy-egy jellemít-

pusnak és adott helyzetekben érvényesülő szerepeknek, hogy az olvasók gyakorta ismerőseikkel azonosították őket. Az elbeszéléseknek azonban különleges értéke, hogy éppenséggel a tipikus, de tabunak számító társadalmi kérdéseket és a válaszként felmutatott viselkedésmintákat ismeri fel szerzőjük, majd addig forgatja, bonyolítja a valóságot, mígnem a szereplők megoldhatatlan konfliktushelyzetekbe keverednek; s bebizonyosodik, hogy a társadalmi lét (úgy mint a háborúk, a kommunizmus, a kapitalizmus vagy bármi más, ember teremtette formáció) nem kegyelmez. Az egyén számára nincs kiút, és íme, megszületik az *erdélyi magyar abszurd* a legkonzervatívabb író tollából. Ugyanis nem a Székely János-i elbeszélés poétikai-stilisztikai formateremtő intenciója abszurd, hanem az az antik, sztoikus filozófiától, Kanttól, Hegeltől, Heideggertől, Camus-tól eredeztetett felismerés, miszerint az egyén cselekvés által nem szegülhet szembe a mindig erőszakos hatalommal, ellenben pusztá gondolkodás útján megvalósíthatja a maga belső szabadságát.

Egyszóval, az elbeszélés izgalmasságát maga a stílus, jobbára az eseményeket kísérő szerzői morfondírozás valósítja meg, mégpedig egy sajátos logikai eljárás eredményeként, jelesül: mindennapi életünket olyannyira szorongatják az ellentmondások, a racionális gondolkodással könnyen leleplezhető képtelenségek, hogy azok beépültek a viselkedésünkbe. Az ésszerűséget közvetítő tudatunk érzékeli a hétköznapiak természetes logikáját, a világ fejlődésének következményeként azonban az emberi kapcsolatháló egyre bonyolultabbá válik, a társas viselkedés tehát nem a természetes racionalitást követi, ha-

nem a lét paradox voltahoz igazodik. Az írónak csupán rá kell mutatni a valóság paradoxonjaira: előttünk áll az egzisztencializmussal rokon romániai magyar abszurd és esszépróza.

Genezisét megkísérlem szövegszerűségében is felismerni és időben tetten érni, tudniillik a Székely János-i próza modalitását elsősorban az elhatárolódás jellemzi, elhatárolódás mindenféle izmustól, legfőképpen az avantgárd huncutságaitól. Elragadtatást és indulatos vitákat, ideológiai-politikai megrovást egyaránt kiváltó verses kötetek sora után jelent meg a *Gyermekeköröm ösvényei* (1967), s mint megvallja, „nem becsúgyam remekművet írni”. Ma már gyanítjuk, az írók számára kötelező hazafias riport penzumát teljesítette; a szocialista kultúrpolitikának ezt a kényszerműfaját töltötte fel a szöveg magasabb, metaforikus szintjén olyan nyelvi játékosággal, a paradoxonok bizarr logikájával, mely a felszíni tájleírásnál magasabb rendű összefüggésekre mutat. Szülővárosa, Torda szellemiségét játékos humorral jellemzi. „Apám... nem messzire az Aranyos hídjától, még látta azt a mederbe cövekelt táblácskát, amelyen a következő szöveg állott:

*Amikor ez a tábla nem látszik,
akkor árvíz van.”*

Maradékaltan szituációs analógiája ez a felirat a leggyakoribb hétköznapi tréfás nyelvi játékoknak, a kirándulásvezetők vagy a terembe belépő tanárok efféle hangulatkeltő toposzaira emlékeztet: „Jelentkezzen, aki hiányzik!” A kétféle beszédhelyzet abban különbözik, hogy míg a tanár eleve humorosnak szánta a megjegyzést, addig a riportkönyvben idézett kijelentés közömbös hangulatú hivatalos közlemény, éppenséggel a szöveggörnyezetbe ágyazva, a szerző stílusával felruházva lesz humorossá, a helyzet paradox voltának kiemelése által.

A másik, ugyancsak a hétköznapi nyelvhasználatból kölcsönzött nyelvi képtelenség már-már bölcséleti magyarázatát adja annak a módszernek, ahogyan akár a nyelvben rejlő kifejezőerővel megvalósítható a logikus gondolkodás eltérítése. Ha efféle kijelentést teszek, például: „*Paptamási vizet iszom, és nincsen semmi bajom tőle*”, ez egy közömbös észrevétel, tegyük föl, kávézgatás közben. Ha a megállapítás szavait így módosítom: „*Amióta paptamási vizet iszom, nincsen semmi bajom*” – ezzel már bizonyosfajta értékítéletet, de logikailag ugyancsak egyértelmű megállapítást teszek. Ha azonban az azonos szavakból összeál-

lított kétféle kijelentést sajátos logikával egygyé olvasztom, olyanfajta hangzatos kijelentést kapok, amely teljesen elveszítette az értelmét, viszont az emberek manipulálására alkalmas:

*„Amióta paptamási vizet iszom,
nincsen semmi bajom tőle.”*

Egyetlen apró, alig észlelhető nyelvi elem hozzátoldása, íme, talán közelebb visz a világ ésszerűtlenségét firtató esszépróza stilisztikai-retorikai-logikai genezisének felismeréséhez.

*

A stílus meghittsége, az olvasót folyton megszólító beszédmód következő prózai művének, a *Soó Péter bánatának* is meghatározó ismerve, ám alapvető változás következik be a történet világképében.¹ Tematikailag semmi újdonságot nem jelentene a főszereplő ikerpár sorsának ábrázolása, hiszen a doppelgängertoposznak a világ-irodalomban számtalan variánsával találkozunk – az ószövetségi teremtetéstörténet testvérharcától kezdve (Ábel és Káin, Jákob és Ézsau) *Az elcsereült fejek* Thomas Mann által ábrázolt mítoszinterpretációján keresztül Babits *A gólyakalifájáig*. Eredetivé az teszi, hogy az ikersors útvonalát a címadó szereplő, Péter beszéli el, kettőjük gyermekori neveltetésétől kezdve; mígnem egy teljes iskolai közösséggel együtt zuhannak bele a háború borzalmaiba. Az állandó életveszély közepette derül ki, hogy a pusztá túlélésért folytatott küzdelem során megváltoznak az emberek (jelen esetben az ikrek) béke idején kialakított szerepei: a korábban elkényeztetett, törekény és önző Pál teljességgel a közösség szolgálatába állítja kreativitását, a pusztá fizikumával hatalmat gyakorló Péter viszont mintegy szellemibbé, intellektuális lényre szelídül – valamiféle mítoszi metamorfózis sejtelmességével. A háború egy vészes pillanatában a szecessziós-szimbolista mesenovellákra emlékeztető szürrealisztikus fordulat következik be, mégpedig a felnőtt elbeszélő tudatában: tudniillik azt a serdülőt idézi meg, akivel a háborús körülményekre jellemző botrány esett meg; puska lövés, baleset, sérülés, végül emlékeztetorzu-lás. Ettől kezdve nem tudni, mi a valóság és mi a

¹ Kronológiai értelemben Székely János prózastílusának és -konceptiójának alakulását szinte lehetetlen nyomon követni, minthogy művei – a viszontagságos korszakban – bő évtizednyi késéssel jelenhettek meg, s még csak nem is a keletkezésük sorrendjében. A *Soó Péter bánata* például 1957-ben készült el, de tizenkét év múlva adták ki, nem csupán megváltozott társadalmi-politikai környezetben, de már más irányba kanyarodó életmű-kontextusban is.

fantázia szüleménye, az ikrek közül egyik meghal, a másik emlékezik?, avagy fordítva – Péter és Pál alakja felcserélődik, azután összemosódik, végül teljes identitászavar következik be, és csupán Péter, az elbeszélő marad, a teremtménysz testvérharcának szimbólumaként egymaga, az a golyónyommal a hátában, mely emlékezete szerint Pált pusztította el.

Székely János prózája tulajdonképpen az életmű egészét tekintve is a fenti gondolat nyomvonalán halad: *Miként lehetséges a 2. világháborúhoz, majd a kommunista diktatúrákhoz hasonló iszonyatos embertelenség közepette mégis a keresztény-európai kultúrkörben kialakított értékrend szerint élni? A Soó Péter bánatában apró emberi gesztusok utalnak a megőrizhető humanizmusra* (csupán egy, de erőteljesen sugallatos példa): a kamasz fiúnak azért támad multhatatlan lelki-furdalása, mert szerelmi féltékenységből enyhén bokán rúgott egy beteges testű törpét – miközben emberek millióit pusztította körötte az emberek háborúja, lélek nélkül. A soron következő kisregény, *Az árnyék* látszólag mintha eltérülne a székelyi gondolat eme fűcsapásától: ha a korábbi történetben a jelenetek metaforizációja mutat a hagyományos értékrend pusztulására, emitt viszont egy klasszikus irodalmi allegória válik társadalmi szokásjogok szimbólumává. Chamisso romantikus-jelképes történetét, az árnyékát anyagi biztonságért eladó Peter Schlemihl sorsát² a másik oldaláról vizsgálja meg. Ha az árnyék nélküli embert a társadalom kitesztíti magából, mi történhet az embertől függetlenedett árnyékkal? A szerző életművének világképét mindvégig meghatározó motívuma, a *szabadságfogalom* különös kontextusba kerül itt. Schlemihl (a Chamisso regényében elorzott) árnyékát Székely történetében egy nagytakarítás során kidobják a pokolból, és kiderül: az árnyék sem létezhet a hozzá tartozó emberi társ nélkül. Természetszerűen próbálkozik egy-egy személyhez csatlakozni, hozzátartozónak tűnni végleges jelleggel – véglegesség helyett végzetesség lesz mindannyiuk sorsa: a szokásjog törvényei szerint élő emberi közösség mindenkit kivet magából, pusztulásba taszít, akinek akár csupán az árnyéka eltér a szabályostól. Vagyis az egyén oly sokat hangoztatott szabadságigénye érvénytelenné válik abban a pillanatban, amint ez a szabadság a

sokszor elutasított közösségen kívül valósul meg. Ennél is tragikusabb az a látványszerűségében is szimbolikus helyzet, miszerint az árnyék akár teljesen feladná szabadságigényét azért, hogy alávesse magát egy társnak; teszi ezt az emberek iránti szeretetből, mivel azonban küllemében eltér az emberi átlagtól, éppenséggel *szeretetével taszítja pusztulásba épp azokat, akiket szeret*.

A fentebb megidézett két nagy elbeszélésben érzékelhető domináns humanista fogalom nyilvánvalóan rokonságot mutat a kereszténység szeretetfogalmával, pontosabban annak, amit Jézus önkéntesszeretet-parancsa közvetít az emberiség számára, mintegy hiányát és e hiány következményeit, negatívját tárja fel. A szeretetvágynak ehhez hasonló értelmű ábrázolásával indul *A nyugati hadtest* első darabja is, majd a történetek egymásba kapcsolódása során tanúi leszünk, miként alakul át fokozatosan ez a – „pogány” humanisták és istenhívők által egyaránt vallott – érzés valami megfoghatóbb, szilárdabb példázattá. Amint a többé-kevésbé szabadságelvű civil világból átlépünk a katonaság (vagy bármiféle diktatúra) szervezettebb keretei közé, valami sokkal inkább „mérhető”, a felelősség, a kanti értelemben vett jóakarat veszi át a szeretet funkcióját. „A hajlandóságból fakadó szeretetet ugyanis nem lehet megparancsolni – állítja Székely kedvenc filozófusa, Kant –; egyedül a kötelességből fakadó jócselekedet lehet”, és ennek a bölcséleti megfontolásnak a jegyében bontakoznak ki a sorjázó történetek. Mintha Kosztolányi *Esti Kornéljának* különös kompozíciós elve ismétlődne, természetesen más korban és környezetben, ezért teljesen eredeti alkotói invencióval.

A nyugati hadtest (az erdélyi és az egyetemes magyar irodalom e remekműve) történetei³ oly módon szerveződnek egységes szöveggé, egyetlen nagy elbeszéléssé, hogy miközben egyenként is lenyűgöző és megrázó írások, összhatásukban valamely sajátosan árnyalt erkölcsi világrend, egy különös kozmogónia ábrázolását valósítják meg; három jelentésréteg összefonódása által. Az alap elvileg a *keresztény-európai kultúra*, amelynek meg kellene határoznia egész életvitelünket, ám (korábbi művei is sugalmazták) a „valódi világ” egész története ennek pusztításáról szól. Egyik oldalról – s ez is egy világérték – a mindenkor

létező (szimbolikusan kiterjesztett jelentésű) *katonaság* a rendezőelve, mely a félelemből teremt fegyelmet és hierarchiát. „A hadsereg: engedelmességre hajlamos egyének olyan különös szervezete, amely fegyverrel kényszeríti engedelmessegre magamagát” – hangzik az *Emberbarátok* egyik konklúziója. Másik oldalról pusztít maga a létező *szocializmus*, illetve bármely, totalitárius vezetési elvek alapján működő társadalom; ami – a cenzúra okán – nem fogalmazódhat meg ugyan explicit módon, ám háttérmozzanatként, az alkotás jelen idejének érzékelése által, egyszerre a katonaság és a civil kereszténység elenpontjaként lesz valóságossá a történetekben. Majd csak 1990-ben írhatja le a nyilvánosság számára, a sajtóban Székely János: „A kommunizmus a kereszténység utolsó (önfelszámoló) eretneksége.” Az életmű egészét átható intellektuális feszültséget (mint láttuk, Péter és Pál, az árnyék és gazdája ellentétező-kiegészítő párosításában) maga a lét természetéből fakadó dichotómia hozza létre; *A nyugati hadtestben* úgy, hogy az elbeszélte történetek párdarabokba rendeződnek, legjellemzőbb módon a felelősség és engedelmeség fogalomköre alapján. A világ ellentmondásait legmegrázóbb erővel egymásra villogtatja két palinodikus novella: az *Emberbarátok* és *A kutyás német*. A hétköznapijainkból (és az életműben a tordai nyelvi példák alapján már) jól ismert logikai bukfencekre épülnek a valóságos történetek. Az előbbiben „mindössze” annyi történik, hogy egy főhadnagy, aki a civil életben a légynek sem ártó humanista tanárember, a háború s a hadsereg kételkedést nem ismerő törvényei alapján kénytelen saját kezűleg főbe lőni szökéssel próbálkozó barátját/tanítványát; ha ezt ő nem teszi meg, a németek büntetnek, majd tizedelnek, kivégzik a teljes magyar szakaszt: tehát nagyon sok bajtársa életét menti meg. A történet ellendárában egy hivatásos német tiszt, aki botorkáló, kiéheztetett civil foglyokat kísér heteken keresztül, habozás, érzelmi „megingás” nélkül azonnal megöl bárkit, aki fáradtság okán kiáll a sorból, megpihenni (jöllehet sokan túlélhették volna): lő, mert ez a parancsa. Később, a béke polgárabb ítélőszéke előtt a humanista tanár és a hivatásos gyilkos egyképpen bűnösnek minősül. A törvény nem ismeri az erkölcsöt, sem a szeretetet. Ismét a merev képlet: nem az irodalmi mű, hanem a sors logikája abszurd. A fegyverek kényszerítő erejével időlegesen parancsvégrehajtó katonává

torzított tanárember ellentmondásosságában kibogozhatatlanul bonyolult szerepkörbe, a bűnös és az áldozat együtttható és meghasadt állapotába került: kritikus történelmi helyzetekben a jellegadó, körülhatárolható európai keresztény/humanista erkölcsi kategóriák érvényüket veszítik.

Úgy tűnhet, a cenzúra miatt Székely János a maga valóságos jelen idejének abszurditását elsősorban a történelmi tapasztalatokból vagy irodalmi előzményekből elvont modellekkel tudta szemléltetni. Mi, erdélyi olvasók később, csak a rendszerváltás után tudtuk meg, hogy időközben világra jött a világból hiányzó mű (amely konkrétan az akkori jelenünkre reflektált), csak hát éppen mi, akiknek szólt, nem olvashattuk. Lengyel Balázs Budapesten, 1988-ban egy 1983-as keltezésű, névtelen kéziratot kapott. Miután befejezte az olvasását, lenyűgözve kiáltott fel: „Hiszen ez remekmű.” Majd évekkel később, elmélyült elemzések után: „Ha nem magyar író írja, világ-hírű. Olyan, mint az Állatfarm, vagy az 1984.” A különös alkotást, a szerző Székely János védelmében, példátlan módon, névtelenül jelentették meg, itt és a későbbi kötetekben is *A másik torony* címmel. A kutatónak ebben az esetben szerencséje van, mert a szerző a szöveg variánsait nem semmisítette meg, és különböző címekkel ellátva nyomon követhető a téma első megfogalmazásától a megvalósult remekműig. Íme tehát Székely kísérlete a „hagyományos” regényformával: *A torony* (című variáns) témájának első kidolgozása krimiszzerű, kalandos társadalomrajz, és épp azt nem sikerül benne az ábrázolás magas szintjén megvalósítani, ami az eredendő írói szándék. Jelesül: egy hegy tetején, jóformán a semmiben, épül egy monumentális torony, az emberi történelemben folyton megjelenő mindenféle diktatúrák hatalomvágyának fallikus szimbóluma. Az újraírások során formálódik valódi esztétikai telítettségű szöveggé, azáltal, hogy az elbeszélés az esszé intellektuálisabb hangnemében kezd szólni: „Az irodalom – már amit én annak hiszek – természeténél fogva körülhatárolt, teljes világot, *zárt modellt* teremt...: a végtelen sehogy sem beszélhető el” – építi be a történet szövetébe magának az alkotási folyamatnak a működési elvét is. Ily módon létrejön egy epikai törzssanyagot hordozó *esszéparabola*, amely egyszerre ismerhető fel úgy, mint a mi Hargitánk, a Fudzsijama, Izland vagy Celebes, és egyszerre idézi meg az emberiség emlékezeteként Uruk várától és Bábel

² Albert von Chamisso: Peter Schlemihls wunderbare Geschichte (1814)

³ A marosvásárhelyi *Igaz Szó* egymást rendszertelenül követő számaiban, 1977-78-ban jelentek meg az egyes darabok, és csak évek múlva, kötetbe szerkesztve vált láthatóvá a kompozíció lenyűgöző összhatása.

„Csakis ott van szükség mentségre, ahol nincs mentség”

Közelítések Székely János világához

Székely János emberi-művészi rangját a páratlanul tiszta és veretes írásművészet, s a belőle sugárzó gondolati erő mellett a lenyűgöző etikai tartás és morális érzékenység is vitathatatlanul emeli. A háború után induló erdélyi magyar író-nemzedékben ő egyike azoknak, akiket a diktatúrában megtestesülő baloldali utópia időlegesen sem tudott eszmei-ideológiai vonzásával befolyásolni. Öntörvényű világában így már kezdettől a lélekfilozófia, a morálbölcselet, a társadalomontológia végső kérdései nyilatkoztak meg: illúziótlanul keserű és gyökeres felismerésekkel személyiség és hatalom, kiszolgáltatottság és uralkodás, élet és pusztulás viszonyait illetően. S példaálító (és kortalanul hagyományosnak ható) esztétikai modernség révén: főként a kristályossá csiszolt létértelmező líra, próza, esszé, s az abszurd, a mitizáló-metafizikus elbeszélés nyelvén. Minden műnemben kiemelkedőt teremtve. Cs. Szabó László az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetemen (már 1960-ban, az észak-olaszországi Bolzanóban) mint Babits és Kosztolányi kései utódját köszöntötte őt (Arday Géza idézi ezt fel legutóbb), s aztán pedig Kányádi Sándor így méltatta a modern klasszikussá vált nagy író: „lehet, hogy volt jelentősebb költője ennek az irodalomnak, lehet, hogy volt jelentősebb drámaírója, az is lehet, hogy volt jelentősebb esszéírója ennek a nemzedéknek, vagy jelentősebb prózaírója, de olyan alkotója nem volt ennek a szűkebb magyar irodalomnak, amelyik mind a négyben ilyen jelentőset és ilyen súlyosat alkotott volna, és aki ilyen komoly életművet tett volna le az asztalra.”

Egyedül – Székely János emlékezete: ezen a címen jelent meg 1999-ben Dávid Gyula és Szász

László szerkesztésében az életművet értékelő tanulmányok gyűjteménye. Olyan úgynevezhető erős olvasatokat tartalmaz ez (Gáll Ernőtől, Láng Gusztávtól, Kántor Lajostól, Gálfalvi Györgytől, Mózes Attilától, Markó Bélától, Egyed Pétertől, Szakolczay Lajostól és sokan másoktól), amelyek valóban erőteljesen hatottak a további szakírók véleményalkotására. Éger Veronika *Székely János történelmi drámái* (2001) című rövidebb értekező kötete mellett az ezredforduló után két mértékadó monografikus összegző munkával is megörvendeztetett. Szász László nagyigényű könyve (*Egy szerencsés kelet-európai – Székely János*, 2000) rendkívüli szellemtörténeti és kontextuális gazdagsággal tárja fel egy egész korszak különféle erdélyi írói, értelmiségi magatartásformáit, főként három kiemelkedő egyéniséget (Székely János, Sütő András, Páskándi Géza) szerepvállalásainak összehasonlításával, illetve mélyreható társadalomfilozófiai, lételméleti, szociológiai összefüggések megvilágításával (Kanttól, Nietzsche-től Freudig, Musil-tól Böllig, Goldingig, Illyéstől Ottlikig és tovább is nyitva a vizsgálódások szemhatárát). A meghökkentő eszmei rokonságban is nyilvánvaló többféleség jól megfigyelhető például a szinte azonos tematikát feldolgozó és lényegében egy időben keletkező (sőt egyező című!) Páskándi – *Vak Béla király* (az Árpád-házi triptichon része) – és Székelydarabban (*Vak Béla király*); egyfelől a „krónikás színjáték” csaknem epikus oldottsága, másfelől a képletsűrítő tömörség, a nyelvhasználati-dramaturgiai lényegretörés előadásmódbeli szikársága. Elek Tibor két kiadást is megért monográfiája (*Székely János*, 2001; 2011) pedig úgy nyújt

tornyától kezdve, a világirodalom valamennyi hatalmas, szörnyű véráldozattal emelt, szimbolikus kőmonumentumát. Miközben itt a történet fővonulatában igazi, pompás nemzeti hagyományokban dúskáló, falusi népről van szó, amely azután a „fejlődés” eredményeként véglegesen elveszíti ősi művészeti és ugyancsak évszázadok során átörökölt erkölcsi értékeit. Talán hihetetlenül hangzik, a „konzervatív író” közkedvelt jelentésére gondolva: fura módon posztmodern, intertextuálisan is többszörösen rétegzett szövegformába, és abszurd életérzésbe fordul ez a „különös, gonosz történet”, jószerint a szerző szándéka ellenére, amiként a tordai népi logika paradoxonjai sem rosszhiszeműségből rögzültek a közösségi emlékezetben.

*

Az lehet még kérdés: a magyar irodalom legalábbis kétfelé szakadt, de kétségtelenül folyamatosan változó kanonizációjában miként tudjuk elhelyezni Székely János életművét egé-

szében, esetünkben legalább ezt az esszéprózáját. Évtizedekkel ezelőtt olyasféle megállapítást tettem, miszerint az erdélyi faluábrázoló irodalom alakulásívét tekintve, Sütő András az *Anyám könnyű álmot ígér* című, műfajok egész sorába beskatulyázni próbált remekében megvalósította a hagyomány esztétikailag magas szintű megújítását, s műve nemcsak revelációnak, de irodalomtörténeti fordulópontnak is látszott ugyan, ám az új szándék mégsem lelt hasonló színvonalú folytatásra. Utóbb, a rejtekező művek ismeretében, talán újra kellene értékelnem korábbi véleményemet: *A másik torony*, a maga faluszociográfiát mímelő stilisztikai gesztusaival és a hagyományos falusi életforma felszámolásának tragikus-bizarr érzékeltetésével, minden jel szerint Sütő – alapvetően mégiscsak szociográfiai ihletettségű – művének továbbgondolása, de egyben palinódiája és irodalmi disputációja lett volna. Ha akkoriban lett volna mód valódi, nyílt vitára.

Ioana Bătrănu: *Disznóink* (1999; olaj, vászon; 50×70 cm)

összefoglaló képet az író munkásságáról, hogy benne például a színművek számára is mintegy igazságot szolgáltat: merthogy az olykor túlságosan vagy akár anakronisztikusan gondolati, „hitvitázó” daraboknak, tézisszerű eszme- vagy könyvdramáknak tartott alkotásokról pontosan állapítja meg, hogy ezek a művek „egyetemes érvényű tendenciák és a drámaforma átalakulásával számoló világirodalmi törekvések összefüggésrendjébe” helyezhetők, s „éppúgy kísérletek a modern életérzésnek a drámai formában való korszerű kifejezésére, mint a kortárs világirodalmi drámák.” Ugyanis az esetleg kevésbé akciódús színpadi jelenetek az áramló vagy szikrázva csillogó gondolati árnyalatok és fordulatok lenyűgöző intenzitásával, s a létfontosságú sorskérdéseket különlegesen felhevítő dramatikus izzással telítődnek. A modern korban bekövetkező viharos műfaji átalakulások folytán a konfliktusok, a megoldhatatlan dilemmák visszahúzódása a cselekvésképtelenségbe (vagy egyáltalán a folytonos válságban vergődő személyiség beltereibe), a monoszituációk kibontakozása: talán mind az antik, platóni dialógusoktól az abszurd drámáig, a pszicho-drámától a monodramáig és tovább zajló folyamatok eredménye. Az irodalmi és a filozófiai szövegformálás elválaszthatatlansága, a lírai és epikai, sőt esszéyszerű elemek összeolvadása: nemcsak a merev poétikai határokat oldja fel, hanem a legtágabb régi-új (mitikus, metafizikai, misztériumszerű, létbölcseleti) szemléleti övezeteket is átfoghatja. Székely János egyáltalán nem szűkítő, hanem horizonttágító szépirodalmi teljesítménye indokoltan viszonyítható Kafka, Camus, Orwell, Dürrenmatt és mások világirodalmi mintáihoz. Az „anti-hősök” eszményítő klasszicizálás nélkül, a vívódás (a „profán passió”) megvilágított bensőségében is életes, eleven erkölcsi példaként növekedhetnek – mert e műveket az „értékelméleti nihilizmus helyett mégis az értékállítás morálja jellemzi” csakugyan.

Székely János lírájában is a rendszerbe fogott, mértéktartó, de mégis szenvedélyes lényegkeresés munkál; fegyelmezetten artistikus költeményeinek mives, nyugatos-klasszicizáló formakultúrájában a jellegzetesen tűnődő-kontemplatív önelemzés, a makacs igazságismeretre törő gondolkodás feszültségével töltkezik; az elégia a rapszódia nyugtalanságával. Lászlóffy Aladár szerint „férfias hangú, egyszerre hagyományt

önnön hangjával is folytató, és nagyon kortársi gondolati költészet ez; regiszterei a maró, vádló és önvádló keserűségtől az ódai ünnepélyességig, bámulatosan könnyed nyelvi erudícióval ragadják magukkal olvasójukat.” „Igazi becsvágyam a világ megértése volt, nem kevesebb” – vallja a költő, aki kultúrkritikai következetessége és szkepticizmusa folytán a hetvenes évek elejére eljutott pályája lírikusi vonulatának szükségszerű és megindokolt berekesztéséhez, s leszámolván a lehetséges ábrándokkal, kijelentette ekkor, hogy ars poeticája a hallgatás, verse a csend, mivelhogy „a költészet meghalt”. Legújabbban Fekete Vince rögzíti, hogy a „félelmetes, baljóslatú, kataklizmát, rettenetet elővetítő” hangú Székely János: „drámai költő – talán ez a legjobb kifejezés rá. Nehézkesebb, súlyosabban, drámai jambusokban hömpölygő, drámai helyzetekben gondolkodó, azokat drámai módon, drámákra jellemző módon fel- vagy fel nem oldó. Katarzis? Katarzis a kimondásban, az abszolút pőrre való vetkőzésben, az abszolút meztelenségben. (...) Nincs is ilyen szomorú költője az erdélyi, az Erdélyben született irodalomnak, mint ő volt. (...) Belülről, legmélyebből jövő, ontológiai szomorúság az övé. Feloldhatatlan és elűzhetetlen. (...) Még amikor remény van, akkor sincs remény. (...) Az életünk boldogtalan, reménytelen, halálba tart. Vagy folyamatos meghalásba.”

Prózájában hasonló esztétikai radikalizmus figyelhető meg: a végső egzisztenciális és ontológiai kérdésekkel birkózó elme és intellektus világmagyarázat-igényű kifejeződése. Az eseményelbeszélések érzékletes létszerűsége és példázatos reflexivitása rejtelmesen egyeztet a legmélyebb okok és titkok tartományába jutó gondolkodás – bizonyosság és bizonytalanság – örök kétértelműségét. A szakadatlanul őrlődő lélek csak a kín, a szorongás, a magány rettenetének foglya lehet, s a rádöbbenése, hogy „nincs is talán egyéb tartalma az emberéletnek, mint a fájdalomtól való szüntelen menekülés”; a szubjektív létélmény közölhetetlensége, a megaláztatás iszonyata, az eleve esélytelenségre ítélő választás-kényszer tehát. *A nyugati hadtest* parabolái közül az egyikben az ártatlan is ölni kénytelen: hogy – egy halál árán – elháríthassa a bosszúálló tömegpusztítást, a másikban bűn és félelem összefonódását leplezik le a háborús gyilkos katonatiszt, „a kutyás német” gáztettei („mert mindenki fél valakitől, mert mindenkitől fél valaki, mert egyet-

len nagy félelem, egyetemes rettegés fogja és markolja össze ezt a szomorú földet, s vigyázzon, aki ítélni próbál, nehogy végül önmagát ítélje el.”). A szenvedés, a kényszerítettség, a szabadsághiány tapasztalatának sokaságából egyfajta sajátos magyar (és közép-európai) egzisztencializmus öszszegeződik, s kibontakozik a „vereségre termett nép” poéma-víziója is (*A vesztések*), amelyben az „új ezer évek” „ezer új veresége felé” vonuló szegény meggyötörtek számára kizárólag transzcendentális etikai igazolás nyújthat elégtételt – az viszont bizonyosan: „A győztes igaza meghal. / A vesztésnek igaza lesz. / Mióta világ a világ, / Az nyer igazán, aki vesz”; mert „Nem válogat a győzelem, / Mindegy neki, / Egyformán felemel / Hamisat és igazat. / Ám a vereség, / Tönkrejutás, megalázás / Jogot ad, igazat ad”. *A másik toronyban* pedig a talányosan értelmetlen emberi törekvés és hatalmi irracionalitás hiperbolikus látomása, és (Szász László szerint) a teremtődő káosz teljesen metaforizált szerkezetű abszurd paródiája teljesedik ki – ráadásul a kortárs posztmodern prózaírás némely jellegzetességét (a szövegeköziség, a metanarrativitás, az ironikus nézőpont-lebegtetés tulajdonságait) is magába sűrítve. Ez a különös esszéregény az emberi történelemben megakadályozhatatlanul megképződő hatalmi erőszakképletek természetrajza, modellje. Építenek egy értelmetlen tornyot, aminek semmiféle felfogható célja nincsen. S hogy az építők – az író szerint – „cselekvésük tényleges értelmét nem tudják előre látni, az természetes: soha egyetlen vállalkozásból sem az lett, aminek indult. De hogy értelmes lények egészségük, életük kockáztatásával, kényszerítő szükség híján is részt vegyenek valamiben, aminek mibenlétéről sejtelmük sincsen – nos, ez valóban meghaladja emberfajunkról alkotott fogalmainkat.” Viszont mégis létezik ilyen, tehát az abszurd tapintható valóságossága és a realitás végtelen abszurduma: kézzelfoghatóvá válik. Ez a kommunizmus és minden totális és eszelős zsarnokság lényege. „Az építés érdekében nemcsak a hagyományos emberi kultúrát tették tönkre, hanem a természetet is. Mindennek visszahatásaként a teljes összeomlás szélére jutott maga az ország. Az építkezést jóidő óta már talán csak azért folytatják, mert túlságosan sokba került ahhoz, hogy abbahagyhatnák. Az építkezéssel összefüggő erkölcsi és gazdasági romlás hihetetlen méreteket ölt, valóban a pamflet, szatíra, fantasztikum, abszurd világa

volna ez, ha nem ütne át a legabszurdabb mozzanatokon is utóbbi évtizedeink tapasztalata. Az abszurd elemek tehát nagyon is valóságosak Székely János regényében, sőt, talán az a mű legfontosabb eszméje, hogy aminek abszurdnak kellene minősülnie, az itt a realitás” (fejtegeti mindezt Görömbei András).

Dráma világában hangsúlyosan ugyancsak egyén és hatalom, személyiség és szabadságvesztés, identitás és terror ütközéseit járja körül. A hitvesztés, a kilátástalanság eluralkodásának fázisai és stációi a véghetetlen humánkrízis döbbenetével vetülnek elénk Székely János tragédiáiból is. Letaglózó rémképek a *Caligula helytartójában* és a *Vak Béla királyban* az érdekoobjektíváló hatalmi mechanizmusokról, a rászedések, becsapások vagy önigazolások, önfelmentések gondolati, nyelvi leleményeiről, vagy a *Mórokban*: hogy a népirtás az alávettettek részéről megkísérelt behódoló hitehagyásokkal sem tartóztatható fel. Megrázón enigmatikus, (Szász László fogalmai szerint) enthiméma-szerű, pseudo-szillogisztikus szentenciák jelentésszintjei nyílnak ki a *Caligula helytartója* zárásaként elhangzó – a logikátlanságot paradox metafizikai logikával szintetizáló – mondatokból is: „Mert voltaképpen csakis ott van szükség / Mentségre, ahol nincs mentség”. A római birodalmi nagyhatalom a leigázott kislepeket még lelkileg is meg akarja törni: vallásukat, hitüket, identitásukat megsemmisíteni azzal, hogy az örült császár aranszobrának imádatát követeli az őshonos közösség saját templomában. Az idegen nagyhatalom kivételesen intelligens helytartója megérti ennek lehetetlenségét az alávettettek szempontjából, de szembe sem szegülhet uralkodójával. Lemondása sem jelenthet megoldást, mert akkor egy helyébe lépő erőszakosabb helytartó aggály nélkül (a gátlástalan erőszakot elszabadítván) teljesítené a felsőbbbség parancsát. Petronius, miután rádöbben tehetetlenségére, hogy sem a császárához hűséges feltétlen engedelmességet, sem az ellenálló, tiltakozó lázadást, de a népirtást sem választhatja („két háború” közül az egyiket sem), sőt, még pozíciójának elhagyását sem – így fakad ki: „Hát akkor mégis, mit tegyek? (...) Fele-hatalom, fele-szolgasság. / Mindenoldali, teljes gyűlölet. / Ti gyűlöltek, mert bevinném a szobrot, / Caligula, mert nem viszem be, és / Végül már én is gyűlölöm magam, / Amiért itt sopánkodom, ahelyett...” S amikor erre megkér-

dik tőle, hogy: „Ahelyett, hogy... Mi helyett?” – még szörnyűbb a felismerés, a ráébredés: „Nem tudom.” Azaz kiderül valami egészen diabolikus egzisztenciális törvényszerűsége a mindenkori kutyaszorítóként fojtogató kelepcehelyzetnek (a mindenképpen rossz választást determináló, a kierkegaard-i „vagy–vagy” felsejlő alapképletét is igazoló csapda-szituációnak), egyszersmind az univerzális emberi léttapasztalásnak: hogy minden döntés illúzió és hiú bizalom a racionális megoldáslehetőségben. Mert a halogatás, a tépelődés, az örökös tipródás maga a meghaladhatatlanul és értelmetlenül adott létállapot; nem helyettesít semmit, nem küszöbölhető ki, nem cserélhető le.

Az írói „kozmozgónia” – Szász László értelmezésében – „úgy ágazik szét a műnemekben, hogy drámái a klasszikus modernség formaelemeivel, szépprózai írásai a posztmodern stílusjegyeivel fogják körbe esszéinek világmodelljét”. Egyfajta sajátos sztoikus és krizeológiai egzisztencializmus körvonalazódik esszéiben, amelyekben természet és erkölcs, biológikum és ember, lét és tudat, természet- és társadalomtörvény, antropológiai meghasonlás („az ember a természet meghasonlása”), dominanciaharc és uralmi ideológia viszonyait kíséri nyomon. Világképének, látókörének középpontjában az elkerülhetetlenül megképződő kiszolgáltatottság, a reménytelen választásszituáció („ahol dráma van, ott nincsen választás, ahol választás van, ott nincsen dráma”), az eleve rossz alternatíva mint a legyűrhetetlen válságot keltő létszerkezeti állandóság áll. „Minden gondolati rendszer hatalmi érdekek kiszolgálója, és minden ideológiában csak hatalmi érdeket lássál – nincs is több érvénye” – hirdeti az író (egyébként Bourdieu, Foucault és mások kurrens diskurzuselméleti nézeteivel is korrelálva); s hogy „mire való az emberi beszéd? / Arra-e, hogy leírja, megidézzé / S mintegy kimondja a való világot, / Vagy sokkal inkább arra, hogy egy másik, / Hamis világot teremtsen szavakból?” De ha ez a szüntelen uralmi érdekháborúzás (egyfajta szociáldarwinista szemszögből) mintegy állatiasan ösztönös szelekcióharcként tételeződik, akkor viszont honnan ered a mindennek olyannyiszor mégis ellene feszülő erkölcsiség és morális ösztön? A kultúra, a vallás, az etika? (A morális ösztön mibenlétét kutatta elmélkedő és fikcionális műveiben élete végéig Németh László is.) Székely Jánosnak erre is van magya-

rázata: szerinte a szellemi kultúrának nem önelvűsége, nem érzékfölötti oka vagy célja, nem is üdvtörténeti finalitása és értelme, hanem gyökeresen evilági, biológiai, sőt úgyszólván genetikai forrása van. S ez nem egyéb, mint a természeti küzdelemben alulmaradók génállományának is a funkcionálisan szükséges fenntartandósága. Ez a vallásos magatartásnak a motivációja, még Jézus Krisztus üzenetközvetítésének is. Ilyképpen értekezik mindezekről az író: „Nem Isten parancsolta meg tehát az erkölcsöt, hanem az embertenyészet vitális szükséglete generálta”; „Az emberi társadalomnak nemcsak a szelektált génállományra van szüksége, nemcsak azokra a génekre, amelyek előnyösek a dominanciaharcban, hanem az emberi társadalom igénye, vitális érdeke a teljes génállomány fennmaradása. És ezt szolgálja az erkölcs. Az erkölcs a természeti törvénynek az ellentétes princípiuma”; „A legtöbbet az emberi társadalomról az állatszociológiából tanultam. Egy kutyafalka elszánt, ádáz dominanciaharcot vív, amíg kiderül, hogy ki a vezér, és ki eszik utoljára. De van egy különös tényező, a meghódolás mozzanata: mihelyt az egyik erősebbnek bizonyul a másiknál, a gyengébb odatartja a nyakát. És a másik attól kezdve nem tud odaharapni. Nem, mert nem akar: reflex akadályozza. Ezt fedezte fel Krisztus az erkölcs síkján: tartsd oda, és nem fog beleharapni. Vagy ha bele is harap, rajta múlik”; „És itt az örületes tévedése Nietzschének, mert ezt a vitális érdeket éppen az erkölcs, a kereszténység szolgálja. Az európai kultúrának az előnyét a többi kultúrához képest Krisztus biztosította azáltal, hogy azt mondta: szeresd a te felebarátodat. Mert egy plusz kohéziós tényezőt vezetett be az emberközösség életébe”; „A közösség, amelyik elfogadja ezt a tant, élvezzi a plusz kohéziós erőt”. András Sándor azonban még tovább kérdez, megállapítván: „Azt viszont nem fogalmazta meg Székely János, hogy az előbb idézett teljes génállomány fennmaradása miért hasznos” – vagy miért szükséges, mire való? Ezek persze már a legeslegvégső és természetszerűen megválaszolhatatlan kérdések tartományába vezetnek – de Székely Jánost ezek izgatják igazán. A hetvenéves Martin Heideggernek ajánlott *Sajnálj meg engem* című filozófiai rapszódijából idézhetjük: a dolgok, a lények, a tárgyak, a viszonyok „hogyan lehetséges, hogy vannak?”; „Miféle botrány – kérdezem ziláltan –, // A semmi helyén hogy világ van?”;

hogy „valami van, ahelyett, hogy ne lenne” – kapcsolódva ezzel a heideggeri („Miért van egyáltalán létező, és miért nincs inkább semmi? Ez a kérdés...”; és: „minden csodák legnagyobb csodája a létező”) meg a wittgensteini („nem az a misztikum, *milyen* a világ, hanem az, hogy *van*”) summázatokhoz. „Ez a csoda, mely maga a való” a „létezés örök talánya” és értelem fölötti titka; s erre vonatkozik a gondolkodástörténet elejéről szóló Arisztotelész apodiktikus alaptétele, axiómája is („az ember rendszerint azon kezd, hogy csodálkozik, hogy valami úgy van, ahogy van”), vagy éppen a huszadik századi erdélyi költő, Dsida Jenő vallomása is a világ nem magától értetődő létezéséről („a világot olyan nehéz megfejteni és megmagyarázni, hogy sokkal természetesebb lenne, ha nem is volna semmi”; „ez a csodálkozó megdöbbenés foghatta el azt az embert, aki legelőször filozofált a világon”). Végeredményben – Elek Tibor szavai szerint – e „tudatosan végiggondolt rendszerszerűen építkező világképben”: „sem elsikkadt lehetőség, sem véletlen nem létezik, minden szükségszerűen történik”. „Hiába érvek és viták, / Egy bizonyos van: a világ / Nem előre halad, / Hanem hátulról épül!” – hangzik *A folyó* című versből is. Nagyon igaz tehát, hogy ez az életmű a teoretikus, „magyarázó elv, a jelentéskeresés és a jelentésadás jegyében értelmezhető” – ahogyan Elek Tibor fogalmaz, és joggal kérdezi: vajon „a sokműfajúságnak és a műfajok keveredésének mi a magyarázata, hogy Székely János valóban más műnemekben, műfajokba is el-eltévedő lírikus volt-e alapvetően (ahogy a kortársak többsége vélte), vagy inkább egy olyan filozófikus hajlamú alkotó, aki, egész életében, felismert igazságai kimondásához kereste az adekvát irodalmi formákat?”

A végletekig nyugtalanító kérdéseket felvető életműről szóló beszéd se tehet hitelesen másként, látjuk, mint hogy kérdésekre kérdésekkel válaszol. Szász László egyik töprengése is így hangzik: „ha a világban nincs emberi észszel felfogható célszerűség, ha a történésekre, a fizikai tények összefüggéseire a fizika törvényei sem képesek magyarázatot adni – akkor tehát

mégis van emberfölötti, mindenható értelem?” És Elek Tibortól idézve: az írot „az érdekl, milyen a világ, ha kivonjuk belőle az embert. Csak-hogy mi dolgozunk nekünk, embereknek azzal a világgal, amelynek mi nem vagyunk részesei, mit ér a világ nélkülünk, lehet-e értelme a világnak számunkra az ember nélkül, arról nem is szólva, hogy elgondolható-e az ember által az, milyen lenne a világ nélküle, amikor azáltal, hogy gondolkodik, máris része a világnak?” És valóban: a gondolat nélküli világ, a gondolatnélküliség elképzelése maga is gondolat, azaz nem léphet ki önnön ismeretelméleti korlátai közül. Miközben ráadásul (szintén Elek Tibor szavaival) „a »valódi világ«-ot bár ő is értelem nélküliként írja le, ő maga mégsem mond le a világ racionális értelmezési lehetőségéről”.

Székely János művei közül nemrégiben a *Caligula helytartója* angolul is megjelent – a *Silenced Voices – Hungarian Plays from Transylvania* („Elhallgattatott hangok – Magyar drámák Erdélyből”) című kötetben, Sütő András, Páskándi Géza, Lászlóffy Csaba, Szőcs Géza egy-egy színdarabjával együtt, Bertha Csilla és Donald E. Morse fordításában, válogatásában, szerkesztésében. Mégpedig Írországból, Dublinból (Carysfort Press, 2008), s ebbe talán belejátszhatott az íreknek a kisépi elnyomatás sorsproblémái iránti fogékonysága is. A nagyszabású budapesti könyvbemutatón a Petőfi Irodalmi Múzeumban a kiváló anglista-amerikanista Bollobás Enikő méltatta a kötetet, s tanulmányát a *Hungarian Review* 2011/6. számában közölte. S amint a fordítók a műveket elemző kíséző tanulmányukban boncolgatják, hogy a *Caligula helytartója* főhősének semmiféle menekülő önfeláldozása sem segíthet senkin immár, Bollobás Enikő is leszögezi, hogy a tirannizmus alatt csakis a morális viselkedés képtelensége válhat szemléletessé („half-power, half-servitude exemplifies the impossibility of moral behaviour”). S a nem-cselekvő, a tétlen hatalom kispekulált vágyképe. Egyébként pedig tényleg csupán a megválaszolhatatlan kérdések maradhatnak autentikusak; hiszen amire van

► PILINGER ERZSÉBET

Magángyűjtemény mint a történelmi tapasztalat lehetséges helyszíne és mint a nyilvánosság sokrétű formája

A művészet és a történetírás hosszú, több szintű és dinamikus viszonya mind a történelem-szemlélet, mind a képzőművészet számára új elképzelések és műfajok kialakulásával járt. Történelem és kép kölcsönhatásaiból a múlt értelmezésének meghatározó módszerei és aspektusai alakultak ki, s mindez, ahogy – többek között – Francis Haskell elemzései¹ is mutatják, hosszú ideje jelen van a tudományos gondolkodásban. A *History and Its Images: Art and the Interpretation of the Past* című kötetének zárófejezetében a vizuális művészeteknek a múlt értelmezésében nemcsak kiemelt helyet biztosító, hanem a múltat a képzőművészetten keresztül értelmező, nagyhatású holland kultúrtörténész, Johan Huizinga tevékenységének izgalmas vonatkozására mutat rá: arra, hogy „szinte profán kérdéseket tett fel a művészet és a történelmi képzelet kapcsolatára vonatkozóan.”² Kép, törtélem és képzelet összefüggéseihez kapcsolódik az utóbbi tudós elementáris élménye is, amelyet a *történeti megérzőkölés* vagy *történeti érintkezés*-kifejezésekkel jelölt,³ s amit saját maga a *pillanat mámoraként* határozott meg. Teljes bizonyossággal tapasztalt közvetlen érintkezést ennek során a múlt egy aspektusával, ami tágabb történelmi összefüggésektől elkülönülten jelent meg számára, miközben maga is radikálisan eltávolodott saját léte közegétől.

Monográfusa ezt így foglalta össze: „...elképzelése egyszerű analógián alapult: egy múltbeli dologgal való elemi erejű találkozás a történelem

megértésének sejtelmével jár, ugyanúgy, ahogy a köznapis létezés egy látszólag jelentéktelen mozzanata is egész váratlanul saját létezésünk megértésének sejtelmével tölthet el bennünket. (...) A *történeti megérzőkölés* egyrészt minden korszak egyszerűségére emlékeztet (egy olyan kor jellegzetes élménye, amely már tisztában volt a lezárt, letűnt korszakok visszavonhatatlanságával), de a dolog természete szerint mindig *memento mori* is. Másrészt a történelemmel való közvetlen találkozás a mindennapok világa fölé emel bennünket, egy pillanatra áthághatjuk szűkreszabott létezésünk határait...”⁴ S valóban „viszonylag jelentéktelen dolgok” idézték elő ezt a rendkívüli állapotot a holland kultúrtörténésznél, köztük egy elismert, ám helyi hatókörű mester, Jan van de Velde nyomatai.⁵

Képzőművészeti példa, Francesco Guardi *Árkád lámpással* című, 18. századi – capriccioként, azaz szeszélyes fantáziaképként meghatározható – festménye alapján elemzi ezt az inspiráló elképzelést Frank R. Ankersmit is,⁶ az a történész, aki mindezt a széles körben ismertté vált *történelmi tapasztalat* megjelölést használta.

A pillanatfelvétel-jellegű velencei jelenet *valószínűleg valóságosságát* emeli ki, leírása szerint ez mind formai, mind tartalmi vonatkozásainak kö-

Sugár János: *Elnévezést / Scuze I–II.* (2006; fém; 60×200 cm/db); kihelyezve a *Műcsarnok Art Fanatics* című kiállításán (2010. április 2. – május 23.); előtérben Hunya Gábor (digitális kollázs; fotó Domokos Katalin)

vetkezménye. Az előbbire a perspektíva szabályai szerint készült, ám az építészeti elemek elhelyezését és arányait, ill. az enyészponttól való távolságukat a megszokottól eltérően kezelő kompozícióból következőként utal.⁷ Az ábrázolás témáját is zavarba ejtőnek látja, hisz a városi térben a *commedia dell'arte*-figurák megjelenítésével egyszerre idézi fel a köznapis valóságot (a karnevál időszaka Velencében akkoriban bármennyig elhúzódhatott), a színpad világát, s az e kettő köztes terét képező maszkabált,⁸ különböző valóságsszintek összecsúszását alakítva ki így.⁹ A *színpadias valóságban* a céltalan bolyongásra ítélt Pulcinella-figurák mozgalmasság, prózai tevékenykedése – bár az üresség ellenében zajlik, mégis épp azt emeli ki – s így az unalom disszonanciáját mutatja. A konkrét színpadi személyiséggel nem bíró karakter lelki üres-

ségét fehér öltözké is tükrözi. Összességében így magát az unalmat testesíti meg.¹⁰ Ám mivel a 18. században még nem tekintették szükségszerűnek, hogy az egyén társadalmi szerepeit a személyiségének alaptulajdonságait hordozó mélyrétegéhez kössék,¹¹ üresség és kifinomultság egyidejű valóságként jelenik meg így a festményen. A pillanatnyiság érzését nyújtó jelenet pedig így, hogy szerkezeti sajátosságainak hiteles térélményt nyújtó és jelentésbeli paradoxonai a 18. századi társadalmi személyiség és az unalom e korra jellemző formáinak megfelelnek, egyszerre valószínű és valószínűtlen. A festmény jelentésrétegeit így átgondolva megvalósulhat tehát annak élménye, hogy *egyik pillanatról a másikra*¹² autentikus kapcsolatba lépünk a múlttal.¹³

1 Francis Haskell: *History and Its Images: Art and the Interpretation of the Past*, Yale University Press, New Haven & London, 1993.

2 Huizinga and the „Flemish Renaissance”. In: Haskell, id. mű, 431. p.

3 J. Huizinga: *Verzamelde werken*, Haarlem, 1950, II. kötet, 564. p.; VII. kötet, 71. p.

4 Wessel Krul: *Egy korszerűtlen történész – Johan Huizinga élete és művei*. Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2003. Az említett részletét Balogh Tamás foglalta össze *Utószó – Ankersmith a történelmi tapasztalatról* címmel, in: Frank R. Ankersmit: *A történelmi tapasztalat*, Typotex Kiadó, Budapest, 2004, 110. p.

5 J. Tollebeck, T. Verschaffel: *De vreugden van houssaye. Apologie van de historische interesse*, Amsterdam, 1992, 20.o. Magyarul: Frank R. Ankersmit: *A történelmi tapasztalat*. Typotex Kiadó, 2004, Budapest, 23–24. p.

6 Frank R. Ankersmit: *A történelmi tapasztalat*. Typotex Kiadó, 2004, Budapest, 31–51. p.

7 Uott, 33. p.

8 Uott, 36. p.

9 Uott, 37. p.

10 Uott, 43. p.

11 Uott, 50. p.

12 Uott, 24.o.

13 Uott, 51.o.

Épp ezekkel a jellemzőkkel írja le a *történelmi tapasztalat*ot magát Ankersmit: általa a múlt egy része hirtelen meglepi, szinte hatalmába keríti az embert.¹⁴ Úgy jelenik meg, mintha egy pillanatra eltűnne a jelent a múlttól elválasztó időbeli távolság.¹⁵ Legfontosabb aspektusaként pedig épp ezt említi: közvetlen közelség és az egyidejűség képzetét keltő érintkezést tesz lehetővé a múlttal.¹⁶ A párhuzamosan, ezzel összefüggésben zajló önmegtapasztalás mozzanatát pedig a világ,¹⁷ máshol a valóság megtapasztalásaként írja le.¹⁸

A köznapi értelemben vett történelmi tapasztalaton túl több mű kapcsán is adódhat esély e különleges élmény átélésére Hunya Gábor a kép, a politikum és a történelem viszonyrendszerében alakított gyűjteményében. Mivel gyulai kiállítása¹⁹ az individuális mitológiai jelenségekhez kapcsolódóktól a konkrét történelmi, politikai és művészeti eseményeket jelölőkön át az utópikus szemléletű, sőt, a szolasztalgia²⁰ korának problémáit jelölőki²¹ mutat be műveket, így a gyűjtemény kapcsán számos történeti-művészettörténeti szempont felvetődhet. Jelen elemzése a történetírás e meghatározó elképzeléséhez kapcsolódó – a műegyüttes karakterét kiemelő – javaslat.

14 Uott, 28.o.

15 Uott, 29.o.

16 Uott, 25.o.

17 Uott, 26.o.

18 Uott, 29.o.

19 Kohán György Képtár, Gyula, 2018. június 15. – október 7. (A szerk.)

20 A nosztalgia szó ellentétéként és egyúttal analógiájára a latin *sōlācium* (comfort) és az ógörög *algia* (fájdalom) szavakból kialakított szolasztalgia fogalmával – Glenn Albrecht nyomán – egy új jelenség írható le: az a szorongás, amelyet a környezetéhez kötődő egyén környezete lehetséges pusztulása kapcsán él át. Lásd: Glenn Albrecht: Solastalgia – A New Concept in Health and Identity <https://schott.blogs.nytimes.com/2011/05/17/solastalgia/> As opposed to nostalgia – the melancholia or homesickness experienced by individuals when separated from a loved home – solastalgia is the distress that is produced by environmental change impacting on people while they are directly connected to their home environment. Lásd: Solastalgia: The Distress Caused by... https://www.researchgate.net/publication/5820433_Solastalgia_The_Distress_Caused_by_Environmental_Change (accessed May 21 2018)

21 Fridvalszki Márk *Hagere Perspektíva*, azaz *Szikár perspektíva* című, 2017-ben készült, nagyméretű fekete-fehér digitális kollázs köthető e szemléletmódhoz. Ember nélküli tájat ábrázol, Yves Tanguy „végtelenített perspektíva”-tájainak elemeit, megoldásait felidézve, a szürrealizmus egy meghatározó szemléletmódját így „poszt-archeológiá”-ját átható aspektusként működtetve. Nem csak műve témájából, hanem technikájából is a történelem utániság érzése következik.

A Dumitru Gorzo *Cím nélkül, Három aszszonyként* jelölt, 2004-ben készült festménye pillanatfelvétel-jellegén és köznapiságán túlmutatóan maga a *valószínűtlen valóság*: a helyi közegben megszokott öltözetet viselő, batyut cipelő nőalakok megjelenítése rendkívül színpadias is egyúttal, paradox módon amiatt, hogy a róluk készülő kép modelljeiként (feltehetően fotó alapján készült a festmény) hétköznapi szerepüket elutasítják azáltal, hogy nem élik át saját kitüntetett pillanatnyi helyzetüket, s a váratlan figyelemre nem reagálnak. A jelenet valószínűtlenségét még inkább fokozzák a ruházatuk kis részén és a batyujukon megjelenő erős színek, mint ahogy az is, hogy a kép háttere – létező környezet helyett – vízszintes sárga-fehér sávokból álló felület. Az absztrakt közeg viszont spirituális, időtlen térre változtatja a hagyományos szerepben megjelenő, a társadalmi elvárásokhoz, lehetőségekhez alkalmazkodni látszó nők világát, kiemelve alakjukat a konkrét történelmi és lokális közegből. Ám mivel ez utóbbit a kép közegében megjelenésükkel, szerepükkel maguk testesítik meg, tőle elválaszthatatlanná válnak, megjelenésükkel csillapíthatatlan dinamikát teremtve így a pillanat és a történelmi idő dimenziói között.

Nemes Csaba *Flâneur* című, 2008-ban készült festménye ugyancsak múlt és jelen viszonylatában idézheti elő a közvetlen érintkezés érzetét. A *történelmi tapasztalat* viszont – amelyet Ankersmit a szellemi értelemben vett képalkotással és a vitával alkotott, a történelmet magát generáló hármából a legfontosabbnak tartott – itt is részben a mű által felvetődő ellentmondásából következik. Ez utóbbi szempontból a cím és az ábrázolás között feszülő ellentét a legalapvetőbb, amely a modernitás kora és a mostani századelő illúzióit, a kapitalizmussal kapcsolatos kívülállóság és integrálódás lehetőségeit egyaránt érinti. A címbeli kifejezéssel jelölt, a Baudlaire, Dickens és Poe írásai nyomán kialakult Walter Benjamini figura,²² a 19. század végének nagyvárosi kőszálója, a városi terekben, passzázsokban csatangoló, az olvasásban és filozófiai gondolkodásban is szabadon, *navigálatlanul*²³ bolyongó helyett itt zászlókat tartva pózoló alak áll. A városban ki-

22 Walter Benjamin: Passzázsok [N 2a, 3] (1927–1940). In: Szabó Csaba (szerk.): A szirének hallgatása. Budapest, Osiris, 2001, 201–249. p., itt: 226. p.

Walter Benjamin: A kőszáló visszatér (1929). In: uő: Angelus Novus, 577–583. p., itt: 582. p.

23 Müllner András: Teknősbéka-sétáltatás – A város és a flâneur metaforája a hipertext-diskurzusban. In: Jelenkor 2004 (47)/9. 924. p. <http://www.jelenkor.net/archivum/cikk/615/teknosbeka-setaltatas> (Letöltés: 2018. 05. 22.)

vül, újonnan épített lakóházak közelében, a fák kivágásával kialakult, rönkökkel teli tisztáson, társak nélkül tűntet. A fekete-fehérrel ábrázolt környezet és a két hatalmas zászló (nemzeti szín és árpádsávos) színessége közötti drámai különbség egyrészt két, egymástól távoli valóságsík létét, másrészt közösségekhez tartozás vágyát jelzi. Ám a nemzethez tartozás igénye mellett – egy múltbeli, megváltozott jelentésű jelkép által – itt a nacionalizmus elképzelésére történik konkrét utalás, azaz *egy nehezen körvonalazható csoport, egy elképzelt közösség*²⁴ tagjává válni vágyó figura színpadias póza ez. Nem véleményt közöl, s nem is követel semmit, közvetlen formában nem kommunikál, hisz nem feliratos táblával tűntet, elszigeteltségét így eleve elfogadva és konzerválva a 21. századi *flâneur* saját örökkévalóságába és magányába dermed. Nemes azáltal, hogy képe „hős”-ének semmilyen egyéni vonását nem emeli ki, nem személyiséggé ábrázolja, így festménye – mintegy pillanatfelvételként – a patetikus jelenet színpadias valóságát, irrealitását mutatja. Ám ugyanakkor a hétköznapiság is meghatározó az ábrázolásban, hiszen szinte banalitássá vált a kép elkészültét megelőző időszakban Budapesten az utcai zászlós tűntetők képe. Egyszerre ismerős és idegen is egyúttal a mozdulatlan, környezetére szellemileg sem ható, *flâneur*ként így elképzelhetetlen figura világa. S épp ellentmondásosságából adódik *valószínűtlen valóság* is, a *történelmi tapasztalat* kialakulásának lehetőségét kínálva.

Ankersmit olyan meghatározó aspektusként jelöli ki az ezzel járó önmegtapasztalás élményét (az önmagunkra vonatkoztatást), amely – a valóság megtapasztalását jelentő, a múlt rendszerzésére irányuló folyamatként²⁵ – a *leginkább társadalmi diszciplína, a történelem műveléséhez vezethet, méghozzá az egymásra figyelés kialakulásán keresztül*.²⁶ Ez a vonatkozás és működés érvényesühet több, Hunya Gábor gyűjteményéhez tartozó munka kapcsán is.

Humorral teli formában kínálja az önmegtapasztalás lehetőségét Borsos Lőrinc *Magyarország* című, matt és fényes fekete zománcfestékkel készített festménye. A domborzati vagy szociológiai jellemzőket nem mutató, az országot hatalmas sötét foltként megjelenítő nagyméretű festmény előtt állva ugyanis a néző saját hol eltűnő, hol megjelenő tükröképével szembesül, amelyet

24 Benedict Anderson: Elképzelt közösségek: gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2006.

25 Ankersmit, 106. p.

26 Ankersmit, 107. p.

az ugyancsak tükröződő környezet – más nézők, tárgyak – képei hatnak át. A fekete felület így hol elnyeli, hol visszaadja arcunkat. Groteszk, keserű képként is láthatjuk mindezt, különösen ha felrémlik a *HG60* című kiállításon²⁷ a mű mellett megjelenített Babits-vers, a *Fekete ország* részlete: „... fekete kelme s fekete elme, / fekete arc és fekete gond...”. Ám ha a szövegbe li ismétlődés ritmusából adódó játékoság meghatározóvá válik, minden átalakul. S ugyanez történik, ha a néző a kép előtt megmozdul. Saját tükröződő mozgása viszont automatikusan szerep-helyzetbe hozza, önkéntelenül is pózol, még ha csak minimálisan is. Ám így elkerülhetetlenül főszereplővé is válik a kép közegében. Felismerve mindezt „Magyarország” nem sötét kesergés te-repe többé, hanem figyelemmel, elevenséggel és felelősséggel teli, (ön)reflexív tér.

Belső performatív akcióként jelölhető viszont az a helyzet, amelyet szöveges voltából következően két, az együttérzés és a véleménynyilvánítás szükségességét felvető mű eleve előidéz.

Konkrét, a kortárs művészet szempontjából rendkívüli hatású politikai eseményt jelöl Németh Ilona *Ingatlanhirdetés* című, a *Kívül tágas – kiállítás minden héten* című projekt keretében, 2013 október 16-án a Múcsarnok lépcsőin megvalósított akciója.²⁸ A bejárati fémrekesztőre kifeszített transzparensen az egykori kulturális államtitkár, kormánypárti képviselő L. Simon László a 2013. október 7-i parlamenti vita során a Múcsarnok új helyzetével, a Magyar Művészeti Akadémia (MMA) tulajdonába való átadásával kapcsolatos megdöbbentő választ idézi dátum-, státusz- és névmegjelöléssel: „Nem igaz, hogy a Művészeti Akadémia einstandolná a Múcsarnokot. Az állam egyszerűen csak ingatlant akar adni a szervezetnek.” A szakmailag elismert, nemzetközi működésű intézmény reprezentációs, hatalmi érdekekből történő, kulturális vákumot hagyó hirtelen ellehetetlenítésére Németh Ilona Martin Niemöller német teológus híressé vált, „Ami-

27 „HG60 – esztétikai engedetlenség” (kurátor Hunya Krisztina és Istvánkó Bea) MÜSZI, Budapest, 2013. március 29. – április 4.

28 <http://www.kivultagas.hu/> (Letöltés: 2018.05.22.) A projekt során valósult meg Horváth Tibor *Progress* című – ugyancsak a Hunya-gyűjteményhez tartozó – műve is. A művész a Hősök terén állva a környező park egy fákkal teli részletét tűntető táblán mutatja fel, ezzel a mozdulattal egyúttal a Múcsarnok épületét kitakarja. A gesztusát dokumentáló fotó szerint így az intézmény egyik pillanatról a másikra eltűnt – munkája vizuális formában jeleníti meg így azt a hiányt, ami hirtelen a valóságban kialakult.

kor...” kezdetű szövegével reagál szintén a *Kívül tágas* – kiállítás minden héten című projekt keretében. A társadalmon belüli szolidaritás és a személyes felelősségvállalás hiányának az egyes egyénre visszaható következményeit kibontó szöveg az akció során szakaszonként, a táblákat tartó résztvevők megjelenésével fokozatosan válik olvashatóvá. A gyulai kiállítás terében a szöveg hatása viszont még drámaibb: az egyes szám első személyben írt mondatok olvasásával a néző kivédhetetlenül a szöveg alanyával azonosul, hangtalanul olvasva is belső, performative folyamatot él át.

Nemes Csaba *Interutópia kísérleti lakópark* című, 2012-ben készült, utópikus elképzelést felvázoló rajzsorozatának ugyancsak meghatározó része a szöveg: a feketével írott a hatalom cinikus hangját, propagandanarratívát jelöl, a vörös pedig a városból falu széli, a nacionalizmus és a modernitás eszméit hibridként megtestesítő épületekbe kitelepített gondolkodók, művészek személyes reakciót jeleníti meg. A két különböző szöveg közti váltás dinamikájába belejátszik az is, hogy a rajzokon belül is megjelennek feliratok: többnyire transzparens-szöveggént, ám előfordulnak humoros, önreflexív, sőt művészettörténeti utalások is. Grafitiként tűnik fel például egy kerítésen az *Itt még a madár sem jár* – szólás parafrázisa Duchamp nevével, a *BOYCOTT* szó pedig közúti jelet imitálva. A populista hatalmi retorika fenyegető fordulatai által inspirált mű szereplői végül lázadásként egy transzparensen, angolul üzennek a világnak, az Occupy-mozgalom szellemében. Nemes műve így azért, hogy a néző az olvasás során saját hangjaként tapasztalja meg a számára idegen megnyilatkozási formákat és egyszersmind azokat is, amelyekkel azonosulni tud, olyan folyamatot él át, ami személyes formában érzékelteti, mit jelent formát találni, hangot adni elképzeléseinknek, vagy épp közös véleményt kialakítani.

A nyilvánosság különleges, személyes és ugyanakkor szociális formája alakul ki egy másik szöveg-alapú, egyetlen szót megjelenítő mű által, amely egyszerűnek tűnő gesztussal utal az egymásra figyelés lehetőségére. Sugár János városi térben elhelyezett, egyik oldalán magyar, másik oldalán román nyelvű ELNÉZÉST/SCUSE-felirata *mind anyagában, mind pedig tipográfiájában közlekedési táblát imitál.*²⁹ Pelesék Dóra lényegre törő értelmezését idézve: „...Sugár egyszerűsége törekedett: egyetlen beszédettett, ún. performatívumot választott. Olyan jelen idejű kijelentést, amely a beszéd pillanatában hívja életre magát személy-

²⁹ Pelesék Dóra: Beszéd/tett – Gondolatok Sugár János „elnézést”-projektjéről. In: Balkon, 2010/2. 22–25. p.

közi cselekvést: azt a tettet, amelyet e kifejezés kimondásával végzünk. Azzal, hogy kimondjuk *elnézést* egyszersmind elnézést kértünk: nemcsak mondjuk, hanem tesszük is. Beszéd és tett egyszerre, egyidőben valósul meg – a táblát megpillantó egyén pedig ösztönösen értelmez és dekódol. Dekódolja a beszédaktust, az üzenetet, vagyis a bocsánatkérés tényét – még akkor is, ha fogalma sincs róla, ki kér elnézést és miért. A jelentés, az üzenet ezen a ponton tehát egyértelműnek tűnik, a szituáció azonban már annál kevésbé! A hiányzó beszédsszituáció következtében tehát multiplálódik a jelentés is, hiszen a beszéd tett elveszíti a kontextusát, a szemlélő csak saját gondolataira, előzetes tudására hagyatkozhat. A szenzibilis néző többé nem képes kivonni magát a mű hatása alól (még akkor sem, ha történetesen nincsen tisztában annak műalkotás-mivoltával), hanem öntudatlanul reflektál rá. Értelmezni, dekódolni kezdi a megtaláltnak vélt üzenetet, szubjektív viszonyt alakít ki vele. Az, hogy a néző éppen milyen fajta viszonyrendszert tételez, hogyan helyezi el a művet és önmagát egy tágabb kontextusban, vagyis mi viszonyulásának súlypontja, az minden esetben az egyén személyétől, benyomásaitól, aktuális lelkiállapotától, preferenciáitól függ. A viszonyulás iránya eszerint lehet például társadalmi, erkölcsi, politikai vagy pszichológiai. Fontos leszögezni azonban azt, hogy a szubjektum viszonyulását és reakcióját nagymértékben meghatározza az a helyszín is, ahol az illető a munkával találkozik.

Egy public art-munka esetében nyilvánvaló ugyanis, hogy az adott város közönségének reakciója is helyspecifikus, a város történetének, a lakosság összetételének és a kortárs művészeti jelenlét szokványos vagy éppen szokatlan voltától függően. Míg egy hagyományos értelemben vett, rögzített, közteri szobor esetében nincsen mód arra, hogy a mű kiváltotta hatás helyszínenkénti különbözőségei felszínre kerüljenek, addig Sugár János táblái mozgathatóságuk következtében módot adnak az efféle szociológiai felismerések tudatosítására is.”

A városi térben elhelyezett³⁰ munka által így szélesebb közeget érint Hunya Gábor gyűjteményének kiállítása. S bár ma már nem ritka, hogy intézmények magángyűjteményből válogatott kiállítást mutatnak be, ám ez mégis különleges alkalom: egy szükségszerűen szubjektív, ám történelmi folyamatokat érzékeltető, kortárs művészeti magángyűjtemény több szintű személyes nyilvánosságot hoz létre, ám ezt egyúttal – az intézményi és városi közeg által – meg is haladva.

³⁰ Az eredeti tervekkel ellenben a mű végül nem kerülhetett bemutatásra az utcai térben.

SIMON ÉVA ◀

„Olyan alkotásokat gyűjtök, amik nekem intellektuálisan fontosak...”

Interjú Hunya Gáborral
az *Emlékezés és elvágyódás* című kiállítás kapcsán*

A gyulai kötődésű Hunya Gábor műgyűjteményéből összeállított *Emlékezés és elvágyódás* című, magyar és román kortárs képzőművészeti kiállítás 2018. június 14.-i megnyitója után tartott tárlatvezetéshez kapcsolódóan mesélt a gyűjtő a gyulai Kohán Képtár előtti padon a kiállítás koncepciójáról, a gyűjtemény létrejöttének körülményeiről, a magyar és a román kortárs képzőművészetről.

– A kiállítás katalógusából megismerhettük a hitvallását, mely szerint: „Egyes műtárgyak lehetnek magántulajdonban, de maga a művészet közkincs, hozzáférhetővé kell tenni”. Miért éppen Gyulán, idén nyáron, négy hónapon keresztül láthatjuk ezt a több mint hatvan alkotást?

– Ez egy közepes nagyságú gyűjtemény, ennél több tucat sokkal nagyobb kortárs gyűjtemény van ma Magyarországon. De nekem van gyulai kötődésem, hat és tizenkilenc éves korom között itt laktam, a városban jártam iskolába, csak akkor kerültem el innen, amikor egyetemre mentem. Édesanyám két évvel ezelőtt halt meg, addig tehát rendszeresen jártam Gyulán. Mondhatom, hogy benne élek a gyulai közegben, bár egyre kevésbé, hiszen a távolság meghatározza ezt is. Hogy mégis miért éppen itt? Durkó Károlynak

és Dombi Ildikónak köszönhető, ugyanis tervbe vették, hogy a Kohán állandó kiállítást meg kellene újítani, tehát lesz egy hosszabb nyári szünet. Személyesen megismerkedtünk, katalógust cseleltünk, és így született meg a kiállítás terve.

– Bevallom, hogy amikor Durkó Károly felhívott, hogy feltétlen jöjjelek el megnézni ezt a kiállítást, az egyik nyomós érve az volt, hogy: „gyere, mert a nagyteremben lesz”! Ezzel felcsigázta az érdeklődésem, és nem csalódtam. Hiszen tudtam, hogy eddig, az új képtár megnyitása óta ebben a teremben csak Kohán György monumentális alkotásait láthattuk.

– Ha nem itt, a Kohán Képtárban állítottunk volna ki vagy hasonlóan érdekes helyen, akkor ez a kiállítás biztosan nem jött volna létre. Egy kisebb, rossz kiállítótérben nem akartam volna kiállítani. A gyűjteményemnek feltétlenül tág, nagy térre van szüksége, akkor is, ha az egy lepukkant épület, mint például a volt 1. Számú Általános Iskola épülete. Mondhatom viszont, hogy a Kohán Képtár egy nagyon jó kiállítótér, természetes fénnel, modern körülményekkel.

– Honnan a kapcsolata a művészettel?

– A művészet iránti érdeklődésem egy időben jött azzal, hogy elkezdtem múzeumokba járni. Ahogy Pestre kerültem, felkerestem az akkor látható kiállításokat, találkoztam hasonló érdeklődésű emberekkel, de hogy vegyen az ember kortárs művészetet, az már egy következő lépés.

* A kiállítás a gyulai Erkel Ferenc Kulturális Központ és Múzeum Nonprofit Kft. Kohán Képtára nagytermében 2018. június 15-től október 7-ig volt látható.

Hunya Gábor műgyűjtő (fotó: Simon Éva)

Amikor úgy gondolja az ember, hogy az otthon így-úgy használt bútorok közé egy színvonalas alkotást is elhelyez, az már egy következő lépés. De akkor még mindig nem gyűjtő az ember, hanem csak egy lakberendezési tárgy vásárlója. Vicsesen úgy szoktam mondani, hogy akkor lesz az ember gyűjtő, ha több képe van, mint fala.

– *Miért gyűjtő és miért nem alkotó?*

– Az alkotáshoz tehetség kell, a gyűjtéshez pénz és intellektuális érdeklődés. De azt is mondhatnám, hogy azért gyűjtöm, mert nem tudom csinálni. Olyan alkotásokat gyűjtök, amik nekem intellektuálisan fontosak, tehát más mondja el azt, amit akár én is megfogalmaznék, ha tudnék ezen a nyelven.

– *És miért éppen kortárs művészet?*

– Én egy itt és most élő ember vagyok, engem a kortársaim érdekelnek, hogy nekik mi a mondanivalójuk erről a világról. Én nem múzeumot gyűjtök. Érdekes módon szembesülök vele, úgy, ahogyan öregszen, hiszen lassan ez is muzeális érték lesz... Hiszen vannak alkotók, akik abba hagyják a művészetet. Az én gyűjteményem a tágabb 1990-es évekről szól, egy-két mai fiatal van

benne, de a legfiatalabb művész is harminchat éves, tehát nem egészen fiatal már.

– *Hogyan alakult ki a kapcsolata a román művészettel?*

– Szakmai alapon szoktam járni Bukarestbe, a romániai gazdaságról írok elemzéseket. Ahogy elkezdtem gyűjteni Magyarországon, Romániában is elkezdtem járni a múzeumokat, főleg Bukarestben. Vannak ott is ismerőseim, barátaim, akiknek vannak művész ismerősei, barátai. A gyűjteményemben levő alkotások szinte minden alkotójával valamilyen személyes kapcsolatom van.

– *A művészetet keresztül érezte-e azt, amit a mindennapokban, hogy a románok és a magyarok olyanok néha, mint a tűz és a víz?*

– Az általam ismert román és magyar művészek között jó a kapcsolat, nem láttam vitát közöttük. Különböző iskolákba jártak, ezért egy csomó mindenről másképp gondolkodnak. Az a fajta franciás festészet, amit egy-két román festőnél felfedezhetünk, olyat Magyarországon nem tanítanak az egyetemen. Nyilván más a történelme a két országnak, máshogy gondolkodunk az

országainkról. Egy román számára az ország a hegy tetején van, és onnan jön lefelé, a magyarok számára pedig lefelé lejt a medence közepére. Ezek szemléletbeli különbségek, de teljesen egyenrangú elképzelések a világról.

– *Felkeltette a figyelmemet a kiállítóterem közepén lévő román és magyar nyelvű SCUZE és ELNÉZÉST felirat. Ennek mi a története?*

– Vannak hozzám hasonlóan gondolkodó művészek, akik úgy gondolják, hogy az árkokat a népek között betömni kell és nem ásni, és sírni felette. Sugár János, a magyar konceptuális művészet egyik legnagyobb alakja találta ki ezt, a katalógusban szerepel is ezeknek a tábláknak a története. Ő több ilyen táblát is csinált, a magyaron kívül van szlovák, román és lovári is. Ezek utcai elhelyezésre szánt táblák, villanyoszlopokra tervezte.

– *Amatőrként jól érzem-e, hogy egy kortárs kiállítás sokkal több, nehezebb, mint egy klasszikus kiállítás?*

– Sokkolást én nem érzek, viszont, hogy elgondolkodtatóbb, azt igen. A jó művészet nem a szépségről szól, hanem az életről. Azért művész valaki, mert valami nagyon lényegi dologra rá tud tapintani és ezt olyan módon tudja közvetíteni, hogy ez másokat is gondolkodásra készítet. Akik nem szoktak mélyen gondolkodni, azokat lehet, hogy sokkolja. Akit viszont napi szinten foglalkoztat az élet és a halál kérdése, annak El Kazovszkij művészete nem sokkoló. Aki úgy élte le az utóbbi harminc évét, hogy a magyarországi közéleten kívül maradt, mert nem érdeklődött, az valószínűleg nem érti ezt a kiállítást. De aki tudatos emberként benne él a közéletben, annak emlékei fűződhetnek bizonyos tárgyakhoz, hangulatokhoz.

– *Valahol azt nyilatkozta, hogy a kiállítás szinte mindegyik műve elé érdemes lenne egy kisszékre leülni, nézni és gondolkodni azon, amit látunk, és amit a művész közvetíteni akar számunkra, hiszen olyan sok üzenetük van ezeknek a műveknek...*

– Minden embert valami alapján megragad valami. Nagyon sokáig tartana minden egyes

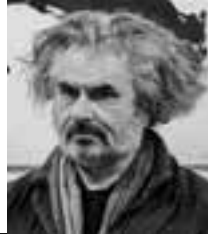
A műgyűjtő tárlatvezetése a gyulai Kohán Képtárban (fotó: Simon Éva)

mű elemzése. Néha csak úgy elmegyünk valami mellett, más alkotás pedig magával ragad, vagy éppen vissza-visszahúz. Egyébként gyűjtőként is így választok. Ha valami megragad, azonnal soha nem veszem meg; hogyha emlékszem rá másnap vagy egy hét múlva és foglalkoztat a dolog, akkor visszamegyek. Kiállítást is így érdemes nézni. Meg kell hagyni az időt a műveknek, hogy hassanak.

– *Gyűjteményével milyen közönséget szeretne a kiállításra vonzani?*

– Természetesen mindenki előtt nyitva áll a művészet, csak nyitott szem és nyitott szív kell hozzá. Próbáljon meg bármelyik művel kapcsolatba lépni és elgondolkodni azon, hogy az ő számára mond-e ez valamit. Azt úgysem tudjuk meg, hogy a művész mire gondolt, ezt nem is kell tudni. Ha hagy rá időt és nyitottan közeledik a művekhez, biztos vagyok benne, hogy mindenki talál magának tetszőt.

► GAÁL JÓZSEF

Koromkárpit. Kohán Györgyről

Koromkárpit. Ezzel a költői címmel nyílt kiállítás 2018. október 25-én a gyulai Kohán Képtárban. Mintha ez a cím a művész komor világán túlmutatva érzékelné azt a sötét, fullasztó égboltot is, ami elnyelte az életmű nagy részét. Sikeres szekkó- és freskóképek tömegével is elképzelhetnénk életművét, mert munkája minden ízében ezt a képi kiteljesedést diktálta. Nyilvánvaló, hogy a kiállítás kurátoraként Gyarmati Gabriella, a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum művészettörténésze *Koromkárpit* címmel a létező és elpusztult szénrajzok látens tömegére gondolt. Viszont a merész hipotézist felvállaló alcímmel új megvilágításba helyezi a művész alkotói világát meghatározó referencia háttérét: *Kohán György kapcsolata az olasz és a mexikói monumentalistákkal*.

Vállaltan és határozottan kimondja az eddig sejtett, de csak óvatos célzások által lebegtetett, stílusosan nehézkesen igazolt hasonlóságot. Gyarmati Gabriella a kiállítás által meggyőző bizonyágként felmutatja azokat a sajátosságokat, amelyek kikerülhetetlenül újragondolásra késztetik a hozzáértőt az életmű összetevőivel kapcsolatban.

Németh Lajos művészettörténész – a modern magyar művészet elméleti megalapozásának tekinthető, 1968-ban kiadott tanulmánykötetében – Aba Novák és a mexikói falfestészet kettős hatásából eredezteti Kohán „drámai erővel” kifejlődő monumentalizmusát. Ez a pár mondatos meghatározás, ami inkább stílusis rokonság és hajlam, sokszor használt jelzővé vált Kohán formanyelvére vonatkozóan. Eddig a mexikói muralisták megemlézése elvéve, számos írásban pedig magyarázat nélkül, mint átvett meghatá-

rozás szerepelt. Kohán egyik 1960-as levelében (Kecskeméti Kálmánnak, Hmvhely, 1960. okt. 28.) olyan utalást találtam, ami igazolja Németh Lajos meghatározását: *„Engem sok kérdés foglalkoztat – kérdések – amikor Picassótól – Riveráig választ nem kaptam – mert válasz még piktorális formában nincs letéve – egyelőre mint igény jelentkezik – ennek csak egy jelensége a formabontás.”* Ebben a pár mondatban – az amúgy szótlan, szűkszavú mester – sűrítve fogalmazta meg saját törekvését arról a festészeti formáról, amit a formabontáson túl, a „kubizmus után” elképzelt. 2003 kora őszén Supka Magdolna kérésére segített Kohán gyulai állandó kiállításának újrendezésében az akkori, Vigadóbeli képtárban. A képeket, rajzokat pakolva bevillant Mario Sironi képi világa, a monumentális egyszerűségben, a redukáló plaszticitásban rokonságot éreztem. Manna kérdésemre felvillanyozva reagált, mert tudta, hogy Kohán feltehetően 1935 utolsó hónapjaiban volt Milánóban, de a pénztelenség miatt nem folytatta a tervezett itáliai körutát. A rákövetkező évben a budapesti Múcsarnokban kortárs olasz művészek kiállítását rendezték, ahol Mario Sironi is számos festménnyel szerepelt. Sironi Mussolini által nagyra tartott festő, aki először Giacomo Balla hatására – Gino Severini és Umberto Boccioni mellett – a futurizmustól érintve dinamikus kollázs-képeket is készített. A tízes évek végétől Giorgio de Chirico, majd a Novecento Italiano neoklasszicista művészeti mozgalom egyik vezetője, Carlo Carrà metafizikai festészete is hatott rá. Zárt, geometrikus és robusztus formáját viszi tovább, éppen Picasso vaskos, de lágyabb neoklasszicizmusával egy időben.

Gaál József képzőművész Kohán György új állandó kiállításának megnyitóján

(fotó: Súr Enikő, a kép forrása: <https://www.gyulaihirlap.hu/13872-a-koromkarpit-cimu-kiallitas-o>)

Diego Rivera Európában tanult, több kiállítása volt Párizsban, korai kubista korszakában személyesen diskuráltak Picassóval az új irányzatról. Modiglianihoz is jó barátság fűzte. Rivera és David Alfaro Siqueiros, a murális mexikói festészet alapítói, együtt járták Olaszországot, elsősorban a trecento falfestészet miatt.

Kohán párizsi tartózkodásának idején sokszor Csáky József szobrász műtermében ébredt, látva az először kubista szobrász műveinek átalakulását az art deco-ig.

Egészen korán felgyeltek Kohán munkáinak erejére, de új, „keleti” vagy „orientalista” felfogását inkább rosszallóan fogadták, pedig sajátos monumentalizáló stílusát az archaikus formaképzés példáiból merítette. Erről a 1930-as eleji idősokról semmit sem tudhatunk, szinte minden munkája elkallódott vagy megsemmisült. Csak elképzelni tudjuk, hogy milyen lehetett egy alig húszéves művész ősi világokat összekötő modernizmusa, amihez 1930-ban, a Párizsban töltött tíz hónapban csak megerősítést kapott. Szathmáry Sándor, a *Kazohinia* című abszurd regény írója, Supka Magdolnának három fotót adott, melyek három anyaistennő képzetének nagyléptékű falfestmény-terveit ábrázolták, valószínűleg a '30-as évek elejéről. A felvállalt és önmagának adott feladat célzatos iránya, ideája a monumentális falkép, ami kezdetektől vágya

volt, de hiába kereste a lehetőséget, egyetlen megbízást sem kapott. A telersekre készített tervek a kudarcok hatására folyamatosan megsemmisítette vagy egyszerűen otthagya az enyészetnek, mikor költöznie kellett. Saját bevallása szerint a rajzokat a fagyos, őséges időben – tüzelőanyag hiányában szorosan összetekerve, hengeresen tömbösítve – felfűrészelte és tűzre vetette. Nem nyomozhatjuk ki, hogy a tűzre vetett, pillanatszerű melegséget adó nagyméretű rajzok tömege az energiát elszívó nyomor ridegségében mit rejthetett magában...

Amíg a háború előtt a keleties orientalizmus képi felhasználására nehezteltek, addig az ötvenes években „túlzott torzításoknak” látták a figuráit monumentálissá növesztő belső rövidüléseket, a Kohánt jellemző ábrázolásmód lényegét. Első korszakában stilizált hajlékonysággal formálta képeit, rajzait – mindez azonban csak következtetés a leírások alapján. Viszont a monumentális, képfelületet szétfeszítő komponálás egész életét végigkíséri, eredendő hajlamként könyvelhetjük el. A reduktív, de mégis energiával átitatott formavilág, a mérettől független monumentalitás Kohán György festményeit és rajzait egyaránt jellemzi. Kohán kohéziós ereje még a legdekoratívabb, szinte már sémává egyszerűsített, emblematis ember sziluettjeiben is ott feszül.

Otthonosan a szövegben

Greco Krisztián: *Harminc év napsütés*

Magvető, Budapest, 2018

Greco Krisztián annyira professzionális íróvá vált, hogy otthonosan mozog a szövegben, és igen, ez is egy hozzáértés/skill, ami mögött beláthatatlan munka van: napi penzum, idő, lemondás. Ráadásul annyira otthonosan mozog már, hogy az otthonosság érzését is könnyedén meg tudja teremteni prózájában, ami érzelmi és intellektuális háttér munkát egyaránt feltételez. A *Harminc év napsütés* novelláiba olvasóként olyan szépen bele lehet fészkelődni, mint az édesanyánk mosta jó illatú ágyneműbe, ez a kötet egyik tagadhatatlan erénye.

A *Csendes kalendárium*ban találunk utalást a kötet címére: „Amikor meghalt a nagyapám, anyám után én is végigolvastam az összes füzetet. Harminc év napsütése, átlaghőmérséklete, felhőátvonulása. Minden nap időjárása gondosan lejegyezve, rajzolt, dőlt betűkkel írva, milyen színű volt az ég. Olyan volt, mint egy gyönyörű, felemelő és végtelen mantra. Akárha egy csendes kalendáriumot találtam volna az életünkről, amelyben – nem kell az a hízott egó – mi nem vagyunk benne.” Ebben az idézetben több olyan szegmens is felvillan, amely a kötet novelláinak többségére globálisan jellemző. Elsősorban lehet erre a könyvre úgy tekinteni, mint a novellában megfogalmazott kalendárium inverzére. Az unokától megtagadott családtörténet éles ellentétben áll azzal a családtörténettel, amely ha végül töredékesen is, de mégiscsak kiolvasható a kötetből. Mintha ezt a családi mítoszteremtést pont a tagadás vagy az elhallgatás aktusa hívná életre, amely a nagyapa és az apa alakjában körvonalazódik.

A *Harminc év napsütés*ben kiemelten fontos szerepet kap a család: a Jusztai mamával töltött nyarak a Balatonon, az anya első süteménye, a szilvalekvárfőzés legendája, amihez az író sajátosan meleg színhőmérsékletet rendel, ráadásul annyira közvetlenül bevon ebbe a családtörténetbe, hogy az olvasó szinte családtagnak érezheti magát. A visszapillantó nézőpont elnéző és szeretetteljes, a nosztalgizálás során pedig még az olyan komoly és súlyos témák is megszélidülnek, mint a Parkinson-kór vagy az apa és a fiú közötti

Enteriőrészlet a Kohán György-kiállításban

(fotó: Súr Enikő, a kép forása: <https://www.gyulaihirnap.hu/13872-a-koromkarpit-cimu-kiallitas-o>)

Az ötvenes évekbeli kritikákra reagálva a sikertelennek tartott kiállítás után számos esetben pusztította el a kiállítás anyagát. A visszaemlékezések nem túlzóak, mert az írásokban – leírásokban és kritikákban – szereplő munkák nem találhatók. Alig tudunk valamit fiatalkori kereséseiről, viszont ami megmaradt, több mint keresés: önálló művek sora. Ez a kohéziós erő nem tanult, hanem sorsadomány. Hogy mennyire áldott vagy átkozott? Nehéz eldönteni. Az a monumentalitás, amit még a tenyérnyi rajzokat is hatalmassá növeli, nem tudott a falakon, mint freskó vagy szekko megvalósulni. Nem érezték, és most sem érzik igazán Kohán festőkarakterének egyediségét, hogy mennyi minden bontakozhatott volna ki abból a tömörítő, balladai világból.

Önsorsrontás és külső kényszer szétválaszthatatlan Kohán György életében. A „segíteni akarok...” kártevése a jóakaró tudatlanság által, a közvetlen környezet béklyózó ereje a közép-szerű tanácsok által. Aki nem képes elhagyni, de kitörni sem a számára tompa és lanya közegből, s ha dühöng, megbántva, de megbánva visszakullog, az önmagát őrli fel. Nem tud felégetni mindent maga mögött, mert anyagiakban nincs mit, arra a pár ráfigyelő, szerető lélekre pedig betegesen szomjazik. Még akkor is, ha tudja és érzi, hogy karámba terelve saját akarataról kell lemondania.

Mintha mindenki jobban tudná, hogy mit kellene csinálnia, minden diskurzusban ott a ki-rekesztés veszélye. Aki az egyediség tudatával hiába bizonygatja igazát művein keresztül, mert az egyediség egyedüllétet jelent az értetlen közegben. Ugy bánnak vele, mint az eltévelyedett báránnyal, akit a közepszerűség régiójába kell terelni. A képzőművészet önjelölt szakértőiről van szó, akik a képzőművészetről mit sem tudnak, de mint az új idők kulturális funkcionáriusai, nehezékként tartják vissza a szárnyalástól. Csak a provinciális akol melege maradt. Osztyaltudatos-ságot és pártosságot vártak tőle, mindezt a külsőség harmóniájával, a felszínesség propaganda formulájával, később a bukolikus néplelek rezignáltságával.

A regionális dél-alföldiség képzőművészeti jellemzőin túlmutató sajátosságok felkutatása bebizonyíthatja, hogy a munkák tömör megformálása ellenére tartalmilag mennyivel összetettebb ez az életmű. Kohán György a régió művésze, a kódosító, romantizáló tekinteten túl, saját formarendje szerint akarta kifejezni a valóban tragikus állapotokat. Univerzális formanyelvvel képes volt a regionális sajátosságokat is tágabb rendszerbe foglalni. A hiányzó láncszemeket nem ismerjük, de ennek ellenére megállapíthatjuk, hogy egyedülálló szintézist teremtett.

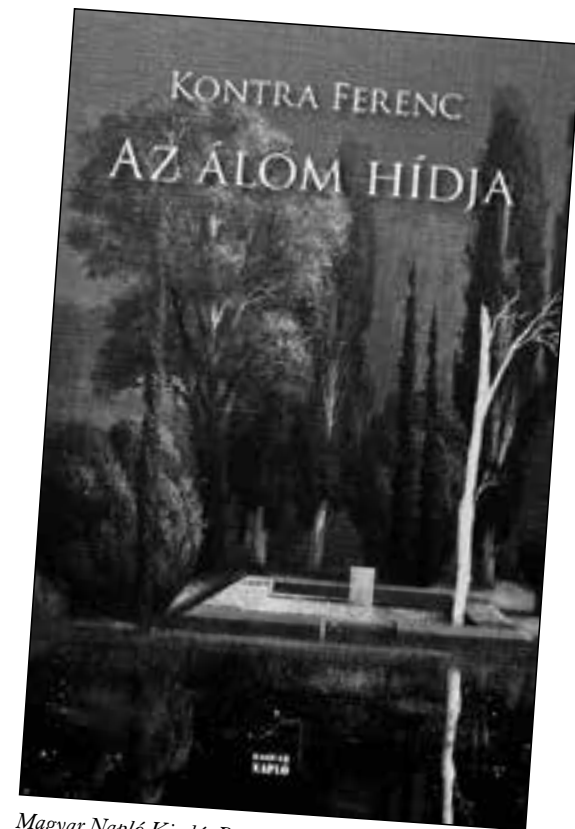
Traumafeldolgozás az álom hídján

Kontra Ferenc: Az álom hídja

Kontra Ferenc *Az álom hídja* című regénye 2018-ban jelent meg a budapesti Magyar Napló Kiadó gondozásában. Érdeklődésének homlokterében a NATO 1999-es, 78 napig tartó szerbiai légicsapásainak a mindennapi kisemberek, az újvidéki polgárok életére gyakorolt testi és lelki, valamint közösségi szinten, különböző formákban egyaránt megnyilvánuló és máig kifejezésre jutó traumatikus hatásai állnak. Miként Czini Zoltán fogalmaz: „*Az álom hídja* lapjain egymás után sorjáznak a különböző halálesetek, melyeknek funkciója a traumatizálódási folyamat elmélyültebb ábrázolása”.¹

A regény egymásba fonódó (mikro)történeti és szereplői egyaránt alaposan kidolgozottak. A szöveg a háborús élményeket, illetve a háborús körülmények között, a kilátástalanság és reménytelenség árnyékában, az egzisztenciális bizonytalanságban folytatott életet, továbbá mindennek a poszttraumatikus hatásait a szerző munkásságára jellemző nyelvi műveltséggel és stilisztikai gazdagsággal ragadja meg. Ily módon a kórházban ápolt, illetve „ottfelejtett”, majd pedig a világba kellő szintű érettség nélkül kilépő fogyatékos gyermekek, a helyüket nem lelő háborús özvegyek, az utcákon céltalanul csellengő végtaghiányosok, a sugárterhelést elszenvedettek, a „toxikózis okozta hiperaktivitással” küzdők, elmebáborodottak szóban forgó regényvilága nem az alulretorizáltság és a vulgáris szavak kontextusában kerül az olvasó elé, hanem éppen ellenkezőleg, a klasszikus szépirodalom nyelvezetében. A párbeszéd is gyak-

¹ Czini Zoltán: „Kontra”. Családi Kör, 2018. szeptember 6., 21. o.

Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2018

ran szürreális megformáltságról, nyelvi-nyelvhasználati, szókincsbeli és mondatszerkesztési szépérzékről tanúskodnak.

A regény nem a háború, az értelmetlen öldöklés – egyébként sem létező – esztétikáját mutatja fel, illetve nem is annak látszatát teremti meg, hanem a feldolgozhatatlan borzalom irodalmi értékű szövegfolyamat hozza létre. Azoknak a „névtelen és arctalan” embereknek a szempontjából beszél el a regény a 99-es események húsba vágóan végzetes „irracionális katasztrófafilmjét”,

generációs konfliktusok. Grecsó Krisztián stílusának talán pont abban rejlik az egyik érdeke, hogy a realitást éppen annyira szépíti meg, amennyire annak elviseléséhez szükség van.

Bár a családról általában az otthonra mint helyszínrre is asszociálunk, ennek fogalma előre-felé haladva a kötetben egyre inkább képlekennyé válik. Grecsó Krisztián itt az X és az Y generáció egyik általános problémáját érinti: lehetőségek híján a szülőfalut/várost hátra kell hagyni az érvényesülés érdekében. Az otthon megteremtése pedig nem is olyan egyszerű feladat egy idegen városban, ahova sem gyermekkori emlékek nem fűznek, sem családtagok nincsenek a közelben. A kötetben az életút, a felnőtté válás stációi mind külön városhoz kötődnek: Csongrád, Gyula, Békéscsaba, Szeged, Budapest. Minden város egy életszakasz helyszíne, ezekre a településekre bármikor vissza lehet ugyan térni, de csak úgy, mint egy látogató vagy egy idegen (*Húsz év múlva*). Az idő visszafordíthatatlanságának könyörtelenségét a nosztalgizálásból fakadó öröm oldja fel, amit a szerző gyakran ironiával és önironiával itat át („Az első verseskötetem, a *Vízjelek a honvágyról*, átűtő siker volt, legalább nyolc példány elkelt belőle.”).

A visszapillantó nézőpont erősen szubjektív, illetve át- és átszővi a fikció. „Elindulok hát oda is, bele a kitalált múltba, igen, hiszen már kitalált emlékek ezek, általam tákolat valóság, mese mind, ezeket a pillanatokat és a hozzájuk tartozó fabulákat már magamnak sem hiszem el, hiszen nem emlékszem rájuk, csak arra emlékszem, ahogy elmesélem valakinek. Pedig ezekből a mesékből lennék összegyúrva én.” (*Félúton*) A kötetben szereplő novellák nem is a valóságtartamuk, hanem a hangulatkeltésük miatt érdekesek. Grecsó Krisztián prózája abban a hangulat-prózában gyökerezik, amelynek Krúdy Gyula volt mestere, és a kortárs irodalomban jelenleg nem is akad

párja. A *Harminc év napsütés*ben a családi témájú írások is inkább egy impressziót szeretnének megragadni történetmesélés helyett: nyaralások, karácsonyok, utazások hangulatát. Életképek, pernyi etűdök a sárgadinnye és a kenyér illatáról, az ihatatlan kávéról, vagy egy rosszul sikerült süteményről, amely az újra és újra felemlegetett családi mítoszok sorát gazdagíthatja, és arra hivatott, hogy erősítse a családtagok közötti köteléket. Néhány novellában a szerző szándékosan gyermeki nézőpontot használ, illetve a felnőtt férfi behelyezkedik saját gyermekkori énjébe, amivel a gyermeki képzelet szabad szárnyalásának és varázsserejének enged teret (*A tejút és a festett ló*). Villanásnyi, tűnékeny pillanatokat, benyomásokat rögzít, amelyek bevallva vagy bevallatlanul hatással vannak az én-re, ahogy a *Himnusz egy női bokáról* című szövegben például ez koncentráltan jelentkezik.

A *Harminc év napsütés* szervesen kapcsolódik korábbi Grecsó-könyvekhez, hiszen a *Megyek utána* című kötetből visszatér Daru alakja, a *Mellettem elférsz* című regényéből pedig maga a családtörténet. A férfi-nő kapcsolatok boncolgatása, hűség és hűtlenség kérdésköre ugyancsak megjelenik itt. A novellák közül viszont szemet szűrőan kilóg a *Hoczopán-mappa* két darabja, amely csak helyszínében kötődik az ifjúkor Viharsarkához, máskülönben viszont olyan plasztikusak a szereplők, mint korábbi novellásköteteiben. A *Harminc év napsütés* egészen más atmoszférájú, mint a *Jelmezball* vagy az *Isten hozott*, és nincs is meg benne az a súly vagy nyomaték, mint a korábbiakban. Ám ennél a hangulat-prózában ezt nem is lenne indokolt számon kérni.

A sűrűlőfény melegségével idézi fel az otthon hangulatát a szövegben otthonosan járó szerző. Napsütés ez a kötet, de csak mint az őszi, erejét vesztett napfény, amely inkább csak simogat, viszont nem izzaszt meg.

akik a „gödör fenekén” tapasztalták azt meg, és akiket „az irányított emlékezet mindig szelektív és sosem érdek nélküli” működés módja feledésre ítelt. Habár az elbeszélő megállapítása szerint „[f]élélvente eleve lecserélődik az emberek emlékezete”, továbbá a regény egy meghatározó szereplője szerint „a felejtés gyorsabban hat, mint az orvosság”, a regény mégis az emlékezés, az emlékéllátás szükségszerű igényével lép fel. A rögeszmévé váló, kényszer gondolatokat szülő feldolgozhatatlan tragédiák elbeszélése ugyanis egyéni és közösségi szinten egyaránt terápiás hatású. A regény ily módon saját szerteágazó és töredezett történetvezetésével, folyamatos visszautalásaival és kitérőivel a következő retorikai kérdésre ad választ: „mit kezdjen az ember a túlélők emlékeivel, ha már befészkeltek magukat a velük élő bútorok titkos fiókaiba?”

A háborúnak az áldozatok szempontjából átélt rémséges eseményeit éppen azért szükséges – újra és újra – elmesélni, mert azok a maguk teljességében természetüknél fogva elmondhatatlanok, s paradox módon éppen azért kell folyamatosan törekedni feldolgozásukra, mert feldolgozhatatlanok. Ily módon enyhíthető a transzgenerációs traumaátadás különböző, pszichológiai és szociológiai szinteken egyaránt kifejezésre jutó, bomlasztó, diszfunkcionalitást eredményező hatásmechanizmusa. A regényt alkotó, szervesen egymásba szövődő elbeszélések és betéttörténetek töredékessége és hálózatszerű szövevényessége éppen a megrázkódtatások szociálpszichológiai nyomainak struktúrájával rokonítható. A szöveg szerkezete az elbeszélt borzalmaknak az egyénben és a közösségben hagyott kitörölhetetlen fehér foltjai, nyomai alapján és azok körül épül fel. Ami a szövegben igazán meghatározó (marad), az a traumatikus élmény kimondhatatlan, megfogalmazhatatlan helye, elérhetetlen nyoma, és ez tartja fenn szövegszinten is az állandó-visszatérő motívumoknak (leginkább pedig a hídnak) a történetegységek közötti folyamatos vándorlását: „Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell.” Éppen azért kell útjára indulnia a regény szép számú történetének, és kibontakoznia szövegének, hogy mindez érzékeltesse, valami kimondhatatlan érzés, leküzdhetetlen félelemgyűttes és szorongás bújik meg az elérhetetlen mélyben, és annak nagy része vélhetően sajnos földolgozatlanul ott is marad.

Az álom hídjá azoknak a döntés- és cselekvésképtelen szenvedőknek és áldozatoknak a nézőpontját részesíti előnyben, akik a légicsapások idején a „gödör alján” éltek. Az általuk átélt borzalmaknak, tragédiáknak a döntéshozók általi, az elbeszélő által erkölcsileg jogosan kifogásolt megszüntetés a gödörhatás összefüggésében érzékelteti: „A gödöreffektus sosem azokról szól, akik lent vannak, hanem azoknak a kiváltságos helyzetét erősíti, akik körülállják. A gödöreffektus lényege, hogy csak az egyik nézőpont kap publicitást, ugyanott a másik soha.” Az ezzel kapcsolatos további fontos megállapítást szintén érdemes idézni: „Mindig az a kérdés, ki hol áll. Odalent csakis a lenézendő ellenség lehet, akit gyűlölni kell, mert különben nincs értelme a gödöreffektusnak. Vitának helye nincs.”

A regény központi, nemritkán az egyes, homályba burkolózó történettöredékeket, háborús füstben leledző -foszlányokat összefogó, a cím által is kiemelt motívuma a híd. A híd, „ami korábban a két part lakosságát összekötötte”, az összetartozást juttatta kifejezésre. A hidat azonban a bombázások során mint stratégiai célpontot lerombolták, lehetetlenné téve ezáltal a folyón való akadálymentes és gyors átkelést. A híd motívuma szövegszinten különböző retorikai alakzatokba rendeződik, eközben pedig a történetegységek megalkotásában is jelentős szerephez jut, hozzájárulva ezzel a szöveg töredékes kompakttségéhez. Az álom hídjá többek között a Kelet viszonylagos elmaradottsága és a Nyugat technikai fejlettsége, továbbá gazdagsága közötti átmenetet is érzékelteti. A narratívának a traumafeldolgozásban fontos szerephez jutó és egyben redukálhatatlan töredezettségét éppen a híd (interiorizált) hiánya okozza, illetve annak ténye, hogy az összekötő kapocs szerepét betöltő híd mint objektum már csak az álmokban és a visszaemlékezésekben létezik. Nem véletlenül tematizálódik a híd lerombolása szisztematikusan a regényben, miközben az elbeszélő és a szereplők hozzák azt szóba, újra és újra aktualizálva az ahhoz kötődő perspektivikus elbeszélésükkel az átélt borzalmakat. „Ez nem háború volt, hanem az apokalipszis látványa.” A híd lerombolása meghatározó jelentőségű személyközi, illetve közösségi emlékké válik, miközben léte is interszemotikus és kollektív volt. Nem csupán a városot éltető folyó, hanem a mélyseges és betemetetlen gödör fölött sem ível már palló, nemhogy híd.

A háború áldozatait és túlélőit egyaránt sújtó, megnyomorító gödörhatás általános érvényűvé válik, és egyben hosszútávúnak bizonyul: „Nem a pusztítás mértéke volt a legrosszabb. Akkor legálább volt valamiféle közös jövőképünk, remény arra, hogy majd új életet kezdünk a romokon. De hamar eljött az idő, amikor rá kellett jönnünk, hogy a következő generáció már nem is tudja elképzelni ezt a közös jövőt, mert ilyen már nincsen, mindenki elmegy innen. Ezt a gödört réggen elfelejtették, [...] de a sors kiszámíthatatlan kegye folytán még élünk valahányan idelenn, egy darabig.” Ezen a ponton érdemes emlékeztetni rá, hogy a regény történeteinek legnagyobb része a '90-es évek végén, nem pedig napjainkban játszódik! Ennek megfelelően a híd már nem egyéb, mint az álom hídjá, miként erre a regény címe is utal. A közösségi és egyéni traumafeldolgozás sem történhet már máshol, mint az álmokban, az álom hídján.

A határhelyzetek érzékeltetése már a korábbi Kontra-regényekben is hangsúlyos szerephez jutott. Ebből a szempontból elég például a *Farkasok órájában* kidomborított Ausztrália–Európa relációra vagy pedig még inkább a *Wien, a sínen túl* regényvilágában a külváros és a belváros éles szembeállítására gondolni. Ezekben az esetekben azonban a határhelyzeteket leginkább az egyén(ek), például a főhős-elbeszélő és néhány szereplő, nem pedig egy-egy közösség tapasztalja és fogalmazza meg. *Az álom hídjában* viszont a háború okozta traumatikus határhelyzet megtapasztalása a megfogalmazások szintjén is egy teljes közösség ügyévé válik. A narrációnak ez a kollektivitása jelenti a döntő különbséget és prózapoétikai újítást *Az álom hídjában*, összehasonlítva azt a szerző korábbi műveivel.

Amíg a híd Újvidék város esetében a két partot és a két part lakosságát kötötte össze, addig a *Wienben* a sín éppen a két városrészt és a két városrész lakosságát választotta el egymástól. Ilyeténképpen míg *Az álom hídjában* a fő motívum a maga képletességében és fizikalitásában is az összekötöttséget, az összetartozást juttatta kifejezésre, addig a *Wienben* a sín éppen ellenkezőleg, az elválasztottsággal, az elhatároltsággal egyenlítődtött ki. A híd lerombolását követően annak hiánya hasonlóképpen kezdi éreztetni hatását, mint a sín a *Wienben*. A híd és a sín egymás funkcionális és jelentéstani ellenpólusaként működtek, a híd lerombolása oltja ki ezt az ellentétet. Nem véletlenül nevezi Czini éppen a 2018-as műről értekezve Kontrát „a halál, az elidegenedés és az elvágyódás legjelentősebb délvidéki regényírójának”.

A traumatikus élmény fentebb a szerző munkásságán belüli prózapoétikai újításként tárgyalt közösségi jellege nem semlegesíti az egyéni nézőpontok és a vonatkozó egyéni történetek hitelességét és érvényét. Az egyes történetek ugyanis minden alkalommal külön, individuális élethelyzetekhez kötődnek, vagyis sohasem általános keretben fogalmazódnak meg. Miként arra Derrida felhívja a figyelmet, egy ember meggyilkolását nem szabad egyetlen alakzathoz sem kötni, legyen az embléma, zászló vagy mártíromság, egy ember élete és halála ugyanis mindig egyedi, és ennek megfelelően több egy paradigmánál. A Kontra-regény ábrázolásmódja számol az emberi szenvedések és tragédiák alapvető összemérhetetlenségével.

A regény a háborús borzalmak hiteles irodalmi arcképcsarnoka, mementó, és egyben szépirodalmi szociográfia.

► MARCSÁK GERGELY

Gyermekkor a szögesdróton túl

Vári Fábián László: *Vásártér*

Egyes emberek annyira izgalmas vagy tartalmas utat járnak be, hogy azt mondjuk róluk, életük egy kész regény. Nos, ez Vári Fábián Lászlóra, József Attila-díjas költőre immár kétszeresen igaz, mert 2018-ban második regénye is megjelent, amelyben életének egy újabb szakaszát meséli el. Míg a 2011-ben napvilágot látott *Tábori postáiban* katonaéveit idézte fel a szerző, a most megjelent *Vásártér* a gyermekkor világába kalauzolja az olvasót.

A *Tábori posta* elemzői rendre megpróbálkoztak Vári Fábián prózájának műfaji besorolásával. A szerző életművét tárgyaló monográfia írója, Papp Endre emlékiratot, Zelei Miklós szociográfiát és esszéregényt, Csordás László visszaemlékezés-regényt említ. És bár a monográfus megjegyzi, ez „aligha kardinális kérdés”, valószínű, hogy a regény írója a *Vásártér* esetében már elejét szeretné venni a hasonló műfajelméleti fejtegetéseknek azzal, hogy a könyvet saját fülszövege önéletrajzi regényként aposztrofálja.

Vári Fábián László emlékezőtehetsége nem mindennapi: gyermekkorának számos eseménye (melyek helyszíne többnyire Tiszaújlak Vásártérnek nevezett része) a maga eleveenségében jelenik meg előttünk, ráadásul az emlékek közül jó érzékkel válogat, történetei visszaadják a kor hangulatát, a vidék életét. A kárpátaljai Tiszaújlak társadalmát az ötvenes-hatvanas években egy érdeklődő, érzékeny lelkű kisfiú mindennapjain keresztül, de már az érett elbeszélő hangsúlyai által és szemszögéből ismerhetjük meg. A lineáris történetmesélést ugyan-

Magyar Napló, Budapest, 2018

akkor többször megszakítják a dőlt betűkkel szedett, olykor konkluzív, moralizáló, de többnyire a gyermek-szülő kapcsolat késői, sorscsapásokról terhes időszakáról szóló részek, melyek már a közleműltban játszódnak. Ezek egyben a legmegrendítőbb szövegrészek is, hiszen a többnyire felhőtlen ifjúkor nosztalgikus élményeivel szemben itt, az élet derekán a halál folyamatos

jelenlétével, a beteg, magatehetetlen szülő ápolásának naturalisztikus leírásával, a sérelmekkel teli fűgyermek tépelődő kétségbeesésével találkozunk az olvasó.

Az idősebbek történeteiből, a felnőttek párbeszédéből, a véletlen tapasztalásokból rajzolódik ki a főszereplőt körülvevő világ, és egyben a XX. század első felének tragikus történelme. A csehszlovák idők, a '33-as nagy árvíz és az újrakezdés évei, a második világháború súlyos veszteségei, a román megszállás, a zsidók elhurcolása és a sztálini repressziók mind érintik valamilyen módon a családot és a tágabb közösséget. Ezek az emlékek kísértének a gyermek-főszereplő jelenében, ahol éppen az új rendszer kiépítése folyik. Ennek megfelelően már a helyi magyarok nyelvében is beférkőztek a szovjet közigazgatással kapcsolatos idegen szavak: a buháler ('könyvelő'), a beszpeka ('állambiztonsági szolgálat'), a druzsinista ('önkéntes rendfenntartó'), a szberkassza ('takarékpénztár'). A nyugati rádióadókat blokkoló nagy antennatornyok baljós árnyékában már a rubel a fizetőeszköz, enyhébb eszközökkel ugyan, de folytatódik az egyházüldözés, a hivatalos időszámítás pedig a moszkvai, ezért kezdődik a cipőgyári munkások délelőtti műszakja hajnali öt órakor.

Külön említést kap a Vári Fábián László által megtapasztalt történelmi események közül például az 1956-os magyar forradalom, amelyet édesapja és a környék férfi lakosai a rádióadásokon keresztül kísérték figyelemmel. A lelkesedés a megfélemlített kárpátaljai magyarokra is átragadt, a szomszéd fiú csizmatalpból faragott nyomdabetűkkel készítette szórólapjait: „Mert ez a föld magyar haza, minden orosz menjen haza!” És ők voltak egyben az elsők, akikben a hirtelen jött remény a szovjet hadsereg látványától csalódottsággá vált, Tiszaújlak volt ugyanis az a település, ahol a Budapest ellen induló tankok átlépték a szovjet–magyar határt.

Hiteles képet fest továbbá a regény az ifjú lélek tapasztalásairól, a felnőttek világával ismerkedő kíváncsi gyermek gondolatairól. Különösen szép és ugyanakkor mulattató részek a nyiladozó elme első találkozásai az ellenkező nem iránti vonzalommal, az akkor még oly távoli testi szerelem titkaival. A már iskoláskorú elbeszélő ezzel kapcsolatos gondolatai így szerepelnek a regényben: „Talán a kimerüléstől, talán más okból, de már mindketten lihegnek,

s amikor Sanyi elengedi végre a lányt, én nagyon csodálkozom, hogy a Zsuzsika kipirult arcán sem haragot, sem megvetést nem látok. Ki érti ezt? De mindjárt eszembe jut régi lakónk, az éjszakánként hangoskodó Margit, meg Béla bátyja, aki a szomszédasszonnyal szeretett volna valami hasonlót tenni, ha az erőteljesen le nem dobja magáról. Zavar van bennem, valahogy nem tudom még magamban hova tenni, de félig-meddig már biztos vagyok benne, hogy a szerelemhez, amelyről egy kislánnyal kapcsolatban néha már magam is gondolkodom, ezeknek a nem túl durva, színjátékszerű birkózásoknak valami köze lehet.”

Ahogy a *Tábori posta*, úgy a *Vásártér* is olvasható Vári Fábián László lírai munkássága felől közelítve, erős szálakkal kötődnek egymáshoz a szövegek, és a jelenleg is formálódó szerzői életmű horizontjának éles kontúrait adják. Sorra megelevenednek a *Változatok a halotti beszédre* című vers szereplői, az özvegyként újránősült apai nagypapa és a „pompás vérörökséget” elpazaroló gyermekei. „Nemrég – jóval túl az éjszaka felén – arra riadtam, hogy fogyatékn a levegőm. Fekhelyemről felpattanva úgy tátogtam, mintha csak a víz alól szabadultam volna, s miközben visszanyugodott belém a lélek, felsejlett előttem az apám fölém hajló alakja. Tehát ő ébresztett fel.” – a regénynek ez a részlete is tisztán összecseng a vers képeivel:

„Ha vakommon rémálmoktól gyötörve,
levegőm fogytán hörögve rángok,
holt apám rohan váltott szelekkel,
s úgy veri vissza belém a lelket,
hogy orromon-számon dőlnek a lángok.”

A személyes baleset és a múlt nagy árvizének emlékével fenyegető megszemélyesített Tisza éppolyan fontos visszatérő motívum a *Vásártér*-ben, akárcsak a szerző korábbi, *A tenger nevében* című versében. Ráadásul a regényből megismerhető az énekesmadarak nyelvét kimetsző újlaki zsidó rőfös történetének autentikus forrása, a nagymama elbeszélése is, amely a kétezres években született *Ajánlás nélkül* című vers alapjául szolgált.

Bár ez igen szubjektív olvasói vélemény, de még a külvilág zajánál is jobban zavar olvasáskor, a szövegben való elmélyedéskor egy-egy elütés, helyesírási hiba. Mintha csak egy álomból zavarná-

Hátrahagyottak

Papp-Zakor Ilka: Az utolsó állatkert

Meg kell valljam, Papp-Zakor Ilka első, *Angyalvacsora* címmel megjelent kötete nem tett rám különösebb benyomást, annál inkább felkeltette viszont új novellagyűjteménye iránt az érdeklődésemet a Budapesti Ünnepi Könyvhét alatt a Petőfi Irodalmi Múzeum horrorrestjén nyújtott szereplése. Ott ugyanis egy előre megadott tematikához, a Frankenstein-regény egy lehetséges *slash*-változatához, vagyis Dr. Viktória Frankenstein figurájához kapcsolódva kellett több fiatal alkotónak (Papp-Zakor mellett Csutak Gabinak, Makai Máténak és Veres Attilának) egy-egy novella megalkotásával közösen egységes narratívát létrehoznia. Papp-Zakortól a tárlat résztvevői egy bal láb rejtélyes történetét hallgathatták meg, a szöveg pedig a fiatal irodalomban manapság egyre nagyobb népszerűségnek örvendő weird ('furcsa') zsánereből merítkezett. Ez a műfaj – a konkrét eseménynél maradván – annyiban tér el Mary Shelley gótikus horrorjától, hogy kiiktatja a metafizikai borzongatást (például az ember és a szörnyeteg filozófiai oppozíciójának feloldásával), annyiban viszont nagyon is illeszkedik hozzá, hogy előszeretettel problematizálja a fiziológiát: a test meglepő folyamataira figyel, és képes rámutatni olyan együttállásokra, amelyek hihetetlenbe hajló szomatikus működéseket eredményeznek. E kötetbeharangozónak is felfogható szereplés után az új könyvben egyáltalán nem csalódtam: *Az utolsó állatkert* valamennyi novellája ehhez a vonalhoz kapcsolódik, úgyes vegyítve a weirdséget a kortárs magyar irodalom ifjú prózistáinál (Szerényi Szabolcstól Bartók Imrén keresztül Szász Pálig) nem kevésbé karakteres nóvumként jelentkező bioirodalommal, avagy

Kalligram, Budapest, 2018

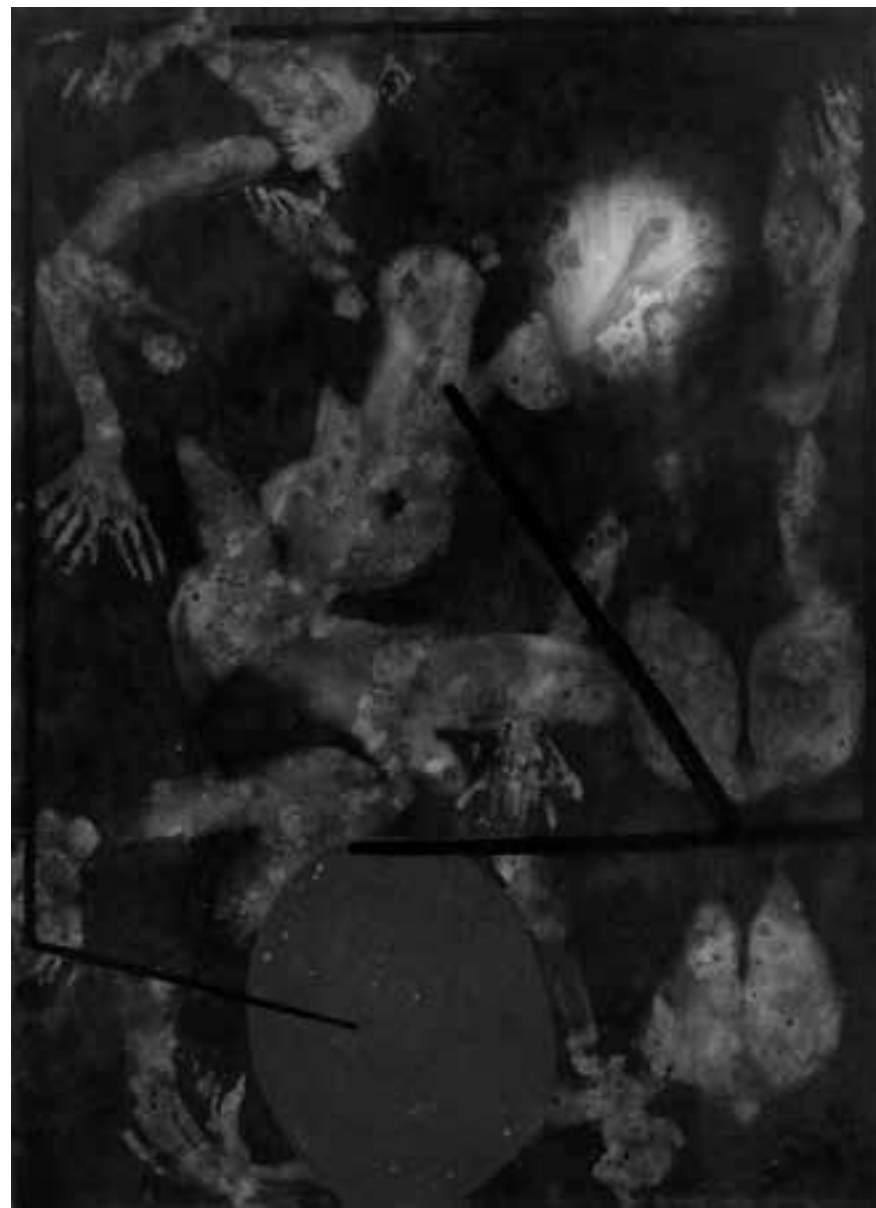
pánvitalista fikcióval. Ennek a trendnek a legfőbb jellemzői közé tartozik, hogy az ún. antropológiai differencia kultúratudományi gondolatalkazatát teszi meg tárgyául, azaz az embernek az állatokhoz, a növényekhez vagy az élettelen környezethez képest feltételezett kitüntetettséget.

Már a kötet nyitódarabjában is előtérben áll annak kérdése, meghúzható-e egyértelmű határvonal az izzadságban ébredő házaló és az előző nap kimaradt ügyfelének túllöntözött könnyezőpálmája között. Az *És ne vigy minket*

nak fel, és nem hagy nyugodni, többször is vissza kell keresnem, hogy nem én olvastam-e rosszul. Túljutottam már a regény felén, amikor az elütéseket meglegelve jelölni kezdtem a leglátványosabbakat. A maradék 120 oldalra így is jutott nyolc hiba, így hát nem tudtam minden méltatlankodás nélkül gondolni az olvasószekesztőre.

Vári Fábián László higgadt és végsőkéig kiművelt elbeszélésmódja nem szeretné az elmúlt ko-

rok viszontagságait különösebb katasztrófaként értelmezni, azokat a maguk valóságában mutatja be. A *Vásártér* nem keres szenzációs témákat, a szerző különös érzékenységgel találja meg a lehetőséget saját emlékeinek és érzéseinek rendkívül őszinte bemutatásában. Így válik a személyes tapasztalat általános érvényű leckévé, amivel a regény olvasása bárki számára maradandó élményt nyújthat.

Szirtes János: *Ármány és szerelem* (1993; olaj, korom, vászon; 150×100 cm)

című novella több ilyesfajta párhuzamosságon keresztül egy belengetett, de meg nem történt gyilkosság, sőt kannibalizmus tervét ismerteti: Vinczéné napi rutinját és az ügynöknek a társasházhoz vezető útját a szöveg filmszerű montázstechnikával mutatja be, közben az egyik oldalon az unatkozó nyugdíjas arról fantáziál, miként tudná eltüntetni a holttestet, a másikon a meg nem nevezett házaló gyakorolja be a szövegét, amellyel a bogáncsot, „a növényvilág páriáj[át]” fogja rásózni ekcémás ügyfelére. Túl azon, hogy a felvillantott napi rutinjaikból kiérződik mindkettejük önként vállalt páriasága, a végkifejlet a tett elmaradásával is kellően groteszk fordulatot vesz; mintha csak egyetlen szekta tagjai utaznának a villamoson, az embertömeg elállja az ügynök útját a Vinczéné közelében lévő megállónál, mialatt utóbbi saját bőrdarabkáival teríti be az olcsó teasüteményt, melyet a vendégnek gondol felkínálni – bár az öregasszony meg akarja ölni látogatóját, előtte még szeretné, ha ő fogyasztana belőle.

A bőr átalakulása, leginkább pedig a hám-lás motivikája és az önméztetés metaforikus, illetve szó szerint vehető jelentései egyébként is végigvonulnak az egész kötetben. Ám miközben az elbeszélő perspektívája a pórússokig láthatóvá teszi a történetek szereplőit, ugyanez a közelítés a motivációiknál már kevésbé érvényesül. Vélhetőleg ennek tudható be, hogy az eddigi recepcióban Papp-Zakor prózapoétikáját az Örkeny-féle groteszkkal rokonították (Szolcsányi Ákos a Kulteren, Nagy Kinga az ÉS-ben). Bár a kötet alcíme – *A cinizmus sorsa Kelet-Közép-Európában* – és a narrátor részéről a tettek ok nélkülinek vagy okafogyottnak láttatása valóban indokolhatják, hogy az olvasó erős társadalomkritikai szövegeket hámozzon ki az egyes történetekből, ennek túlzásba vitele elterelheti a figyelmet *Az utolsó állat* kert mozaikszerűen összeálló koherenciájáról, amelyet a szövegek változatos egymásra hivatkozása erősít meg. Például az alcímadó novella címe egy benne megjelenő fikcionális értekezés címével is megegyezik, a helyszínül szolgáló alkotóházban a kutatók találnak Himalája sőt, mely egy másik novella címe a kötetben, az egyik szobában uralkodó félhomály gyümölcscsillata pedig nem pusztán egy színesztézia a sok közül, hanem ismét csak a könyv valamennyi darabjára jellemző felfokozott érzékeléskészség bizonyítéka (úgy a szereplők, mint az elbeszélő részéről).

Hogy az alkotóház egyik lakója szintén folyamatosan hullatja hámsejtjeit, azt természetesen lehetséges valami kelet-európai, lassú oszlással azonosítani, ám akkor az egész kötetet szemügyre véve háttérben maradna, hogy a szereplők máshol egymás elhullott darabjait (*Tizensox szék*) és kiengedett testnedveit (*Jura Gagarin*) gyűjtik össze. Ezek a gyakran rituális jelenetek az ember által hátrahagyott, valaha hozzátartozott részeket szertartásos kellékeknek mutatják, amelyek felhasználásában a szagokra és ízekre túlzottan kihegyezett érzékszervek oroszlánrészt vállalnak. Ez a nem csekély mértékben ezoterikus atmoszféra aztán ugyanúgy megjelenik a kortárs társadalom racionalizmusának ellenpontjaként a csakratisztításra járó középvezetőnél (*Teambuilding*), mint ahogy a groteszk minőség mellett a kötet stílusára egyáltalában is ráolvasható, ahogy tette ezt Szalay Zoltán a Dunszton megjelent kritikájában, részletesen ismertette Papp-Zakornak Cortázar novelláival vonható párhuzamait.

Azonban hiába a bebábozódás (a társadalomtól való elzárkózás), a hám-lás vagy a testhatárok megsértése (például különböző állatoknak az emberi testben való jelenlétével [*A Nagyanya története*]), egyik történetben sem történik meg a vágyott vagy rettegett átalakulás. A kötet szintén vissza-visszatérő témája, az infantilizmus, illetve az infantilizáltság ennyiben nem pusztán az apokaliptikus hátterek előtt játszódó, a másik feletti hatalmat diktatórikus áthallásokkal szegélyező társas helyzetek felől érthető (tehát hogy gyerekszerepben tartják a társadalmi viszonyok a szereplőket, illetve a szereplők egymást), hanem a karakterek önmagukra irányuló nevelési szándékának csődjéről, önképzési kísérleteinek kudarcáról is árulkodik. Ellentétben ugyanis a fentebb említett Szerényinek a *Cserje* című novellájával, Papp-Zakor *Egy virágkertetészete* nem arról szól, miként végződik, ha valaki mániákusan próbál eggyé válni egy növényvel, inkább pantoptikumszerű betekintést enged abba, hogyan változik meg a szoros együttéléssel a növényekről alkotott képe az embernek. A novella szereplője elkezd antropomorfizálni őket, felruházza az őt körülvevő flórát is társadalmi motivációkkal (pl. törtétezt és karrierizmust figyel meg a növények növekedésben). Ez olyan mértéket ölt, hogy amikor kiemelkedő teljesítményét elismerik, díjként a saját munkájával találja szemben ma-

gát – a szövegvilág zártsága ennek alapján megfeleltethető a szereplő szövege által létrehozott üvegháznak, ahol ember és növény különbségei eltörölődnek. Márpedig ezt a megkreált mezőt senki nem látszik elhagyni a kötet szövegeinek szereplői közül, akik klausztrófob, de szenzuálisan zsúfolt terekben tengetik életüket. Ha nagy ritkán mégis tágas szobákba vetődnek, azok ormótlansága feszélyezni kezdi őket, és erre még rátesz egy lapáttal a narráció (à la Cortázar) azzal, hogy elbizonytalanítja, tulajdonképpen hol található a cselekmény fő helyszíne; például a *Baglyok a lakásban* novellánál a főszereplő háza lenne a történetek igazi tere, vagy éppenséggel a szomszéd lakás, ahonnan csak átszűrődnek bizonyos benyomások és érzéklek?

Ezt a bizonytalanságot és zavart lovagolja meg *Az Afrikába vezető hosszú út*, amelyben a szafari tulajdonképpen a főszereplőnek a saját életére tett reflexióin keresztül valósul meg, a kötet címadó darabja pedig végérvényesen leleplezi, hogy az effajta szafarik szükségszerűen ka-

tasztrófaturizmusba torkollnak. Ugyanis senki nem képes arra, hogy elhagyja a teret, ahol éppen tartózkodik, és senki nem tud más formát öltetni, mint amilyen neki elrendeltetett. Ha ehhez még hozzávesszük, hogy a kenyér legalább a szövegek felében előfordul valamilyen formájában, akkor annak a szakrális konnotációi talán annyiban játszhatnak szerepet, hogy mindenki magában csipegeti azt; a bor mint a színeváltozás másik rituális kelléke nélkül. Hogy emiatt senki nem tud kibújni a bőréből, az egészen szó szerint értendő: például R.-re az anyja gyermekkorában rávarrt egy cinegét, amelytől sem szabadulni nem tud, sem pedig tovább díszítenie nem sikerül neki, sőt, egyre ráncosodó bőrével szemben sem tudja megőrizni azt eredeti pompájában (*Jura Gagarin*). Ha pedig minden lehetséges metamorfózis már befejeződött, akkor a szereplők kilátástalan állapota egy megtörtént átalakulás eredménye – dobálhatják a bőr- és kenyérmorzsákat, hogy visszataláljanak... de honnan és hová is?

Borsos Lőrinc: Magyarország I. (2008; zománcfesték, vászon, 120x160 cm)

► MÓRÉ TÜNDE

Hova tovább?

Pejin Lea: Nyugati csiga körfűrészszel álmodik

Pejin Lea első kötete az alcím szerint nem verseket, hanem leákat tartalmaz. A vékony kötet két ciklusból áll, amelyek címadásai Pejin szövegeinek tematikus irányát is markánsan kijelölik: az *Úgy mondjuk: Jogurt* az egyes közösségek nyelvhasználatában felbukkanó sajátos szóhasználatokra utal, ezek összetartó erővel bírnak a közösség tagjai számára, mivel minden esetben markerként szolgálnak. A nyelv identitásképző jellege mellett egy további szempontot léptet be a második ciklus a *Végre nő, végre átlagos* címmel.

A kérdés számomra az volt a kötet olvasása közben, hogy a már a fülszövegben is hangsúlyozott, csiszolatlanul őszinte versbeszéd mennyire támogatja a fentebb jelzett tematikák kifejezését. Az derült ki, hogy a ciklusok címe abban az értelemben félretájékoztatja az olvasót, hogy Pejin költészete nem csupán e köré a két nagy téma köré szerveződik. A szövegek az identitás(ok) sokféleségére, alakíthatóságára, határterületeire kérdeznak rá újra és újra, a versek-leák kaleidoszkópszerűen sokfélék, noha ez a sokféleség természetesen illeszkedik olyan témákhoz, amelyek kedveltnek számítanak, mint a női szerepek vagy a női test megjelenítésének problémái.

A szövegek hangulatát a megválaszolatlanul maradó kérdések, bizonytalanságok, a kételkedés határozza meg. Rengeteg kérdést fogalmaznak meg a versek, viszont válaszokat nem kapunk rájuk, inkább rezignáltan nyugtázza a beszélő azt, hogy a problémákra nem feltétlenül vannak megoldások. Ezeknek a köre pedig kacskaringós, néhol csapongó kötet szerkezetet alakít ki.

Pejin Lea számára láthatóan fontos a nemzeti identitás, a haza problematizálása. Az első ciklus

szövegei közül több is reflektál erre (például az *Itt a magyar, hol a magyar, Nyugati csiga körfűrészszel álmodik, Mezőlábás Szerbia*). Hány hazája lehet a beszélőnek egyszerre? Mi határozhatja meg az identitását? A versek többször visszatérnek az elcsereált életre, mint olyan megoldási javaslatra, amely megválaszolná ezeket a kérdéseket. „Felszabadult a szoba, beköltözhetsz, / én lakom helyetted máshol, / benned, az agyadban, az ágyadban. / Megtalálom magam a nadrágzsebedben, / kimoshatsz, / elmosogathatsz, / porszívózz fel, / de főként csak élj helyettem.” (7.)

A szövegek jó érzékkel nyitnak az identitás további változatai felé is, mint az *Androgüné*, vagy többek között az egyén-pár határait megkérdő *Hagyma vagyok*. Az *Androgüné*hez kapcsolódik tematikájában az *Erősz nem is létezett*. Utóbbi nemcsak a témával idézi meg Platont, hanem kis-suta szójátékkal is egyértelművé teszi a párhuzamot: „A platón hagyta / mindig hátramaradt / a megszólítás, / a barlangban ragadtál, / s ha mégis kimerészkedtél, / elvakított a nap, / Platón elhagyott.” (26.) A szöveg szerkezete viszont hatásosan alkalmazza az ismétlést, amely finomabban érzékelteti a görög hagyományra vonatkozó kapcsolódásokat a kórus szerepeltetésével.

Hasonlóan véleményes néhány más esetben is a szójáték formai sikeressége, például az EU-ÁU a címadó versben („Én kicsit errébb, / ahol tudjuk, hogy az EU csak ÁU lenne, / mégis akarjuk, / mazochista balkáni, / félbalkán vajdasági.” 33.) vagy a *Beázott* című leában („Az ajtó alatt mindig bejött a hideg, / a plafon beázott, apád pedig Beázott, / én meg kérdeztem: Ki az a Bea?” 25.). Viszont sikerültebben hasznosul ugyanez az esz-

köz a ciklus címét adó szövegben. Az *Úgy mondjuk: Jogurt* a már említett közösségek nyelvi összetartozására kérdez rá, egyszersmind egészen konkrét módon is megjeleníti a szöveg a határátlépést, amennyiben az országhatárok fizikai átlépéséről és az ezzel járó következményekről van szó. Ezt a „mi” névmás kiemelése segíti elő, amely néhol önálló személyes névmásként, néha pedig más szavak részeként (MIgráns, MIndenki) jelenik meg a szövegben, ezáltal az identitásközösség további értelmezéseit indítja el. Az általános névmás jelezte tágabb közeghez való tartozás a ’mindenki’ révén ugyanúgy megjelenik, ahogy az erős politikai töltettel rendelkező csoportnév (migráns) használata is felkínál egy izgalmas konnotációt.

A nemzeti identitás témakörében véleményem szerint a kötet címadó verse a legsikerültebb. A *Nyugati csiga körfűrészszel álmodik* egy jól ismert képet elevenít fel: az ország egykorvolt csonkolása mesebeli fordulatá alakul a kurta farkú malac révén, a verskezdet („Te ott vagy nyugaton, emlékszel?” 33.) pedig egy olyan ismétlődő kérdés, amelynek tárgya a vers végéig tisztázatlan marad. Így az olvasóra marad a döntés, hogy a vers által felsorolt dolgokra, jellegzetességekre vonatkozik-e az emlékezés, vagy magára a tényre, hogy a vers megszólítottja a lírai szubjektummal ellentétes irányban és más, nyilvánvalóan nem mesebeli szabályok szerint működő világban él. Pejin itt is egy erőteljes emlékezetpolitikai fordulópontot értelmez újra, hatásosan vegyíti az itt-ott elentétét („Te ott vagy nyugaton, / emlékszel? / Én kicsit errébb, / ahol a kurta farkú malac túr, / ahol kúrt a malac, és körfűrészszel levágott pár darabot az országból.”).

Az aktuális társadalmi jelenségek tematizálására példa a *Burek* című szöveg, amelyet a ’menni vagy maradni’ dilemmára is sűrítthetnénk, Pejin azonban azzal dinamizálja a verset, hogy a helyek, az itt és ott, a haza felfejtésre váró fogalmak maradnak benne. London használatát

az első versszakban („Londonban nincs burek. / Vagy lehet, de ott biztosan nincs, / ahova te mész, / pedig az itt van közel.”) kissé közhelyesnek tartom, ugyanúgy, ahogy a burek használatát is. A *Propaganda kettőezer-tizenhét* monodókára emlékeztető ritmussal teszi emlékezetessé az aláírással induló felütést: „Írjuk alá mindannyian / szeretjük a paprikást”.

Pejin versbeszéde sokszor töredezett, számos esetben kitekert szórenddel találkozhatunk a leákban. A szójátékok mellett jellegzetes eszköze az ismétlés, amely bizo-

nyos esetekben strukturáló szerepet kap (*Ha nem halok meg*). Hangulata értetlenkedve csatlódott, többször előfordulnak cselekvésre szólító mondatok, kérdések egy-egy problémakörrel kapcsolatban (*Nemsokára zacc, Beázott, Nyugati csiga körfűrészszel álmodik*). Mégsem aktivista költészetről van szó, a beszélő felszólításai nem közösség felé irányulnak, végig megmarad az én-te viszony keretei között. A *Sztrájkolni kéne* már a címével jelzi, hogy a munkabeszüntetés csupán távoli, soha meg nem valósított terv marad. Sőt, maga a sztrájk jelentése is újraértelmeződik, ugyanis a pusztulás tétlen, távoli szemlélését jelenti, ami itt kifejezetten dehumanizáló jelleget kap („... és az üvegen keresztül / állatkertesdit játszani, / megkocogtatni néha, / balhézzanak”).

A kötet második ciklusába került néhány vers, amely a testképre, kifejezetten a női testre ref-

Előretolt Helyőrség Kiadó, Budapest, 2017

lektál. Itt fontos visszatérő elem az evés, a főzés: a ciklus első szövegében a beszélő, a külseje a vágyott és valós magatartással összhangban változik: „Reggelente úgy kelek fel, / mint akinek vannak elveim: / salátát enni magvakkal, tornázni a Rubinttal. / Aztán megjelenik egy pizzafutár: / dagadok” (*Mert szőke*, 37). A test szétszabdálását állítja sikeresen párhuzamba az identitás szétforgácsolásával a *Néma fogadalom*.

Zárószöveggént a *Nő* szerepel, amelynek utolsó két sora: „Végre nő vagyok / végre átlagos.” (61.) A vers dinamikáját meghatározza a már említett ismétlés, amely ebben az esetben a 'végre' szócskát érinti. A szöveg jelentőségét adja az is, hogy ide köthető a ciklus címe, lehetőséget adva arra, hogy a teljes kötet zárószövegeként olvassuk, a lírai szubjektum identitására vonatkoz-

tatva. Egyes sorok visszautalnak a kötet korábbi szövegeire, mint a „végre lefogytam, szinte fonyadok”, amely az újra és újra felbukkanó testkép-problémát is felidézheti (*Meztőlábas Szerbia, Vérkeringő, Mert szőke*). Az utolsó két sor látszólag ugyan, de nyugvópontot jelent: „Végre nő vagyok, és / végre átlagos.”

Pejin Lea első kötetét talán az útkereséssel lehet leginkább leírni. A tematikailag változatos szövegeket a ciklusok igyekeznek összegyűjteni egy-egy hangsúlyos téma köré, több-kevesebb sikerrel. A már említett kalandozó szerkezet talán ennek az útkeresésnek, kísérletező kedvnek a következménye. A kötet jó néhány szövege szolgál példaként arra, hogy Pejin érzékletesen ragadja meg az átmeneti helyzeteket, és finoman, pontosan reflektál társadalmi jelenségekre.

El Kazovszkij: *İker hattyú* (2003; olaj, grafit, papír; 1000×700 mm)

Az előző számunk tartalmából

Vörös István, Bertók László, Csehy Zoltán, Csillag Tamás, Grecsó Krisztián, Gömöri György, Halmai Tamás versei

Lackfi János, Sándor Zoltán, Tóth Krisztina prózája

Elek Tibor beszélgetése Térey Jánossal Shakespearre-ről és a Káli holtakról

Fazekas Sándor, Palkóné dr. Tabi Katalin, Almási Zsolt Hamlet-tanulmányai

Nagy Imre, Jacqueline Stoop, Gyarmati Gabriella esszéi Lous Stuijzand művészetéről

Kritikák Krasznahorkai László, Kovács András Ferenc, Pataki Tamás, Csillag Tamás, Térey János köteteiről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Seregi Zoltán igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrássy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 3000 Ft.

Terjeszti a LAPKER Zrt.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.